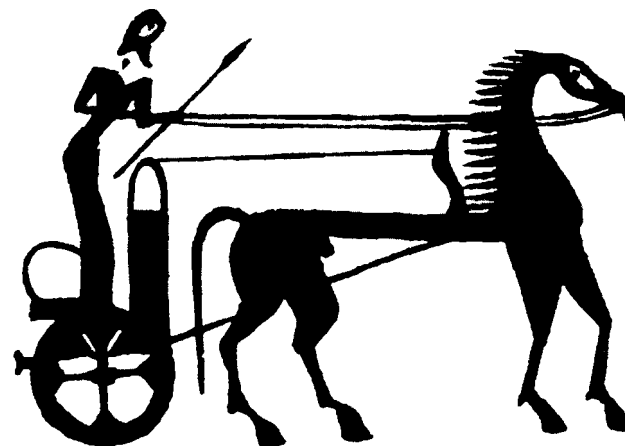

AVRIGA

Zprávy
Jednoty klasických filologů

LII (2010)

JEDNOTA KLASICKÝCH FILOLOGŮ

Praha

Recenzovali:

Prof. PhDr. Jan Burian, CSc. (Praha)

Prof. PhDr. Růžena Dostálová, CSc. (Praha)

Doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc. (Brno)

Doc. PhDr. Eva Kuťáková, CSc. (Praha)

Doc. PhDr. Václav Marek, CSc. (Praha)

Doc. Wojciech Sowa, Ph.D. (Bratislava)

Mgr. Marie Okáčová (Brno)

RARA DATVR LONGO PRVDENTIA TEMPORIS VSV.

Disticha Catonis 4,27,2

© Jednota klasických filologů, 2010

ISSN 1211-3379

ISBN 978-80-86791-79-1

Morfologické varianty v pozdněbyzantské řečtině a vliv metriky na jejich výběr v případě patnáctislabičného verše

■ KYRIAKI CHÁBOVÁ (Praha)

Při zkoumání jazykových jevů středověké řečtiny jsme vzhledem k nedostatku neliterárních dokumentů napsaných v lidovém jazyce, resp. v jazykových formách blízkých lidovému jazyku, většinou odkázáni na literární texty. Literatura byzantského období je však – vzhledem k silnému kulturnímu vlivu antického Řecka¹ – také psána v jazyce více či méně blízkém staré řečtině. Až ve 12.-14. století se začínají objevovat literární díla psaná jazykem, ve kterém je uplatňován hovorový jazyk, ale který je, u různých autorů v různé míře, stále ještě ovlivněn tradičním archaizujícím literárním jazykem.² Při zkoumání jazykových jevů je tedy nutno z korpusu literárních textů vyloučit ty texty, které se nevymykají archaické tradici, a naopak zařadit texty, které pokud možno reprezentují prostou každodenní mluvu či alespoň mají k hovorovému jazyku co nejbližší.³ Mezi nejdůležitější kritéria lidovosti jazyka patří zejména systematické používání částice *vá* + finitního tvaru slovesa místo infinitivu, oslabování média, zánik optativu, vyhýbání se dativu, použití parataxe na úkor hypotaxe či omezení počtu předložek. Dalším kritériem je nahrazování syntetických tvarů futura, perfekta či plusquamperfekta perifrastickými formami. Ovšem vzhledem k tomu, že starší jazykové formy i v těchto textech nadále přetrvávají, setkáváme se v nich s variantami na všech úrovních jazyka – morfologie, fonologie, syntaxe i lexika.⁴ V následujícím výkladu se pokusíme ukázat, že

¹ Po celou dobu trvání Byzantské říše tvořily základ všeobecného vzdělání vedle Bible také Homérovy básně, viz DOSTÁLOVÁ, R. 2003, s. 92.

² Viz především HINTERBERGER, M. 2006, s. 2 nn., JOSEPH, B. D. 1978, s. 5.

³ O tom, které texty do tohoto korpusu řadit, panuje mezi badateli vcelku shoda, viz např. BECK, H.-G. 1988, KAZAZIS, I. N. – KARANASTASIS, T. A. 2001 a 2003 či BROWNING, R. 1995, s. 17 nn.

⁴ Existence variant v řečtině se obvykle značí termínem *πολυτυπία*, někdy též

ve veršovaných dílech je výběr z možných gramatických variant řízen metrickými důvody.

Do korpusu děl psaných lidovým jazykem bývají řazeny také čtyři milostné romány složené patnáctislabičným jambickým veršem (tzv. politickým veršem⁵): *Kallimachos a Chrysorrhoe* (dále *Kal.*) ze 14. století, *Belthandros a Chrysantza* (*Bel.*) rovněž ze 14. století, *Florios a Platiaflora* (*Flór.*) z přelomu 14. a 15. století a *Imberios a Margaróna* (*Imb.*) z poloviny 15. století. Míra ovlivnění tradičním archaizujícím literárním jazykem je u nich různá: zatímco *Belthandros* a *Florios* náleží mezi lidovější texty s častějším výskytem transformovaných gramatických tvarů a *Imberios* představuje text lidový s ojedinělým výskytem starořeckých morfologických schémat, *Kallimachos* by měl být řazen spíše k textům psaným ve středním stylu: prvky lidového jazyka zde nacházíme poskovnu, starořecká schémata se silně udržují především u jmen. U sloves se spíše objevují ústupky lidovému jazyku, jako jsou perifrastické formy tvořené pomocnými slovesy *ἔχω*, *εἶμαι* a *θέλω*, transformované kmeny i koncovky sloves, oslabování média, augmentu i reduplikace a zánik optativu.

Ve všech čtyřech románech je velmi častá koexistence dvou (a někdy i více) tvarů pro tutéž gramatickou kategorii.⁶ V případě sloves se jedná především o primární příponu 3. os. pl. -ουσιν/-ουν⁷ a o příponu 3. os. pl. aoristu a imperfekta aktiva -αν/-ασι.⁸ V případě -ουσιν/-ουν v *Kal.* ještě převažují tvary se starořeckou příponou -ουσιν, v *Bel.* jsou obě varianty přibližně stejně frekventované, ale ve *Flór.* a *Imb.* již začíná převažovat nová přípona -ουν. V některých případech se obě varianty vyskytují v témže verši:

Κλαίουν οἱ δύο, κλαίουσιν τὴν ἀποχωρισίαν των *Bel.* 74
pláčou oba, pláčou nad svým odloučením,

Φέρνουν συντόμως, φέρνουσιν τὰ ρόδα πρὸς τὸν πύργον *Flór.* 1615
nesou ihned, nesou růže k věži.

Méně frekventované jsou například varianty v 2. os. sg. aoristu -ας/-ες, v 1. os. pl. silného aoristu -ομεν/-αμεν či 1. os. sg. silného aoristu -ον/-α:

πολυμορφία, διπλοτυπία a διπλομορφία (srov. HINTERBERGER, M. 2001, s. 215). Tento jev se vyskytuje také v novověčtině, viz např. TSOLAKIS, CH. 1994, s. 56-68.

⁵ Řecky „πολιτικός στίχος“, podrobněji viz BEATON, R. 1996, s. 133.

⁶ Pro účely tohoto článku se nebudeme zabývat tím, zda se jedná o alternativy, které koexistovaly v mluveném jazyce, jako tomu bylo nejspíše u přípony -αν/-ασι (HINTERBERGER, M. 2001, s. 218), či o pozůstatky archaizujícího literárního jazyka.

⁷ Přípona -ουν < -ουσιν vznikla pod vlivem přípony minulých časů -αν. V lidovém jazyce se tato přípona objevuje již na začátku byzantského období, srov. HORROCKS, G. C. 1997, s. 249.

⁸ K variantám -αν/-ασι a -ουσιν/-ουν a jejich rozšíření v pozdněbyzantské řečtině viz HINTERBERGER, M. 2001, s. 219 nn.

ἐφθασας *Kal.* 486 – ἐφθασες *Kal.* 2363, ἠθέλησας *Bel.* 140 – ἠθέλησες *Flór.* 1102, εἵπομεν *Kal.* 2437, *Bel.* 334 – εἵπαμεν *Kal.* 2424, εἶδον *Kal.* 2567, *Flór.* 765 – εἶδα *Kal.* 1147, *Flór.* 1664, ἔφυγον *Bel.* 511 – ἔφυγα *Bel.* 500.

Augment

V případě minulých časů vznikají různé varianty také přítomností, či absencí augmentu. Ve staré řečtině byl augment přidáván v indikativu aoristu, imperfekta a plusquamperfekta. Slabičný augment *ἐ* (v některých případech *ἦ*) se kladl u sloves začínajících souhláskou, časový, jenž prodlužoval náslovnou samohlásku, u sloves začínajících samohláskou nebo dvojhláskou. V případě sloves s preverbii byl augment vkládán mezi prefix a sloveso: ἀπο-βάλλω, ἀπ-έ-βαλλον.

V prozkoumaných textech 14.-15. století je augment mnohdy kladen podle starořeckých pravidel:

a) slabičný augment *ἐ* (resp. *ἦ*), pokud sloveso začíná na souhlásku: ἐγνώρισα *Kal.* 751, *Bel.* 431, *Flór.* 1636, *Imb.* 129 (γνώρίζω), ἐθαύμασα *Imb.* 130, *Kal.* 156 (θαυμάζω), ἐσκεύασεν *Kal.* 2269, *Bel.* 657 (σκευάζω), ἔπλασεν *Bel.* 430 (πλάσσω), ἠθέλησας *Bel.* 140, *Flór.* 1102 (θέλω), atd.

Augment je, až – na výjimky⁹ – vždy přítomný, pokud je přízvučný.¹⁰

U sloves složených s preverbii je podle starořeckých pravidel augment vnitřní, tj. kladený až za prefix:

ἀνέτρεχον (*Kal.* 145, ἀνατρέχω), κατεσκεύασεν (*Bel.* 700, κατασκευάζω), ἐπεθύμουν (*Flór.* 1418, ἐπιθυμῶ).

Ve čtyřech případech ale slabičný augment nahrazuje počáteční samohlásku slovesa (čili je použit augment slabičný místo časového):

ἐφάνισεν *Kal.* 681 místo ἠφάνισεν (ἀφανίζω), ἀνενδράνισες *Kal.* 817 místo ἀνηνδράνισες (ἀνανδρανίζω), ἐνοῖξασιν *Flór.* 1697 vedle ἦνοιξεν *Imb.* 693 (ανοίγω), ἐγόρασεν *Flór.* 1052 místo ἠγόρασεν (ἀγοράζω).

b) časový augment je v minulých časech sloves uplatněn pouze v některých případech. Vedle velice častého ἦλθεν jsou to:

ἤρπαξες *Bel.* 1235, *Kal.* 726 (ἀρπάζω), ἤκουσε *Bel.* 621 (ἀκούω), ὠλίγεψεν *Kal.* 2417 (ὀλιγεύω), ὤμοσα *Flór.* 1555 (ὀμνύω), ἤπλωσεν *Flór.* 1605 (ἀπλώνω), ὤρισεν *Bel.* 552, *Kal.* 2258 (ὀρίζω). V jednom případě má časový augment nesprávný tvar: ἡμολόγησεν (I 587) místo ὡμολόγησεν.

⁹ Viz níže, Patnáctislabičný verš.

¹⁰ Např. ἔλαβεν *Flór.* 21, ἐκρυψες *Kal.* 2197, ἔδωκε *Bel.* 650, ἔλεγεν *Imb.* 275, atd.

Časový augment η se objevuje i v případech, ve kterých bychom očekávali slabičný augment ε:

ἐξήβαλε *Kal.* 639 místo ἐξέβαλε (ἐκβάλλω), ἐπήδραμε *Kal.* 2229 místo ἐπέδραμε (ἐπιτρέχω) (srov. s παρέδραμεν *Kal.* 1978), ἤφεραν *Flór.* 118, συνήφερε *Bel.* 110 (συμφέρω), ἡγνώρισε *Bel.* 1232 (γνωρίζω).

Slovesa začínající na samohlásku jsou ale ve většině případů bez augmentu: ἄρχισε *Imb.* 217, ἄστραπτεν *Imb.* 350, ἀγόρασεν *Imb.* 567, passim, αὐθέντευεν *Bel.* 27, *Imb.* 40, αἰσθάνου *Kal.* 1397 (2. os. sg. imperfekta slovesa αἰσθάνομαι).

Také slabičný augment mnohdy chybí. Největší frekvenci tvarů bez augmentu lze zaznamenat v případech, kdy má sloveso větší počet slabik a augment by se ocitl příliš daleko od přízvuku, ať už se jedná o sloveso s preverbium (ἀποχαιρέτησαν *Flór.* 1227, ἀπιλογήθη(ν) *Flór.* 360, *Imb.* 168, ἐξαρματώθηκεν *Imb.* 129, ἀποδειπνήσασιν *Imb.* 506), či o slovesa s víceslabičným kmenem (πληροφορήθηκεν *Imb.* 621, στεφανοθήκασιν *Flór.* 1818). V mnoha případech ale augment chybí i u kratších sloves: κράτησεν *Bel.* 1001, γύρευε *Bel.* 113, σείστηκεν *Imb.* 358, νίκησε *Imb.* 772, θέλησεν *Imb.* 580, ποῖκε *Bel.* 652.¹¹

Jak bylo výše řečeno, u sloves složených s preverbii bývá augment kladen za preverbium. Častější jsou však případy, kdy slabičný augment v rozporu se starořeckými pravidly předstupuje před preverbium začínající souhláskou, sloveso je tedy chápáno jako jeden celek začínající na souhlásku, a ne jako složené sloveso.¹² Jedná se o prefixy:

- δια: ἐδιόρθωσε *Flór.* 1273, ἐδιάβην *Imb.* 418, ἐδιάβησαν *Imb.* 42,
- κατα: ἐκαταστήσασιν *Flór.* 137, ἐκατασκεύασαν *Flór.* 369, ἐκαταλείψαν *Flór.* 478, ἐκαταμάθασιν *Flór.* 848,
- παρα: ἐπαραιοίραμεν *Flór.* 1526, ἐπαραιοθένθηκα *Imb.* 770,
- περι: ἐπεριπατήσαμεν *Flór.* 1524, ἐπεριλάβαν *Flór.* 269,
- προσ: ἐπρόσταξε(ν) *Flór.* 394, ἐπροσκυνούσαν *Imb.* 631,
- συν: ἐσυντύχασιν *Flór.* 1485, *Imb.* 298, ἐσυνάχθησαν *Flór.* 636, ἐσυνάξασιν *Flór.* 1591.

Také pokud prefix začíná na samohlásku, je v některých případech sloveso chápáno jako jeden celek. V těchto případech bývá augment časový: ἤφηνεν *Kal.* 655 (ἀφήνω), ἡμφιβάλλετο *Kal.* 2280 (ἀμφιβάλλομαι).

Kompozita, jejichž první částí není preverbium, mívají vnější slabičný augment: ἐσυχνόβλεπεν *Flór.* 297, ἐσυχνοκεντοπτέρονιζεν *Flór.* 540.

¹¹ ποῖκε < ἐποῖκε < ἔποικε < πέποικε.

¹² Browning kladení augmentu na začátek slova přičítá neschopnosti pisatele rozlišit základ slovesa od předpony, viz BROWNING, R. 1995, s. 91.

V některých případech však mohou mít vnitřní augment: ἐρωτοετρώθην (*Flór.* 202, ἐρωτοετιτρώσκομαι).

Časté jsou také případy, ve kterých se jedná o kombinaci obou výše zmíněných postupů, tedy kdy vnitřní augment doplňuje augment vnější, kladený před preverbium. Vnitřní augment bývá:

■ slabičný:

- δια: ἐδιέβη(κε)(ν) *Imb.* 816, *Flór.* 132,
- κατα: ἐκατεδίκησεν *Flór.* 556, ἐκατεφλόγιζεν *Flór.* 184, ἐκατεμάρανε *Flór.* 296, *Flór.* 890, ἐκατέμαθεν *Flór.* 474, *Flór.* 1611, *Imb.* 72, ἐκατεσκεύασεν *Flór.* 1080, ἐκατέβη(κε)(ν) *Imb.* 117, *Imb.* 642, ἐκατέλαβε(ν) *Flór.* 488, ἐκατεφρόνησεν *Flór.* 1723, ἐκατέστησεν *Imb.* 706,
- μετα: ἐμετεστράφη *Imb.* 258,
- παρα: ἐπαρέδραμεν *Imb.* 260,
- συν: ἐσυνέπεσεν *Flór.* 899, ἐσυνέτυχαν *Flór.* 1288, ἐσυνέλαβεν *Imb.* 51;

■ časový: ἐκατήντησα *Kal.* 2564, *Imb.* 13, ἐκατήφερεν *Imb.* 11, ἐκατήληθεν *Imb.* 260, ἐσυνήργησεν *Flór.* 1341, ἐσυνήχθησαν *Flór.* 397.

Také složené sloveso ρουκανοτουρνεύω se objevuje s vnitřním a druhým vnějším augmentem: ἐρρουκανοετούρνευσεν *Bel.* 290.

V několika případech se můžeme setkat i se dvěma vnitřními augmenty: ἀντεκατέστην *Flór.* 132, ἀπεκατέστησα *Flór.* 417, ἐξηνηλλάγην *Kal.* 2107, či dokonce se třemi augmenty: ἐσυνεπήντησαν *Flór.* 27 (συν-απαντῶ).

V mnoha případech augment pronikl do prezntních tvarů, a to:

- v indikativu: ἐγνωρίζω *Flór.* 598, *Bel.* 1232, *Kal.* 2420, ἐλησμονῶ *Kal.* 1908, ἐβλέπει *Kal.* 921, ἐφτάνω *Flór.* 552, passim, *Bel.* 745, ἐσβένει *Flór.* 1809, ἐφτειάνουσιν *Flór.* 1388, ἐγνέφω *Imb.* 373, *Imb.* 374, ἀπεμένω *Kal.* 680, κατεγνωρίζει *Flór.* 346, *Flór.* 1667, ἐπεθυμῶ *Bel.* 241, *Bel.* 270, κατεβαίνει *Flór.* 1481,
- v konjunktivu: νὰ ἐγνωρίσῃ *Kal.* 350, νὰ ἐφτάσω *Flór.* 1010, νὰ ἐφτάσῃ *Bel.* 745, ἂν ἐποιίσω *Flór.* 893,
- v imperativu: παρέπεσε *Kal.* 987, προσέμεινε *Kal.* 2183, ἐγνώριζε *Flór.* 1123,
- i u participií: ἐβλέποντα *Flór.* 675, ἀπεθανοῦσα *Flór.* 1009, ἐγνωρίζων *Flór.* 598.

Ukazuje se tedy, že v oblasti použití augmentu lze situaci charakterizovat jako chaotickou: setkáváme se s případy, kdy augment zcela chybí, kdy je použit augment slabičný místo časového i obráceně časový místo slabičného, či kdy se místo za prefix augment klade před preverbium. Připočteme-li k tomu případy výskytu dvou (či dokonce tří) augmentů – před preverbium i po něm,

mluvíme o celé řadě variant. A jak se ukázalo, augment nacházíme ve všech textech (nejčastěji však ve *Flóriovi*) také ve tvarech konjunktivu, imperativu, indikativu přezentu a u participií, tedy ve tvarech, ve kterých přítomnost augmentu nemá opodstatnění. Co se týče četnosti použití augmentu, lze v jednotlivých textech sledovat rozdíly: v *Imberiovi* se minulé časy často vyskytují bez augmentu (častěji než ve *Flóriovi*), ve všech třech mladších textech augment často předstupuje před prefix, případně jsou ke slovesu připojeny augmenty dva – takové tvary jsou nejčastější ve *Flóriovi*. Dá se říci, že starořeckým pravdlům pro kladení augmentu nejvíce podléhá *Kallimachos*.

V žádném případě nelze hovořit o odpadání augmentu v rámci obecné tendence afereze nepřívzvučného počátečního vokálu slova.¹³ Ukážeme níže, že přítomnost či nepřítomnost augmentu je ve zkoumaných veršovaných dílech spíše řízena metrickými důvody.

Patnáctislabičný verš

Jak bylo řečeno, všechny čtyři zkoumané texty jsou – stejně jako téměř všechna veršovaná díla tohoto období – složeny patnáctislabičným jambickým veršem, s césurou po osmé slabice, dělicí verš na dva hemistichy skládající se z 8 a 7 slabik, a s povinným přízvukem na 6. nebo 8. slabice a dále pak na čtrnácté slabice. Na konci 2. hemistichu je tedy vyžadováno paroxytonon, na konci 1. hemistichu se vyskytují oxytona nebo proparoxytona. Závazný je počet patnácti slabik v každém verši. Aby básníci tohoto počtu dosáhli, vybírají z různých variant, které jsou k dispozici, nejčastěji se jedná o fonologické či morfologické varianty. Fonologické varianty jsou většinou vytvářeny protezí v případě, kdy je potřeba zvýšit počet slabik ve verši, a aferezí, elizí, kontrakcí či synkopou v případě, kdy je potřeba snížit počet slabik ve verši. Snížení počtu slabik se děje velmi často také splýváním ve výslovnosti dvou za sebou následujících samohlásek v rámci jednoho slova (synizeze) i koncové samohlásky jednoho slova s následnou samohláskou následujícího slova (synaloífé).¹⁴ Z morfologických variant se nejčastěji jedná o alternativní koncovky u sloves i jmen či právě o varianty vytvořené různým použitím augmentu.

Přítomnost či naopak absenci augmentu lze tedy vysvětlit metrickými důvody; jak bylo ukázáno, augmentem lze sloveso prodloužit až o dvě slabiky, a to v případě, že se jedná o složené sloveso se dvěma augmenty – před preverbiem i po něm.

To, že z nabízených variant je vybíráno podle počtu slabik, je zřetelné, srovnáme-li například verš:

ἡ κόρη οὐ θέλησεν ποσῶς τοῦτο νὰ τὸ ποιήσῃ *Imb.* 580
dívka nechtěla nikterak toto učinit,

ve kterém je i po použití tvaru bez augmentu θέλησεν v 1. hemistichu stále ještě devět slabik (je tedy nutno počet slabik snížit jednoslabičnou výslovností druhé slabiky slova κόρη se záporkou οὐ) s veršem:

οὐδὲν ἠθέλησεν ποσῶς ὁπίσω νὰ γυρίσῃ *Imb.* 584
nechtěla se nikterak vrátit zpět,

ve kterém naopak bylo třeba zvolit delší varianty použitých slov, v tomto případě záporku οὐδὲν a slovesný tvar s augmentem ἠθέλησεν.

Jak bylo řečeno, nejvíce variant nabízejí složená slovesa s prefixem, ve kterých se augment vyskytuje jednak před prefixem, dále mezi prefixem a slovesem, někdy lze zaznamenat výskyt obou augmentů a také se zde v některých případech setkáváme se slovesy bez augmentu. Tím pádem autoři vybírají z více možných variant a při svém výběru se řídí také metrickými důvody. Ve verši:

ἄπαντες ἐσυνήχθησαν, στέκονται κατ' ἄξιαν *Flór.* 397
všichni se shromáždili, seřadili se podle hodnosti

je v 1. hemistichu pro doplnění osmé slabiky použit delší tvar ἐσυνήχθησαν, ve kterém je uplatněn druhý, vnější augment, kdežto ve verši:

τὸ ἄριστον ἡτοίμασαν, συνήχθησαν οἱ πάντες *Flór.* 371
připravili snídani, všichni se shromáždili

se v 2. hemistichu setkáváme s tvarem kratším, obsahujícím pouze vnitřní časový augment, který slovesu slabiku nepřidává. Podobné příklady nacházíme také v *Belthandrovi*:

Γιοφύρια κατεσκεύασεν ἀπὸ πολλῆς σοφίας *Bel.* 700
mosty zbudoval velikou moudrostí,

ἀπλῶς ὡς λεπτοκάλαμον ἐκατασκεύασεν τὴν *Bel.* 708¹⁵
jako útlý rákos ji stvořil.

Zde, vzhledem k tomu, že prefix κατα- končí na samohlásku, která odpadá, pokud má sloveso vnitřní augment (κατεσκεύασεν), získáváme slabiku navíc pouze přidáním vnějšího augmentu (ἐκατασκεύασεν).¹⁶

¹⁵ Podobně je tomu také u následujících dvojic sloves κατετόξευσε *Bel.* 775 – ἐκατατόξευσε *Bel.* 793, κατηντήσαμεν *Kal.* 2514 – ἐκατήντησα *Kal.* 2564, ἐκατασκεύασαν *Flór.* 369 – κατεσκεύασεν *Flór.* 424.

¹⁶ Stejně je tomu u prefixů ἀπο-, δια-, κατα-, παρα- a περι-.

¹³ Srov. HORROCKS, G. C. 1997, s. 208.

¹⁴ Viz CHÁBOVÁ, K. 2009.

Odlišná je situace u sloves s prefixem συν-, ve kterých je možno slovo prodloužit až o dvě slabiky: ἐσυνέπεσεν *Flór.* 899, ἐσυνέτυχαν *Flór.* 1288, ἐσυνέλαβεν *Imb.* 51. Ve všech uvedených případech je druhý augment přidán z metrických důvodů:

ὁμάδι ἐσυνέτυχαν, εἶπαν καὶ ὑποθέσεις *Flór.* 1288

sešli se spolu, vyprávěli si též příběhy,

ἄφου γοῦν ἐσυνέλαβεν ἡ κόρη τὴν γαστέρα *Imb.* 51

když tedy dívka počala.

Z metrických důvodů jsou podle mého názoru použity dva augmenty také ve výše zmíněném aoristu ἐρρουκανοετούρνευσεν (*Bel.* 290), který tvoří celých 8 slabik 1. hemistichu. A opět z metrických důvodů naopak odpadá přízvukový augment u sloves v následujícím verši:

νά 'ποικες τρόπον, Φλώριε, νά 'παιξες μετ' ἐκεῖνον *Flór.* 1373

kdybys našel, Flórie, způsob, jak si s ním zahrát.

Jak bylo výše řečeno, augment nacházíme také ve tvarech konjunktivu, imperativu, indikativu přezentu a u participií, tedy ve tvarech, ve kterých přítomnost augmentu nemá opodstatnění. I v těchto případech je mnohdy tímto způsobem doplňována chybějící slabika v patnáctislabičném verši:

ἐγνέφει τὸν ἱμπερίον ἵνα καταλλυκεύσῃ *Imb.* 374

dává Imberiovi znamení, aby nasedl na koně.

V jiných případech, kdy není potřeba doplnit chybějící slabiku do počtu patnácti, bývá toto sloveso bez počátečního ε:

σηκώνεται καὶ γνέφει τοὺς καὶ πάλιν πίπτει κάτω *Imb.* 718

vstane, dá jim znamení a opět padá.

Dalším důvodem pro výskyt augmentu ve výše uvedeném případě může být pozice slova ἐγνέφει ve verši – jedná se o 1. slabiku v patnáctislabičném jambickém verši, ve kterém je preferována nepřízvučná slabika na první pozici prvního hemistichu, podobně jako je tomu v následujícím příkladu:

ἐβλέπει παρακύπτουσιν τὴν κόρην ἐκ τοῦ κάστρου *Kal.* 921

vidí dívku, jak se z hradu vyklání.

Přítomnost nepřízvučného augmentu v neminulých tvarech je doložena také v 1. slabice 2. hemistichu.¹⁷

Ukázalo se, že pomocí augmentu lze vytvořit množství variant o různém počtu slabik a že básníci z těchto alternativ vybírali podle potřeb tak, aby výsledný počet slabik byl patnáct.

¹⁷ Viz např. *Kal.* 1908.

Podobná je situace také v dalších veršovaných textech psaných lidovým jazykem a spadajících do téhož období: G. Kechagioglou uvádí stejný počet variant ve veršovaném anonymním zpracování o Apollóniovi z Tyru (14.-15. století),¹⁸ podobná je situace rovněž ve veršované *Kronice morejské* (14. století).¹⁹ Při srovnání například s prozaickým dílem Ioannikia Kartana Παλαιά τε καὶ Νέα Διαθήκη (16. století) zjišťujeme, že zde jsou varianty v použití augmentu uplatněny v mnohem menší míře. Slabičný augment v jeho textu neodpadá, ani když je nepřízvučný, u složených sloves ale bývá v některých případech k vnitřnímu augmentu přidán druhý, vnější augment.²⁰

Ve veršovaných dílech se díky tomu, že varianty plní funkci ve verši, udržují mnohem snáze starší tvary s augmentem vedle novějších bez augmentu (pokud je augment nepřízvučný), u složených sloves dochází k paradoxní situaci, kdy se – oproti vývoji v oblasti odpadáni nepřízvučného augmentu – objevuje augment na začátku složeného slovesa, tedy před prefixem.

Další morfologické varianty

Ukázali jsme souvislost výběru variant slovesných tvarů s augmentem či bez něj s pozicí slovesa v patnáctislabičném verši. Podobně je tomu také v dalších kategoriích – i zde je výběr z různých variant dán počtem slabik slova. Kromě již uvedených přípon 3. os. pl. aoristu a imperfekta aktiva -αν/-ασιν a aktivní primární přípony -ουσιν/-ουν se v případě sloves nejčastěji jedná o přípony 3. os. sg. aoristu pasiva -(θ)ην/-(θ)ηκα. Zde se vedle starořecké přípony -(θ)ην uplatňuje dvouslabičná transformovaná přípona -(θ)ηκα.²¹ Tuto delší příponu nacházíme především na konci 1. hemistichu, ve kterém je vyžadováno proparoxytonon, a slovesný tvar s dvouslabičnou příponou tento požadavek splňuje:

Καὶ αὐτὸς ἀπιλογήθηκεν τοιαῦτα πρὸς τὴν κόρην *Flór.* 569

A on toto dívce odpověděl.

Na rozdíl od těchto tvarů, které jsou pro svou délku málo „pohyblivé“ a vyskytují se často na konci 1. hemistichu, kratší tvary na -(θ)η(ν) bývají na libovolném místě ve verši tak, aby splňovaly požadavky kladené na přízvuk, či na konci 2. hemistichu, kde je vyžadováno paroxytonon:

Οὕτως εἰπὼν ὁ Φλώριος, ἡ κόρη ἀπιλογήθη *Flór.* 557

*Toto pravil Flórios, dívka odpověděla.*²²

¹⁸ KECHAGIOGLOU, G. 2004, s. 219-220.

¹⁹ EGEE, J. M. 1988, s. 87.

²⁰ KARTANOS, I. 2000, s. 527-528.

²¹ K rozšíření přípony došlo podle modelu ἔβην/ἔβηκα, viz CHADZIDAKIS, G. N. 1905, II, s. 545-549.

²² Viz též Μεγάλος τὸν ἐφάνηκεν ὁ λόγος τοῦ πατρὸς του *Imb.* 154, Φαρίν ἐκαβαλλίκευσεν – εἰς κόσμον οὐκ ἐφάνη – *Imb.* 349.

Morfologické varianty nacházíme také u substantiv. Substantiva bývalé starořecké třetí deklinace se mnohdy v textech nacházejí transformovaná: πατήρ > πατέρας (I 70, *passim*), μήτηρ > μητέρα (I 826). Je-li však vyžadován kratší tvar, básníci sáhnou ke starořecké podobě slova:

ἡ μήτηρ του ἐμαδίζετον, λύπες μεγάλες κάμνει *Imb.* 186
jeho matka si zoufá, velice smutní,

νὰ μὴν λυπᾶται τίποτε τὰ εἶπεν ὁ πατήρ του *Imb.* 159²³
aby jej nemrzelo, co jeho otec řekl.

Tyto „krátké“ nominativní tvary se však v některých případech vyskytují také místo akuzativu:

Εἶχεν γυνὴ πανέμορφη, ἐρωτικὴν εἰς θεᾶν *Imb.* 33
měl ženu překrásnou, přívabného vzhledu,

Εἶχεν θυγάτηρ εὐγενῆ· ἄλλη ποσῶς οὐκ ἦτον. *Imb.* 263
měl dceru vznešenou, žádná jí nebyla rovna.

R. Browning uvádí stejný případ použití nominativního tvaru θυγάτηρ pro akuzativ v *Kronice morejské*. Podle něj se zde jedná o nepodařený pokus o dosažení vyššího literárního stylu u autora, který dobře neovládal knižní jazyk²⁴ – jednalo se o pořečtělého Francouze nebo francouzsko-řeckého míšence.²⁵ Nominativní tvar θυγάτηρ pro akuzativ je ale použit také v románu *Belthandros a Chrysantza*, jehož autor znal řeckou literární tradici i například procedury císařského dvora:²⁶

Ρηγὸς μεγάλου θυγάτηρ μεγάλης Ἀντιοχείας, / Χρυσάντζαν²⁷ *Bel.* 421
Chrysantzu, dceru velkého krále slavné Antiochie.

Proto se domnívám, že v těchto případech je kratší nominativní tvar použit z metrických důvodů. Také v dalším případě vedly metrické důvody básníka k použití gramaticky nesprávného akuzativu παντοκράτωρ (místo παντοκράτορα), který je součástí opakující se fráze θεὸν τὸν παντοκράτωρ (*Imb.* 577, *Imb.* 758, *Imb.* 854, *Imb.* 885) – v tomto případě nebylo možno překročit počet sedmi slabik v 2. hemistichu verše.²⁸

²³ Viz též *Imb.* 275, *Imb.* 774 a *Bel.* 421, 736, dále také substantivum ἀνήρ (*Flór.* 57) a dvojice ῥήξ (*Bel.* 1029) – ῥήγας (*Bel.* 1033), δοῦξ (*Flór.* 230, *passim*) – δούκας (*Flór.* 796, *passim*).

²⁴ BROWNING, R. 1995, s. 19.

²⁵ DOSTÁLOVÁ, R. 2003, s. 257.

²⁶ Srov. GARLAND, L. 1989, s. 87-95.

²⁷ Ve slově θυγάτηρ došlo k posunu přízvuku tak, aby slovo nacházející se na konci 1. hemistichu bylo proparoxytonon, viz též CHÁBOVÁ, K. 2009, s. 145-146.

²⁸ Opakující se fráze tvoří většinou 2. hemistich verše: μικροί τε καὶ μεγάλοι

Gramatická správnost je podřízena verši také v následujících příkladech:

- dativ místo akuzativu: ὑπηρετήσω τὴν βουλὴν καὶ τῷ θελήματι σου (*Kal.* 1126), zde je použit o slabiku delší tvar dativu místo akuzativu;
- ak. pl. χάρεις (*Kal.* 771) místo o slabiku delšího χάριτας (*Kal.* 18, *passim*);
- nominativ místo dativu: τῷ παρηγόρημα (*Kal.* 2034) a τῷ στρώμα (*Kal.* 803) místo τῷ παρηγορήματι a τῷ στρώματι. To, že jsou uvedené kratší tvary použity z metrických důvodů, a ne z důvodu neznalosti gramatiky, dokládá skutečnost, že v jiných případech je dativ použit správně (např. τῷ θελήματι σου). Ostatně, vzhledem k tomu, že autorem *Kallimacha* je velmi pravděpodobně Andronikos Komnénos Dukas Palaiologos, synovec císaře Michaela VIII. můžeme předpokládat, že dobře ovládal klasici-zující řecký jazyk.²⁹

Závěr

Ukázali jsme, že nelze činit závěry o podobě jazyka zkoumaných textů, aniž vezmeme v úvahu metrické důvody, a že právě potřebou dodržet počet patnácti slabik v patnáctislabičném verši lze odůvodnit mnoho jazykových jevů doložených v textech. Vzhledem k tomu, že většina děl tohoto období psaných lidovým jazykem je veršovaná, varianty se v lidovém jazyce snáze udržují – nabídka z dvojic (někdy i trojic) slov s vyšším či nižším počtem slabik (díky různě dlouhým afixům) poskytuje básníkům bohatý materiál při skládání veršů.

Texty

Τὸ κατὰ Καλλιμάχον καὶ Χρυσορρόην ἐρωτικὸν διήγημα, in: ΚΡΙΑΡΑΣ, Ε.: *Βυζαντινὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα* (Βασικὴ Βιβλιοθήκη 2), Αθήνα 1955.

Διήγησις Ἐξαίρετος Βελθάνδρου τοῦ Ρωμαίου, in: ΚΡΙΑΡΑΣ, Ε.: *Βυζαντινὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα* (Βασικὴ Βιβλιοθήκη 2), Αθήνα 1955.

Διήγησις Ἐξαίρετος ἐρωτικὴ καὶ ξένη Φλωρίου τοῦ πανευτυχοῦς καὶ κόρης Πλάτζια Φλώρης, in: ΚΡΙΑΡΑΣ, Ε.: *Βυζαντινὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα* (Βασικὴ Βιβλιοθήκη 2), Αθήνα 1955.

Διήγησις Ἐξαίρετος ἐρωτικὴ καὶ ξένη Ἰμπέρου τοῦ θαυμαστοῦ καὶ κόρης Μαργαρώνης, in: ΚΡΙΑΡΑΣ, Ε.: *Βυζαντινὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα* (Βασικὴ Βιβλιοθήκη 2), Αθήνα 1955.

(*Flór.* 135, *Flór.* 409, *Flór.* 1840, *Imb.* 130, *Imb.* 242, *Imb.* 336, *Imb.* 883), ὡς πρὸς τὸν βασιλέα (*Flór.* 436, *Flór.* 585, *Kal.* 2124) atd., viz též BEATON, R. 1996, s. 228.

²⁹ O Androniku Palaiologovi je známo, že kromě románu *Kallimachos a Chrysorrhoe* napsal také teologická a etická díla v knižním jazyce, srov. BROWNING, R. 1995, s. 238.

Literatura

- BEATON, R. 1996: *Η ερωτική μυθιστορία του ελληνικού μεσαιώνα*, Αθήνα 1996 (originál: *The Medieval Greek Romance*, Cambridge 1989).
- BECK, H.-G. 1988: *Ιστορία της βυζαντινής δημώδους λογοτεχνίας*, Αθήνα 1988 (originál: *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, München 1971).
- BROWNING, R. 1995: *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*, Αθήνα 1995 (originál: *Medieval and Modern Greek*, 1969, Cambridge 1983).
- DOSTÁLOVÁ, R. 2003: *Byzantská vzdělanost*, Praha 2003.
- EGEA, J. M. 1988: *Gramática de la Crónica de Morea*, Vitoria 1988.
- GARLAND, L. 1989: „The βεργίν τρικλῶνον of Belthandros and Chrysantza: A Note on a Popular Byzantine Verse Romance and Its Sources“, *Byzantinische Zeitschrift* 82, 1989, 87-95.
- HINTERBERGER, M. 2001: Το φαινόμενο της πολυτυπίας σε δημώδη κείμενα, in: H. EIDENEIER – U. MOENNIG – N. Τουφεξής, *Θεωρία και πράξη των εκδόσεων της υστεροβυζαντινής, αναγεννησιακής και μετα-βυζαντινής δημώδους γραμματείας. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IVa. Αμβούργο 28-31 Ιανουαρίου 1999*, Ηράκλειο 2001, 215-244.
- HINTERBERGER, M. 2006: *How Should We Define Vernacular Literature*, <http://www.mml.cam.ac.uk/greek/grammarofmedievalgreek/unlocking/pdf/Hinterberger.pdf>
- HORROCKS, G. C. 1997: *Greek. A History of the Language and Its Speakers*, London and New York 1997.
- CHÁBOVÁ, K.: „Patnáctislabičný verš v přejatých milostných románech 14.-15. století“, in: *Epea Pteroenta. Růženě Dostálové k narozeninám*, Brno 2009, s. 148-161.
- CHADZIDAKIS, G. N. 1905: *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, 2 τόμοι, Αθήνα 1905.
- JANNARIS, A. N. 1897: *An Historical Greek Grammar, Chiefly of the Attic Dialect, as Written and Spoken from Classical Antiquity Down to the Present Time, Founded upon the Ancient Texts, Inscriptions, Papyri, and Present Popular Greek*, London 1897.
- JOSEPH, B. D. 1978: *Morphology and Universals in Syntactic Change: Evidence from Medieval and Modern Greek*, Indiana 1978.
- KARTANOS, I.: *Παλαιά τε και Νέα Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2000.
- KAZAZIS, I. N. – KARANASTASIS, T. A. 2001 a 2003: *Επιτομή του Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής δημώδους γραμματείας (1100-1669) του Ε. Κριαρά*, Θεσσαλονίκη 2001 a 2003.
- KECHAGIOGLOU, G.: *Απολλώνιος της Τύρου*, Θεσσαλονίκη 2004.
- TSOLAKIS, Ch.: „Η πολυμορφία στο ρήμα της κοινής νεοελληνικής γλώσσας“, *Φιλολογος* 75, 1994, s. 56-68.

■ SUMMARY

Morphological Variants in Late Byzantine Greek and the Influence of Metrics on How They Are Chosen in the Case of Fifteen-syllable Verse

The article examines the influence of metrics on the choice of morphological variants in four late Byzantine versified novels: *Kallimachos and Chrysorrhoe* from the 14th century, *Belthandros and Chrysantza* also from the 14th century, *Flórios and Platzia-Flóra* from the turn of the 14th and 15th centuries, and *Imberios and Margaróna* from the mid-15th century. The frequent coexistence of two or more forms for the same grammatical category is typical of these novels, which are written in fifteen-syllable verse. Taking the example of variants due to the presence or absence of augments, the article demonstrates that the choice of a specific variant is determined by the need to keep to the obligatory number of fifteen syllables in the verse form. With the help of augments it is possible to create variants that differ by up to two syllables – in cases of compound verbs with two augments. For metrical reasons the augment is also found in cases where there is no justification for it – with the conjunctive, the imperative, the present indicative and participles. The article also demonstrates that the choice of grammatical variants is connected with the verse form for other grammatical verb and noun categories as well.

Pozdněantické cento jako intertextuální literární forma, I: Teorie a možnosti její aplikace¹

■ MARTIN BAŽIL (Praha)

Klasická filologie patří mezi humanitními obory k těm nejkonzervativnějším – ráda se drží svých osvědčených metod, které náležejí k její slavné minulosti a z nichž mnohé mají kořeny už v samotné antice. Cílem tohoto příspěvku je ukázat, že leckteré z moderních literárněvědných teorií vzniklých v posledních desetiletích, ač byly formulovány především s ohledem na texty 20., nanejvýš 19. století, mají co říci i k interpretaci literárních děl ze starších období, včetně řecko-římského starověku – a to zejména tam, kde dosavadní interpretační přístupy selhávaly nebo nepřinášely uspokojivé výsledky. Příkladem mohou být moderní interpretace *centonů*, starobylé literární formy založené na citátu, která po půldruhé století mezi Francouzskou revolucí a druhou světovou válkou, kdy se klasická filologie konstituovala coby moderní vědní disciplína, u badatelů příliš pochopení nenacházela: básně napsané touto technikou byly považovány za „zmetky géníů“, prohřešky proti dobrému vkusu, „arteficiální manýru“² či dokonce „ostudu literatury“.³ Teprve ve druhé půli 20. století se obraz centonu v literárním bádání začal zvolna měnit, a to zejmé-

¹ Základem tohoto dvojdílného článku je příspěvek *Teorie intertextuality a pozdněantické cento jako intertextuální žánr*, přednesený na doktorandském symposiu „*Expérience 2004* – Francouzská zkušenost v českém bádání o literatuře, divadle a jazyce“ (Litomyšl, září 2004), a přednášky proslovené v Praze v Jednotě klasických filologů (duben 2006), v Centru pro teoretická studia AV ČR (červen 2007), v Pražském lingvistickém kroužku (leden 2008), na zasedání Asociace učitelů klasických jazyků ALFA (duben 2008) a v Brně v Ústavu klasických studií FF MU (květen 2009). K publikaci byl text připraven v rámci výzkumného projektu GA ČR 405/08/P246 „Cento – proměny intertextuálního žánru a básnické techniky v pozdněantické literatuře“, jehož nositelem je FF UK v Praze.

² MURATORI, s. 443: [...] *aborti de gl'Ingegneri, che ne' secoli sventurati ignorando buon Gusto, e volendo pur dilettere colla novità, si perdettero dietro a queste artifiziose maniere.* (Cit. dle HOCH, s. 5.)

³ Takto ještě SHACKLETON BAILEY, in: *Anthologia latina*, s. III: *Centones Vergiliani*

na od konce 60. let, kdy byla – jako výraz zvýšeného zájmu o projevy sekundarity a odvozenosti v literatuře – formulována teorie *i n t e r t e x t u a l i t y*.

Cento a jeho osud v novodobém bádání

Termínem „cento“ se už od antiky označuje báseň složená v ideálním případě výhradně z citovaných veršů nebo poloveršů (převzatých většinou z jediného zdrojového textu), které v novém kontextu a novým propojením dostávají nový význam; má-li cento dobře fungovat, musí původní báseň, ze které jsou jednotlivé fragmenty převzaty, být dostatečně známá, aby je čtenář či posluchač poznával a byl schopen ocenit posun mezi významem, který měly na původním místě a který mají v centonu.⁴

Centonová poezie v latině se zřejmě rozvíjí už ve 2. století po Kr., nejstarší spolehlivěji datované centony pocházejí však až ze 4. a 5. století, kdy tento druh básnictví prožívá značný rozkvět. Celkem se z pozdní antiky dochovalo šestnáct latinských centonů velmi různé délky; i když máme nepřímé zprávy i o podobném užívání veršů Ovidiových či Horatiových, všechny dochované *centones* čerpají z díla Vergiliova, jehož výklad tvořil pevnou součást školní výuky. Podle tématu mezi nimi můžeme rozlišit několik základních typů. Nejčastější jsou témata vypůjčená z mytologie. Z ní čerpá jednak sedm epyllií,⁵ krátkých sevřených vyprávění některého mytologického příběhu, jak je známe např. z Ovidiových *Proměn*, jednak jediné dochované dramatické cento, *Medea* připisovaná Hosidiu Getovi (a tudíž datovaná na konec 2. století).⁶ Druhou skupinu tvoří snad nejznámější římská báseň psaná touto technikou, Ausoniovo *Cento nuptialis*, a jeho nápodoba z vandalské Afriky 6. století, Luxuriovo *Epithalamium Fridi*. Třetím tématem jsou obrázky všedního dne – sem řadíme jednak cento s moderním názvem *<De pistore>* či *<De panificio>*, které popisuje pečení chleba, jednak báseň *De alea* líčící partii stolní hry s kostkami. Do

(*Riese 7-18*), *opprobria litterarum, neque ope critica multum indigent neque is sum qui vati reverendo denuo haec edendo contumeliam imponere sustineam.*

⁴ V opačném případě hrozí, že si čtenář neuvědomí, že vnímá centonový text, takže jeho četba se zploští na pouhou doslovnou rovinu, bez vazeb k původnímu textu – což samozřejmě zásadně ochudí významový komplex čteného textu.

⁵ Mavortiovo *Iudicium Paridis* (42 veršů, fragment), anonymní *Narcissus* (16 v.), *Hercules et Antaeus* (16 v.), *Progne et Philomela* (24 v.), *Europa* (34 v. s lakunou), *Hippodamia* (162 v.), *Alceste* (162 v. s více lakunami). – Nárůst zájmu o centonovou poezii dokládá mj. i to, že některé z těchto menších básní se v posledních letech staly předmětem samostatných, často velmi podrobných studií, ať už časopiseckých či monografických – viz např. OKÁČOVÁ (2009) k centonu *Narcissus*, PAOLUCCI k *Hippodamii*, CARBONE k *De alea*, SALANITRO (2007) k centonu *Alceste*.

⁶ Jinak neznámému Hosidiu Getovi se *Medea* připisuje na základě citátu z jednoho z Tertullianových spisů – viz níže, pozn. 12.

poslední, čtvrté skupiny patří čtyři centony křesťanské: *Cento Probae* od římské aristokratky jménem Betitia Faltonia Proba ze třetí čtvrtiny 4. století, jež je z nich zdaleka nejdelší (téměř 700 veršů) a nejpracovitější, a tři zhruba stoveršové *centones* pocházející zřejmě až ze století následujícího: Pomponiovy *Versus ad gratiam Domini*, anonymní *<De Verbi incarnatione>*, které s nimi tvoří jakýsi starozákonně-novozákonní diptych, a taktéž anonymní *De Ecclesia*.

Soubor těchto latinských básní ovšem tvoří pouze první kapitolu v dějinách centonové poezie v evropské literatuře. Ještě z pozdní antiky se dochovala početná sbírka křesťanských centonů řeckých, které christianizují Homéra podobně, jako se o to pokoušela Proba s verši Vergiliovými.⁷ Po středověku, který termín *cento* sice znal (mimo jiné z Isidorových *Etymologií*⁸), ale rozvíjel spíše jiné podoby intertextuálního navazování na klasiky,⁹ nastává nová vlna zájmu o tento druh básnictví v humanismu, kdy vznikají centony jednak latinské (zejména v Itálii a Francii),¹⁰ jednak i první vernakulární, především

⁷ Tento soubor homérovských centonů se během posledních dvanácti let dočkal tří edic, z nichž zejména ta poslední (SCHEMBRA, z roku 2007) představuje významný posun v bádání o tomto tématu.

⁸ V *Etymologiích* 1,39,25 Isidor přebírá Tertullianovu definici centonu (viz dále, pozn. 13): *Centones apud Grammaticos vocari solent, qui de carminibus Homeri seu Vergilii ad propria opera more centonario ex multis hinc inde conpositis in unum sarciant corpus, ad facultatem cuiusque materiae. Denique Proba, uxor Adelphii, centonem ex Vergilio de Fabrica mundi et Evangelii plenissime expressit, materia composita secundum versus et versibus secundum materiam concinnatis.* („Centones se obvykle u gramatiků nazývají skladby, které jejich autoři sešívají po způsobu hadrářů z básní Homérových nebo Vergiliových jako vlastní dílo, poskládané z mnoha porůznu posbíraných útržků do jednoho celku podle toho, jaké možnosti ta či ona látka nabízí. Například Proba, manželka Adelphiava, složila velice obsáhlé cento z Vergilia nazvané *O stvoření světa a evangeliích*, přičemž látku přizpůsobovala veršům a verše látce.“ Překlad Daniel Korte, upraveno.) V *De viris illustribus* 5 Isidor Probu hodnotí obojace: *Proba uxor Adelphi proconsulis femina inter viros ecclesiasticos idcirco posita sola pro eo quod in laude Christi versata est, componens centonem de Christo virgilianis coaptatum versiculis. Cuius quidem non miramur studium sed laudamus ingenium. Quod tamen opusculum legitur inter apocryphas scripturas insertum.* („Probu, manželku prokonsula Adelphia, uvádíme jako jedinou ženu mezi muži církve, protože chválila Krista tím, že o něm složila cento poskládané z fragmentů Vergiliových veršů. Její počín sice nemůžeme pochválit, ale obdivujeme její nadání. Toto dílko nicméně najdeme v seznamu apokryfních spisů.“) – Neoznačené překlady jsou dílem autora a vznikly pro potřeby tohoto článku.

⁹ Je sporné, můžeme-li ve středověku mluvit opravdu o centonové poezii: jakkoli některé básně se antickým centonům podobají tím, že jsou poskládány ve větší či menší míře z citátů, jedná se většinou spíše o pomůcku pro autory váhající v metrických otázkách než o sémantickou hru mezi zdrojovým a výsledným textem, jak ji známe z antiky. Tuto problematiku jsme se pokusili shrnout v článku BAŽIL (2005).

¹⁰ Humanistické *centones* se v poslední době dostávají do popředí zájmu – mono-

z veršů Petrarcových.¹¹ Centonová poezie v národních jazycích, vedle latinské a dokonce i řecké, se rozvíjí i v 17. století, a to zejména v těch literaturách, pro něž se obvykle užívá označení „barokní“: ve španělské, kde je hlavním zdrojem centonistů fenomenální stylista Góngora, a v německé, která centonuje verše autora první německé poetiky Martina Opitze. Je zajímavé, že neznáme prakticky žádné *centones* z Francie či Anglie této doby, tedy z těch kultur, pro jejichž literaturu se označení „baroko“ nevžilo. V Čechách kvetla centonová poezie jako jedna z forem imitace Vergilia v 16. a 17. století, tedy v pozdním humanismu a v baroku – pasáže či celé básně složené tu přísnější, tu volnější centonovou technikou najdeme např. u Tomáše Duchoslava Žateckého, Adama Rosacia, Adama Sixta, Jana Tobolecia Klatovského, Jana Marcia, Jana Achilla ml., Jana Černovického a řady dalších.¹²

Výmluvný je sám vznik termínu *cento*. Ve svém původním významu totiž označoval látku slátanou z odstřížků či výrobek z ní – oděv (jakýsi harlekýnův plášť), pokrývku nebo třeba žok. Takové *centones* se užívaly k různým, zejména technickým účelům: jako houně nebo čabráky pro koně, k tepelné izolaci, nasáklé vodou k hašení požárů atd. Slovo tedy původně označovalo předměty možná užitečné, ale rozhodně nijak hodnotné. Metafora, na jejímž základě se z něj stal termín z oblasti literatury, vypovídá mnohé o žánru samotném. Tím, že přirovnává básnickou „spleť slov“ k textilnímu materiálu vzniklému z odstřížků, vychází ze stejné představy jako samo označení „text“, související etymologicky s latinským slovesem *texere*, „tkát“: cento je tak jakýmsi „textilním textem“ či „textem na druhou“. Zároveň v sobě ale nese pejorativní nádech – od počátku spojuje s tímto druhem poezie negativní hodnocení nebo přinejmenším poukazuje na jeho problematický a nesamozřejmý statut. Ten se projevuje zejména v ostrých kritikách centonové tvorby, které se periodicky vracely po celé jeho dějiny a měly vliv i na jeho vnímání v literárněvědném bádání.

První kritická slova na adresu „citátových básní“ se objevila už v antice. Tertullianus, nejstarší z latinských *patres* a přísný soudce všeho kulturního, jim vytýká nepůvodnost a manipulování s významem, v němž spatřoval nebezpečný potenciál hrozící podvrátit autoritu textu jako takového a případně i speciálně textu biblického: „Dnes se můžeš setkat s tím, že se z Vergilia skládá úplně jiný příběh, látka se přitom přizpůsobuje veršům a verše látce. Hosidius Geta z Vergilia takto vysál dokonce celou svou tragédii *Medea*. [...] *Homero-centones* (zde zřejmě: »homérovští centonisté«) se nazývají ti, kdo z Homérových básní

grafie Hugo Tuckera k nim se teprve připravuje do tisku, pro zatím nejúplnější přehled bádání viz CAŽES.

¹¹ K petrarcovským centonům viz HOCH.

¹² Viz HRDINA, s. 80-94.

vytvářejí vlastní díla, a to tak, že z mnoha částí sesbíraných ze všech stran slá-tají jediný celek. A oč lépe se dá použít božské písmo k tomu, abychom v něm našli jakékoli obsahy!“¹³ Podezřelé hry s významovými posuny a hledání „ne-původních“ obsahů v textech – např. křesťanských myšlenek v tradičních dí-lech, jako právě u Vergilia – iritovaly o dvě století později i Hieronyma: „Bib-lická nauka je jediná, na niž si činí nárok všichni [...]. Pomlčím o mně po-dobných, kteří [...] doklady, které k sobě nenáleží, upravují tak, aby se hodi-ly k tomu, co jimi chtějí vyjádřit, jako by pokrívování myšlenek a vnučová-ní své vůle vzpouzejícímu se textu patřilo k vysoké literatuře, a ne k té nejpo-chybnější. Cožpak jsme nečetli homérovské a vergiliovské centony? A přes-to nemůžeme říct, že by Vergilius byl křesťanem bez Krista, jen proto, že na-psal: »už vrací se panna, vrací se saturnská říše, už z nebe sestupuje nové po-kolení« [...] Je dětinské a podobá se hrátkám kejklřů [myslet si, že je možné] učit to, co sám neznáš.“¹⁴ Z podobných důvodů také anonymní autor tzv. *De-cretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis*, pozdněantického seznamu doporučené a nedoporučené četby pro křesťany, zařadil Probino cen-to mezi knihy nevhodné.

Středověk k centonové tvorbě ani ke sporu o ně mnoho nepřispěl, jakkoli tuto poetickou formu znal jak z encyklopedií, tak i z rukopisné tradice.¹⁵ Na-opak humanismus, který se k této technice aktivně vrací, si centonů považuje – kladné zmínky o nich a o Probě zvláště, tak odlišné od Hieronymových ost-rých odsudků, najdeme už v italské renesanci, u Petrarce a Boccaccia, a později např. u Julia Caesara Scaligera či Henriho Estienna.¹⁶ V barokní poezii se cen-to stává jedním z *concetti*, vtipných „konceptů“, na jejichž základě mohl bás-ník zkonstruovat celou báseň a překvapit tak čtenáře. V této funkci ho najde-

¹³ TERT. *praescr.* 39, 3: *Vides hodie ex Virgilio fabulam in totum aliam componi, materia secundum versus et versibus secundum materiam concinnatis. Denique Hosidius Geta Medeam tragoediam ex Virgilio plenissime exsuxit. [...] Homerocentones etiam vocari solent qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex mul-tis hinc inde compositis in unum sarcini corpus. Et utique fecundior divina litteratura ad facultatem cuiusque materiae.*

¹⁴ HIER. *epist.* 53, 7 (*ad Paulinum presbyterum*): *Sola scripturarum ars est, quam sibi omnes passim vindicent [...]. Taceo de meis similibus, qui [...] ad sensum suum incon-grua aptant testimonia, quasi grande sit et non vitiosissimum dicendi genus depravare sententias, et ad voluntatem suam scripturam trahere repugnantem. Quasi non legerimus Homerocentonas et Vergiliocentonas, ac non sic etiam Maronem sine Christo possumus dicere Christianum, quia scripserit: „iam redit et virgo, redeunt saturnia regna, iam nova progenies caelo demittitur alto“ [...]. Puerilia haec sunt et circulatorum ludo similia, docere quod ignores.*

¹⁵ Viz výše, pozn. 9.

¹⁶ Podrobněji viz BAŽIL (2009), s. 20-23.

me např. v poetické příručce *Primus calamus ob oculos ponens metametricam* česko-španělského cisterciáckého učenice Juana Caramuela y Lobkowitz. Je mu tam věnována celá kapitola nazvaná *Apollo Centonarius*, v níž proslulý matematik hájí zejména „nekonečnou možnost variací“ (*summa variandi li-bertas*), kterou cento skýtá.

Ke zlomu v oblíbenosti centonů dochází v 18. století. Preromantické hnutí s se-bou přineslo změnu estetického kánonu, v němž se nadále kladl důraz na ori-ginalitu a na individuální stopu, již autor do díla vtiskuje; je zřejmé, že takové-mu pojetí literatury (a umění vůbec) *centones* naprosto nevyhovovaly. Autoři literárněvědných prací reagovali poměrně záhy, a to nesmlouvavým odsouze-ním centonového žánru – jako příklad uveďme autora dějin italského básnictví Lodovica Antonia Muratoriho (1724), který šmahem odmítl petrarcovské cen-tony (jeho příkré soudy jsme citovali na začátku tohoto článku), nebo Girola-ma Tiraboschiho, jenž ve svých dějinách italské literatury (1772) litoval ztrá-ty ostatního Probina díla, neboť dochované cento ji ukazuje jen jako „příčinli-vou propojovatelku cizích veršů“.¹⁷

Takovýto kritický pohled na centony přetrval v literárním bádání i v 19. sto-letí. Pouze utvářející se filologická věda, jakožto pozitivistická disciplína *par excellence*, která mohla těžko nechat stranou jakékoli svědectví o písemné kultuře minulých dob, se centony zabývala, ovšem ve většině případů pouze jako kuriózním „vedleším pramenem“ pro textovou rekonstrukci jejich zdro-jových děl. Příkladem může být práce Wilhelma Meyera z roku 1890 o dvou raněstředověkých básních centonujících Dracontiovy *Laudes Dei*: slovnitý německý filolog se nikterak nezajímal o důvody vzniku či principy konstruk-ce těchto zvláštních textů, důležité pro něj bylo pouze znění jednotlivých ver-šů, které bylo možné využít při přípravě kritické edice Dracontia – proto ve své „edici“ (spíše opise) centonů přehazuje verše a úryvky do původního sle-du a směšuje verše z obou básní, čímž naprosto ničí centonistův záměr.¹⁸ Vedle filologů se občas centonů dotknou i bibliofilové a milovníci starožitností, kte-ří v tomto žánru spatřují zejména kuriozitu nebo je řadí mezi literární „hříčky, zvláštnosti a podivnosti“.¹⁹

Teprve 20. století přináší systematictější vědecký zájem o centonovou poe-zii. Hned v r. 1909 vychází monografie Filippa Erminiho o *Cento Probae*, kte-rá je sice solidní filologickou analýzou a zasazuje fenomén centonu do širší-ho literárněhistorického kontextu, nicméně autorův úhel pohledu zůstává stej-ný jako v předešlém století: je velmi kritický a nemá nejmenší uznání pro tyto autory, kteří podle něj nepochopili, že umělecké dílo se zakládá na „*grande*

¹⁷ [...] *soltanto laboriosa accozzatrice degli altrui versi* (cit. dle HOCH, s. 5, pozn. 21).

¹⁸ Viz MEYER.

¹⁹ Viz např. CANEL, heslo „Centons“, s. 251-267.

idea“, na střízlivosti a zejména na jednotě – tedy na kvalitách, které on v centonech nenachází.²⁰ Až po druhé světové válce, kdy se zvolna začíná přezívat takováto klasicizující a titánská optika zrozená z romantismu, se badatelé začínají podrobněji a bez předsudků věnovat i fenoménům považovaným do té doby za marginální a mezi nimi i centonům. Vydavatelé jich nadále využívají při přípravě edic jejich zdrojových textů, projevují už ale větší smysl pro jejich specifčnost.²¹ Hesla věnovaná centonům se objevují v různých oborových encyklopediích, např. z oblasti teologie, dějin křesťanského myšlení, středověké kultury apod.²² Hlavní zlom se ale odehrává v samotném literárněvědném bádání, které pomalu začíná vnímat tuto formu bez předsudků, jako právoplatnou součást dějin literatury. Poprvé se takový pohled projevil ve slavné knize Ernsta Roberta Curtia *Evropská literatura a latinský středověk* z roku 1948: v jednom z dodatků Curtius formuluje dnes již nepřijímanou, ale tehdy velmi novátorskou tezi, že centony tvoří přechodové stadium při vzniku křesťanské poezie, zpočátku nesamostatné a v maximální míře závislé na klasických vzorech v čele s Vergiliem.

V dalších desetiletích zájem o centony rostl, nejprve pomalu, od 80. let výrazně rychleji, a zhruba kolem přelomu tisíciletí se staly nejen právoplatným, ale téměř módním tématem:²³ během posledních patnácti let vyšly monografie k centonům antickým²⁴ – pohanským i křesťanským – i renesančním,²⁵ další se připravují.²⁶ Důvodů pro tento obrat může být celá řada, např. zmíněná pozornost upřená k textům dosud považovaným za marginální či hledání nových a nezpracovaných témat. Tím hlavním ale bude zájem o různé podoby závislosti a odvozenosti v literatuře, který s sebou přinesly hlavně teoretické proudy spjaté s postmodernou, rozvíjející se zejména od tzv. lingvistického (prag-

²⁰ Viz ERMINI, s. 35.

²¹ Viz např. *Carmen adversus Marcionem*, vyd. R. WILLEMS. – Nad metodou, jak užívat centonů v kritických edicích jejich zdrojových textů, se zamýšlí LAMACCHIA, k témuž tématu viz také později SALANITRO (1979-1980) a (1987).

²² Jeden příklad za všechny: *Lexikon für Theologie und Kirche*, vyd. HÖFER – RAHNER (heslo „Cento“, autor K. BIHLMAYER).

²³ Pro podrobnější přehled bádání v 60.-90. letech, který by na tomto místě byl nadbytečný, viz BAŽIL (2009), s. 30-34 a 38-42.

²⁴ K vergilovským centonům s pohanskými, zejména mytologickými náměty viz MCGILL, ke křesťanským BAŽIL (2009).

²⁵ K italským petrarcovským centonům viz HOCH, k latinským humanistickým CAZÈS.

²⁶ Marie Okáčová (Brno) připravuje disertaci o mytologických centonech dochovaných v tzv. Saumaisově kodexu, Hugo Tucker (Reading) chystá monografii o osudech centonové poezie v 16. století, tým doktorandů Giovanniho Salanitra (Catania) pracuje na drobné monografii obsahující komentované italské překlady křesťanských centonů.

matického) obratu na konci 60. let minulého století. Jedním z těchto proudů, který si analýzu vztahů odvozenosti mezi texty vytkl za svůj hlavní cíl, je tzv. teorie intertextuality.

Teorie intertextuality

Koncept, který nazýváme „intertextualitou“, se postupně zrodil ve druhé polovině 60. let, v teoretických diskusích skupiny kritiků shromážděných kolem pařížského časopisu *Tel Quel*.²⁷ Samotný termín poprvé použila Julia Kristeva, francouzská teoretička bulharského původu, ve svém souboru studií *Séméiôtikè. Recherches pour une sémanalyse* vydaném v roce 1969. Kristeva v něm reaguje na strukturalistické pojetí textu jako znaku, který se skládá z „označovaného“ a „označujícího“, má jednotný a uzavřený smysl a funguje v rámci komunikace mezi „vysílatelem“ a „příjemcem“. Takový model Kristevě a jejím kolegům ze skupiny *Tel Quel* připadal málo výstižný kvůli jeho přílišné statickosti, takže se ho snažili nahradit jiným, dynamičtějším. Pro tento nový model Kristeva navrhla několik nových dílčích konceptů (jako třeba text coby produkce nebo rozlišování feno- a genotextu), mezi nimiž je i představa inspirovaná myšlenkami Michaila Bachtina o dvojím nasměrování slova v literárním textu, na předmět a na jiné slovo, vyslovené dříve někým jiným; představa, že „každý text je vystaven jako mozaika citátů, každý text je absorpcí a přetvořením jiného textu.“²⁸ Kristeviny ideje shrnul a popsal Roland Barthes v hesle „Teorie textu“ („Texte /Théorie du“) napsaném pro *Encyclopædii Universalis* (1973); nejpozději tímto okamžikem tyto revoluční myšlenky, včetně prvotního konceptu teorie intertextuality, překračují hranice skupiny *Tel Quel* a šíří se, nejprve v prostředí francouzské kritiky, ale brzo, jako součást širšího teoretického směru, který dostal název „poststrukturalismus“, i dál, zejména do Spojených států, ale i do Německa, Itálie, Polska a do celé Evropy.

Podle tohoto výchozího pojetí intertextuality – které se nazývá „poststrukturalistické“ nebo „extenzivní“, případně „progresivní“ – je intertextuálně, svým vztahem k jiným textům, založen každý text; nejen literární, ale jakýkoli, a dokonce nejen text odehrávající se v jazyce, ale i každý jiný podobným způsobem fungující znakový systém, jako „společnost“, „kultura“ nebo „dějiny“. Představu lineární komunikace dvou subjektů (intersubjektivitu) v něm nahrazuje představa vícesměrného napětí mezi dvěma a více texty; smysl do textu není vložen jednou provždy autorem jako zpráva, kterou má čtenář za úkol přijmout a rozluštit, ale utváří se teprve při čtení textu spolupůsobením

²⁷ Ke vzniku a obsahu pojmu „intertextualita“ (též „intertextovost“, „mezitextovost“) v češtině viz např. HOMOLÁČ, SCHAHADAT, LACHMANN[OVÁ] (2001).

²⁸ Viz KRISTEVA, s. 144.

oněch dalších textů, které čtenář, přebírající v tomto modelu aktivitu, s vnímaným textem uvádí do souvislosti. Následujících pár citátů dobře ilustruje myšlenkové klima této první fáze: „Teze č. 1: Neexistuje jiný text než intertext“ (Charles Grivel);²⁹ „A právě to je intertext – nemožnost žít mimo nekonečný text, ať už je to Proust, denní tisk anebo televizní obrazovka“ (Roland Barthes);³⁰ „Neexistují texty, ale pouze vztahy mezi nimi“ (Harold Bloom).³¹

Je zřejmé, že tato teorie převrací naruby dosavadní představy o tom, jak funguje text a literární komunikace vůbec, jak se utváří smysl textu a jaká role připadá autorovi a jaká čtenáři. Na druhou stranu, poststrukturalistické teoretiky zajímaly hlavně obecné otázky existence textu (řekněme: jeho ontologie), případně – vzhledem k jejich vyhraněným politickým názorům – jeho rozměr sociálně-kritický, respektive subverzivní vůči tradiční hierarchizované společnosti. Tím se ovšem jejich teorie vzdálila původní disciplíně, do níž přemýšlení o textu spadalo, to jest literární vědě a literatuře vůbec, a to hned v několika ohledech: nerozlišovali v zásadě mezi texty literárními a neliterárními, a dokonce ani mezi texty a „ne-texty“; neusilovali o vytvoření instrumentaria, jehož pomocí by bylo možné podoby intertextuality v konkrétních případech uchopit a klasifikovat; důsledně zdůrazňovali moment čtení, tedy perspektivu čtenářskou, proti perspektivě autorské (produkční). S tím souvisí např. ignorování chronologie: k intertextuálnímu rozkrývání textu podle jejich představ bylo možno přibrat každý text, u kterého čtenáři na základě jeho čtenářské zkušenosti připadalo, že se čteným textem má jakoukoli souvislost či podobnost – včetně textu, který vznikl mnohem později, a vazby na něj tudíž autor do svého textu nemohl v žádném případě vložit.

Snaha takto široký model zkonkrétnit a přivést zpět k literárním textům, aby bylo možné jeho myšlenek využít pro jejich popis, charakterizuje druhou fázi přemýšlení o intertextualitě – fázi, kterou můžeme nazvat „post-poststrukturalistickou“, „intenzivní“ nebo „tradicionalistickou“. Reakce takového druhu na Kristevino formulování myšlenky intertextuality se objevily velmi rychle; tak rychle, že se sama Kristeva už v roce 1974, pouhý rok po vyjití Barthesova článku v *Encyclopædia Universalis*, terminu „intertextualita“ výslovně zříká s tím, že se příliš zúžil a přiblížil tradičnímu „zkoumání pramenů“ („Quellenuntersuchung“), jaké znala filologie v podstatě už od antiky. Na teoretické úrovni uvažovali o možnostech aplikace Kristeviny myšlenky na konkrétní texty zejména Laurent Jenny a Michaël Riffaterre. V jejich studiích najdeme poprvé rozvinutou jednu z nejdůležitějších tezí tohoto období, totiž že provázanost s jinými texty není automatickou vlastností každého textu, anebo ales-

poň ne ve stejné míře; že v textech literárních je síť odkazů na jiné texty „hustší“ a intertextualita tak není základní vlastností textuality obecně, nýbrž literárnosti.³²

Průkopníkem praktické aplikace intertextuálního pohledu na analýzu konkrétních literárních děl či souvislostí mezi nimi je Kristevin přímý žák Antoine Compagnon, který se ve své – ve Francii velmi známé – knize *La Seconde Main (Druhá ruka)* věnoval intertextuálnímu fenoménu *par excellence*, citátu. Nejdůležitější a nejčastěji citovanou (nejen francouzskou) prací tohoto období je ale jiná studie: *Les Palimpsestes (Palimpsesty)* Gérarda Genetta z roku 1982. Genette v ní rozpracovává pojem „transtextuality“ neboli „textové transcendence“, tedy jakéhokoli vztahu textu k jiným textům, ať už skrytého či zjevného, který klade do protikladu k „imanenci“ (a tedy i k tzv. „werkimmanente Interpretation“ ve stylu Wolfganga Kaysera či Emila Staigera) a rozlišuje několik základních typů: „metatextualita“ se týká vztahu mezi textem a komentářem; „paratextualita“ označuje vztah mezi vlastním textem a doprovodnými texty, které spolu s ním utvářejí literární dílo (titul, předmluva, motto, poznámky pod čarou, doslov); „architextualita“ vyjadřuje vztah mezi konkrétním textem a jakýmsi ideálním textem reprezentujícím generickou skupinu, do níž onen konkrétní text náleží (např. žánr). Mezi nimi, vedle termínu „intertextualita“, který vyhrazuje pro označení konkrétních podob přítomnosti jednoho textu v druhém (citát, plagiát, aluze), Genette zavádí pojem „hypertextualita“, který označuje vztah „textu B (neboli h y p e r t e x t u) k jinému, staršímu textu A (h y p o t e x t u), na který navazuje jakýmkoli jiným způsobem než tím, že by ho komentoval“.³³

V Genettově typologii vidíme zřetelný posun oproti výchozím, poststrukturalistickým koncepcím, který je charakteristický pro druhou fázi intertextuálních teorií: vychází z konkrétních vlastností konkrétních textů; vytváří termíny, které je možné aplikovat na jiné podobné případy; dodržuje diachronní hledisko; zajímá ho spíše autorská perspektiva, tedy moment vzniku díla – jakkoli při plném vědomí toho, že čtení je jistým způsobem „předpokládáno“ a „směrováno“ už při vzniku díla. Hned v první polovině 80. let se Genettovy podněty dostaly do Německa, kde je začali rozvíjet zejména badatelé ovlivnění Gadamerovou hermeneutikou a sdružení kolem tzv. kostnické školy recepční estetiky. Ideálním příkladem je slavistka Renate Lachmann, o níž Tomáš Glanc píše: „Teorii intertextuality [...] díky ohledu na širokou škálu konceptů »umění paměti« rozvinula v ojedinělou výkladovou gramatiku, která sleduje racionální

²⁹ GRIVEL, s. 240.³⁰ BARTHES, s. 58-59.³¹ BLOOM, s. 3.³² Viz např. JENNY (1976) a (1978), RIFFATERRE (1979), (1980) a (1981).³³ GENETTE (1982), s. 13. Poprvé Genette tuto taxonomii navrhl o několik let dříve, viz GENETTE (1979).

logiku smyslu a přitom každému literárnímu dílu ponechává jeho sémantickou jedinečnost, jeho singulární kouzlo.“³⁴

V pracích těchto německých badatelů je tedy dovršen a do praktické roviny dotažen genetický posun úvah o intertextualitě od abstraktních konceptů k interpretaci konkrétních textů. Nevzniká sice žádná jednotná terminologie ani není vypracována jednotná (nebo aspoň převládající) metoda – jakkoli jsou si ve svém přístupu jednotliví badatelé blízcí, většinou každý z nich vytváří svůj vlastní postup a svou vlastní terminologii, které se třeba opírají o jiné, ale zároveň vycházejí z daného materiálu či tématu a respektují jeho potřeby. Tomu, kdo by v německých pracích z tohoto období hledal inspiraci pro své vlastní bádání, se nabízí celá škála poměrně různorodých, přitom ale nekanonizovaných přístupů a postupů.

V této podobě se, po jistém opadu zájmu v 80. letech, kolem poloviny 90. let koncept intertextuality vrací do Francie. Začínají vycházet sborníky a příručky (jako jedna z prvních *Introduction à l'Intertextualité* od Nathalie Piégay-Gros, Paříž 1996), které reflektují tuto její novou, řekněme aplikovanou podobu – v naprosté většině případů bez jakéhokoli odkazu na německé bádání. V těchto pracích je už běžné, že probírají jednotlivé „hmatatelné“ formy intertextuálních vztahů (citát, aluze, plagiát, parodie...). Cento mezi nimi většinou chybí, a pokud se objeví, tak jen v podobě krátké zmínky v rámci výčtu dalších na intertextualitě založených literárních forem – jako třeba v knize *Intertextualité* od Sophie Rabau, která studovala klasickou filologii.

V tomto smyslu cento coby otázka literárněhistorická funguje zároveň jako výzva literární teorii, zcela v intencích slavné studie Hanse Roberta Jausse:³⁵ výzva, aby pro ně dotvořila, respektive adaptovala analytické nástroje, které by umožnily ho náležitě popsat a určit jeho místo v literárních systémech jednotlivých období, od pozdní antiky přes středověk a humanismus až po baroko. Na rovině praktického zkoumání centonů se nicméně tato nová teoretická základna projevovala až donedávna jen okrajově. Vedle starších prací Evy Stehlíkové a Giovannioho Polary,³⁶ kteří se částečně inspirovali novými myšlenkami už na konci 80. let, vím jen o několika málo pokusech o důkladnější intertextuální analýzu centonového textu: španělská badatelka Ana Luisa Coviello zkoumala kolem přelomu tisíciletí vztahy mezi centonem a jinými formami založenými na mezitextových vztazích, jako je imitace či parodie;³⁷ autor tohoto článku se pokusil popsat zvláštní vztah mezi vergiliovskými *centones* s křesťan-

ským obsahem a jejich pohanským vzorem;³⁸ Henriette Harich-Schwarzbauer z Basileje se v nedávné studii soustředila na funkci intertextuálního přesahu v několika konkrétních pasážích *Cento Probae*.³⁹ To vše jsou ale buď primární úvahy nad možnostmi intertextuální interpretace anebo dílčí studie k jednomu fenoménu, jednomu dílu či malému homogennímu korpusu. Na přehledovou studii nebo dokonce monografii, která by na základě specifik jejich intertextuálního fungování srovnala jednotlivé historické formy centonu mezi sebou (podobně jako to udělal Antoine Compagnon pro citát), si ale zřejmě musíme ještě počkat.⁴⁰

SEZNAM LITERATURY

Edice

- D. R. SHACKLETON BAILEY, in: *Anthologia Latina*, tom. I: *Carmina in codicibus scripta*, fasc. 1: *Libri Salmasiani aliorumque carmina*, Stuttgart, Teubner 1982.
- IOANNIS CARAMUELIS *Primus calamus ob oculos ponens Metametricam, quae variis Currentium, Recurrentium, Adscendentium, Descendentium, nec non Circumvolantium Versuum Ductibus, aut aeri incisos, aut buxo insculptos, aut plumbo infusos, multiformes labyrinthos exornat*, Romae, Fabius Falconius 1663.
- PATRICIUS, EUDOCIE, OPTIMUS, CÔME DE JÉRUSALEM, *Centons Homériques*, vyd. A.-L. REY, Paris 1998 (Sources chrétiennes, 437).
- Homerocentones Eudociae Augustae*, vyd. M. D. USHER, Stuttgart – Leipzig, Teubner 1999.
- Homerocentones*, vyd. R. SCHEMBRA, Turnhout, Brepols 2007 (Corpus Christianorum, Series Graeca, 62).
- CODOÑER MERINO, CARMEN, *El „De viris illustribus“ de Isidoro de Sevilla. Estudio y edición crítica*, Salamanca, 1964.
- ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologie I-III*, překlad a poznámky Daniel KORTE, úvod Jan KALIVODA, Praha, Oikúmené 2000.
- SAINT JÉRÔME, *Lettres*, t. II, vyd. J. LABOURT, Paris, 1953.

³⁸ BAŽIL (2009), pro teoretickou bázi viz zejména s. 59-72.

³⁹ V jistém smyslu je na intertextuálních základech postavená i studie Michaela MARGONIHO-KÖGLERA, která se zabývá typologickou reinterpretací Vergiliových hrdinů u Proby. Obecněji se nad možnostmi intertextuální i jiné interpretace centonů zamýšlí OKÁČOVÁ (2008).

⁴⁰ Cílem druhé části tohoto článku, která je plánována pro následující číslo ZJKF – *Auriga*, bude demonstrovat možnosti intertextuální interpretace na třech ukázkách vybraných z díla Petroniova, Ausoniova a Probina.

³⁴ GLANC, s. 284.

³⁵ JAUSS.

³⁶ STEHLÍKOVÁ a POLARA.

³⁷ COVIELLO (1998-1999) a (2002).

Carmen adversus Marcionem, vyd. R. WILLEMS, in: *Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI Opera*, pars II, *Opera montanistica* (Corpus Christianorum, Series Latina, 2), Turnhout, Brepols 1954, s. 1417-1454 (text s. 1421-1454).

Sekundární literatura

- BARTHES, Roland, „Inter-texte“, in: IDEM, *Le plaisir du texte*, Paris 1973.
- BAŽIL, Martin, „More centonario. Remarques sur la technique du centon dans la poésie latine hexamétrique du Haut Moyen Âge (VIe-IXe siècles)“, in: *Poesia Latina Medieval (siglos V-XV)*. Actas del IV Congreso del „Internationales Mittellateinerkomitee“, Santiago de Compostela, 12-15 de septiembre de 2002, vyd. Manuel C. DÍAZ Y DÍAZ – José M. DÍAZ DE BUSTAMANTE, Firenze, SISMEL – Edizioni del Galluzzo 2005, s. 275-285.
- BAŽIL, Martin, *Centones Christiani. Métamorphoses d'une forme intertextuelle dans la poésie latine chrétienne de l'Antiquité tardive*, Paris, Institut d'Études Augustiniennes 2009.
- BLOOM, Harold, *A Map of Misreading*, New York, Oxford University Press 1975.
- CANEL, Alfred, *Recherches sur les jeux d'esprit, les singularités et les bizarreries littéraires, principalement en France*, t. I, Evreux 1867, heslo „Centons“, s. 251-267.
- CARBONE, Gabriella, *Il centone De alea. Introduzione, testo, traduzione, note critiche, commento e Appendice*, Napoli 2002 (Studi Latini, 44).
- CAZÈS, Hélène, *Le livre et la lyre, Grandeur et décadence du centon virgilien au moyen-âge et à la renaissance*, disertační práce vzniklá pod vedením D. Ménagera, Université de Paris X, 1998.
- COMPAGNON, Antoine, *La Seconde Main ou le travail de la citation*, Paris 1979.
- COVIELLO, Ana Luisa, „Sobre el centón, opusculum ... de seriis ludicrum, y sobre si es también paródico el centón cristiano“, *Anuari de filologia*, 21, 1998-1999, D/9, s. 73-82.
- COVIELLO, Ana Luisa, „El centón: opusculum ... de alieno nostrum“, *Emerita*, 70, 2, 2002, s. 321-333.
- CURTIUS, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern, A. Francke Verlag 1948.
- ERMINI, Filippo, *Il centone di Proba e la poesia centonaria latina*, Roma 1909.
- GENETTE, Gérard, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris 1982, ²1992.
- GENETTE, Gérard, *Introduction à l'architexte*, Paris 1979.
- GLANC, Tomáš, „Rétorika, paměť, fantastika: K vědeckému naturelu Renate Lachmann“, doslov in: LACHMANN (2002).
- GRIVEL, Charles, „Thèses préparatoires sur les intertextes“, in: LACHMANN, Renate (vyd.), *Dialogizität*, München, Wilhelm Fink Verlag 1982 (Theorie und Geschichte der Literatur und der schönen Künste. Texte und Abhandlungen. Reihe A: Hermeneutik, Semiotik, Rhetorik, Bd. 1), s. 237-247.

- HARICH-SCHWARZBAUER, Henriette, „Von Aeneas zu Camilla. Intertextualität im Vergilcento der Faltonia Betitia Proba“, in: *Jeux de voix – Enonciation, intertextualité et intentionnalité dans la littérature antique*, vyd. MAL-MAEDER, Danielle van – BURNIER, Alexandre – NÚÑEZ, Loreto, Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien, Peter Lang 2009 (ECHO – Collection de l'Institut d'archéologie et des sciences de l'Antiquité de l'Université de Lausanne, vol. 8), s. 331-346.
- HOCH, Christoph, *Apollo Centonarius. Studien und Texte zur Centodichtung der italienischen Renaissance*, Tübingen 1997 (Romanica et comparatistica. Sprach- und literaturwissenschaftliche Studien, 26).
- HOMOLÁČ, Jiří, *Intertextovost a utváření smyslu v textu*, Praha 1996 (Acta Universitatis Carolinae – Philologica, Monographia, 127).
- HRDINA, Karel, „Centones virgiliani českých humanistů 16. a 17. století“, in: *Pio vati. Sborník prací českých filologů k uctění dvoutisícího výročí narození Vergiliova*, vyd. Otakar JIRÁNI – František NOVOTNÝ – Bohumil RYBA, Praha 1930.
- JAUSS, Hans Robert, „Dějiny literatury jako výzva literární vědě“, in: *Čtenář jako výzva – Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*, vyd. Miloš SED-MIDUBSKÝ – Miroslav ČERVENKA – Ivana VÍZDALOVÁ, Brno, Host 2001, s. 7-38.
- JENNY, Laurent, „La stratégie de la forme“, *Poétique*, 27, 1976, s. 257-281.
- JENNY, Laurent, „Sémiotique du collage intertextuel, ou la littérature à coups de ciseaux“, *Revue d'esthétique*, 3-4, 1978, s. 165-182.
- KRISTEVA, Julia, *Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Le Seuil 1969, ²1978.
- LACHMANN[OVÁ], Renate, „Intertextualita a dialogičnost“, in: *Čtenář jako výzva – Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*, vyd. Miloš SED-MIDUBSKÝ – Miroslav ČERVENKA – Ivana VÍZDALOVÁ, Brno, Host 2001, s. 199-242.
- LACHMANN, Renate, *Memoria fantastika*, vybral a přel. Tomáš GLANC, Praha, Herrmann a synové 2002.
- LAMACCHIA, Rosa, „Tecnica centonaria e critica del testo“, *Rendiconti della classe di Scienze morali, storiche e filologiche dell'Accademia dei Lincei, Roma*, S. 8, díl 13, svazek 5-6, 1958, s. 258-288.
- Lexikon für Theologie und Kirche*, vyd. J. HÖFER – K. RAHNER, díl I, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien 1958, s. 993 (heslo „Cento“, autor K. BIHL-MEYER).
- MARGONI-KÖGLER, Michael, „Typologie in den christlichen Vergilcentonen“, in: *Studia Patristica*, vol. XXXVI, vyd. M. F. WILES – E. J. YARNOLD, Leuven 2001, s. 140-152.
- MCGILL, Scott, *Virgil Recomposed. The Mythological and Secular Centos in Antiquity*, New York 2005.

- MEYER, Wilhelm, „Die Berliner Centones der *Laudes dei* des Dracontius“, *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 15, 1890, s. 257-296.
- MURATORI, Ludovico Antonio, *Della perfetta poesia italiana*, Venezia 1724.
- OKÁČOVÁ, Marie, „Centones: Recycled Art or the Embodiment of Absolute Intertextuality?“, in: *Laetae segetes iterum*, vyd. Irena RADOVÁ, Brno, Masarykova univerzita 2008, s. 225-236.
- OKÁČOVÁ, Marie, „*Ut imago poesis*: A Pastiche of Virgil and Ovid in the Cento *Narcissus*“, *Graeco-Latina Brunensia*, 2009, 14, 1-2, s. 177-189.
- PAOLUCCI, Paola, *Il centone virgiliano Hippodamia dell'Anthologia latina. Introduzione, edizione critica, traduzione, commento*, Hildesheim – Zürich – New York 2006 (Bibliotheca Weidmanniana, IX).
- POLARA, Giovanni, „I centoni“, in: *Lo spazio letterario di Roma antica*, vyd. G. CAVALLO – P. FEDELI – A. GIARDINA, sv. I: *La Produzione del testo*, Roma 1989, s. 245-275.
- RABAU, Sophie, *L'intertextualité. Introduction, choix de textes, commentaires, vade-mecum et bibliographie*, Paris 2002 (GF – Corpus, Lettres).
- RIFFATERRE, Michaël, „La syllepse intertextuelle“, *Poétique*, 40, 1979, s. 496-501.
- RIFFATERRE, Michaël, „La trace de l'intertexte“, *La Pensée*, 215, 1980, s. 4-18.
- RIFFATERRE, Michaël, „L'intertexte inconnu“, *Littérature*, 41 (únor 1981), s. 4-7.
- SALANITRO, Giovanni, „Virgilio e Osidio Geta“, *Sileno*, 5-6, 1979-1980, s. 393-400.
- SALANITRO, Giovanni, „Omero, Virgilio e i centoni“, *Sileno*, 13, 1987, s. 231-240.
- SALANITRO, Giovanni, *Alceste, Cento Vergilianus. Introduzione, testo critico, traduzione e note*, Acireale – Roma, Bonanno editore 2007.
- SCHAHADAT, Shamma, „Intertextovost: čtení – text – intertext“, in: PECHLIVANOS, Miltos et al. (vyd.), *Úvod do literární vědy*, přel. Miroslav PETŘÍČEK, Praha, Herrmann a synové 1999, s. 357-367.
- STEHLÍKOVÁ, Eva, „Centones Christiani as a Means of Reception“, *Listy filologické*, 110, 1987, s. 11-15.

■ SUMMARY

Late Ancient Cento as an Intertextual Literary Form, I: Theory and Its Applicability

A cento is a poem produced by piecing together quotes (typically borrowed from works of well-known authors such as Homer or Virgil) which acquire a new meaning in the new context. The link to the original context is not lost, however, as each fragment retains it as a part of its semantic potential. It is up to the author to creatively engage this potential and/or up to the reader's ability to read the final text on multiple levels. Centos seem an ideal material for research informed by the theory of intertextuality which elaborates methods of describing co-presence of one text in another.

While in the initial phase of the development of the concept of intertextuality, scholars such as Kristeva, Barthes and Grivel sought to set up a general theoretical framework for the new approach to text, the second, literary text-oriented phase forged specific tools for text analysis (Konstanz School, Compagnon, Genette). These tools have been as yet sporadically applied to cento poetry, and as a rule, only to address narrowly defined problems. Detailed intertextual analysis of the cento in the historical perspective thus represents a rich field for further study.

Evropa a Asie v politickém kontextu 5. století př. Kr.¹

■ JAN SOUČEK (Praha)

Tento text volně navazuje na dva články pojednávající o geografickém chápání Evropy v archaickém Řecku a v Hérodotových *Dějínách*, které se mj. zabývají rovněž otázkou zeměpisného vymezení Evropy a hranic, které ji oddělovaly od Asie.² Na rozdíl od archaické doby, kdy pojmy Evropa a Asie měly pouze geografickou (resp. mytologickou) platnost, nabývají obě slova v 5. století př. Kr. postupně politického obsahu.

K této proměně došlo v důsledku mohutného válečného konfliktu, v němž vojenské oddíly řeckých obcí čelily výrazné početní převaze perské armády v době vlády Dáreia I. (522-486) a Xerxa I. (486-465). Společně prožívané ohrožení i úspěšné odražení nepřítele výrazně posílilo vědomí vzájemné řecké sounáležitosti a prohloubilo pocit vlastní svébytnosti ve srovnání s okolním neřeckým světem. Třebaže se řecký svět skládal z velkého množství samostatných politických subjektů, byli si Řekové vědomi toho, že je mnohé spojuje – slovy Hérodotovými jsou to „společný původ a společný jazyk [...], společné chrámy bohů a společné oběti a stejné mravy.“³ K tomu přistupuje zásadní rys, který spojoval většinu Řeků, a to život ve svobodných a nezávislých řeckých *poleis*, které podle převažujícího mínění tvořily základní a přirozený rámec pospolitého lidského života.⁴ Všechny, kteří hovořili jiným jazykem a nesdíleli výše uvedené hodnoty, označovali Řekové slovem *barbaros*, které vedle neutrální platnosti nabylo v důsledku konfrontace s Persií negativního zabarvení, neboť od nynějška označovalo v řadě případů především úhlavní nepřítele,

¹ Článek je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 „České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes“, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

² SOUČEK 2008, s. 29 a 34; SOUČEK 2009, s. 21-38.

³ HÉRODOTOS, VIII, 144 (citace z Hérodotova díla pocházejí z překladu J. Šonky, HÉRODOTOS, *Dějiny*, Praha 1972).

⁴ Srv. kupř. ARISTOTELÉS, *Pol. I.*, 1252b29 nn.

Peršany.⁵ Vzájemný protiklad mezi Řeky a ostatními etniky, zejména obyvateli rozlehlé perské říše, vyjadřovala především opozice pojmů *Hellénes* – *barbaroi*, zakotvená výrazně v chápání protikladnosti politických zřízení, svobody v *poleis* na jedné straně a despotie na straně druhé. Jelikož se však perská říše rozkládala na východě v Asii, začal být rozpor mezi Západem a Východem pojímán jako konflikt mezi Evropou (resp. Řeckem) a Asií, třebaže mnohé řecké *poleis* ležely v Asii, tj. především v Malé Asii.⁶

Velmi raným dokladem tohoto rozporu jsou Aischylovi *Peršané*, s nimiž básník zvítězil roku 472. Patří mezi nečetné tragédie, které zpracovávaly historické téma, zde konkrétně řecké vítězství nad perským loďstvem v námořní bitvě u Salaminí roku 480.⁷ Hra je oslavou řeckého úspěchu, zejména zdůrazňuje zásluhy Athénanů – když se Xerxova matka Atossa ptá sboru, proč chce její syn ovládnout právě Athény, dozvídá se, že zmocnil-li by se jich, bylo by ho již poslušno celé Řecko (v. 233 n.).⁸

Protikladnost Západu a Východu formuluje Aischylos nejvýrazněji ve scéně, která předchází příchodu posla se zprávou o drtivé porážce do Sús. Sbor perských starců vyjadřuje obavy o osud tažení a neblahé tušení zesiluje Atossin varovný sen. Zdálo se jí v něm o dvou krásně oděných ženách, jedné v perském šatu, druhé v dórsském,⁹ jež byly „dvě sestry téže krve“, z níž jedné bylo vlastní Řecko, druhé barbarská země. Když mezi nimi došlo k rozbíjení (*stasis*), Xerxés se je snažil zkrotit a zapřáhl je k vozu. V tu chvíli se projevil rozdílný charakter: barbarská žena se bez jakéhokoli odporu podvolila, avšak Řekyně jho zlomila a svrhla krále (v. 181 nn.).¹⁰

Z uvedeně parafráze Aischylových veršů je patrné, že jeho chápání vzájemného vztahu Řeků a barbarů není černobíle nepřátelské. Na jedné straně označuje obě ženy za „sestry téže krve“, čímž dává na srozuměnou, že všichni lidé jsou si navzájem příbuzní, že jsou součástí jednoho lidského pokolení. Na straně druhé však mezi oběma světy zeje hluboká propast. Proti řecké svobodomyšlnosti stojí ochota barbarů snášet otrocké jámo. Svobodu v řeckých *poleis*

⁵ K otázce vztahu Řeků a barbarů srv. DILLER 1961, s. 37 nn.; HARRISON 2002, *passim*; CARTLEDGE 2002, s. 51 nn.; HARTOG 2001, s. 79 nn.; GAUER 1998, s. 31 nn.; z pohledu výskytu slova *barbaros* v řeckých textech (WELSKOPF 1985, sl. 298 nn.) vyplývá, že nejstarší doklady pocházejí z děl autorů, kteří žili na přelomu 6. a 5. století př. Kr.; jediným starším dokladem je složenina *barbarofónos* u Homéra (*Il.* II, 867).

⁶ Srv. HARTOG 1996, s. 7 nn.

⁷ Celkově k politickému poselství *Peršanů* srv. GOLDBILL 2002, s. 50 nn.

⁸ Srv. EUBEN 1997, s. 69 nn.

⁹ Aischylos výslovně hovoří v případě Řekyně o „dórském“ šatu, neboť ten byl pokládán za původní řecký ženský oděv, zatímco íonský ženský šat byl kárského, tudíž asijského původu – srv. HÉRODOTOS, *Hist.* V, 88.

¹⁰ MEIER 1988, s. 76 nn.

zdůrazňuje Aischylos na vícero místech, mj. ve scéně, v níž se Atossa ptá sboru, kdo je velitelem a pánem athénské vojska, které zde jako *pars pro toto* symbolizuje celý řecký svět. Dostává se jí odpovědi, že Athénané nejsou otroky a nejsou poslušni žádného člověka (v. 241 n.).¹¹ Řecká touha po svobodě rovněž výrazně zaznívá z bojového pokřiku, který při svém popisu bitvy u Salaminů uvádí perský posel: „Nuže, synové Řeků, osvobod'te svou vlast, osvobod'te své děti a ženy i chrámy otcovských bohů a hroby předků. Nyní se bojuje o všechno!“¹² Ve srovnání s řeckou svobodou se postavení obyvatel perské říše nutně jeví jako otroctví. Perský král má nad svými poddanými absolutní moc, to je neměnná danost, avšak jeho vládnutí může mít pozitivní či negativní rysy. Protiklad dobrého a špatného vládce Aischylos názorně ukazuje na srovnání krále Dáreia a jeho syna Xerxa. Dáreia značně idealizuje – je pro něho ztělesněním spravedlivého a moudrého panovníka, jenž svůj lid nikdy neuvedl do záhuby, protože vždy dbal na vůli bohů.¹³ V kontextu válečného konfliktu mezi *poleis* v mateřském Řecku a perskou říší klade důraz na jeden aspekt respektování této vůle – Zeus perským králům dopřál vládnout jen nad celou Asií (v. 762 nn.).¹⁴ Toto tvrzení vkládá Aischylos do úst přímo králi Dáreiovi, jehož stín vystoupil z hrobu, aby vznesl obvinění proti svému synovi Xerxovi. Právě ten je v Aischylově pojetí pravým opakem svého otce, je zosobněním násilného a svévolného vládce, jenž přináší všem Peršanům zhubu, neboť nerespektuje vůli bohů, překračuje hranice Asie, a tím se dopouští *hybris*, která musí být potrestána.¹⁵

Aischylos tedy vidí protikladnost mezi Západem a Východem především v rovině rozporu mezi Řeky a barbary, kteří se od sebe liší svobodomyšlností na jedné straně a otrockým duchem na straně druhé. Zároveň však alespoň zčásti tento rozpor vymezuje geograficky, když uvádí, že perským králům přísluší vládnout nad Asií. Protipólem Asie mu však není Evropa, nýbrž Řecko.

Zatímco Aischylos svou tragédií *Peršané* reagoval toliko na jednu, byť i rozhodující bitvu v průběhu řecko-perských válek, historik Hérodotos z maloasijského Halikarnássu učinil tento válečný konflikt ústředním motivem celého svého díla, rozsáhlého přehledu dosavadních dějin takřka celého tehdy

¹¹ HARRISON 2000, s. 51 nn.

¹² AISCHYLOS, *Pers.* 402 nn. (přel. J. Souček).

¹³ K chvále Dáreiovy vlády srv. mj. 555 nn.; 779 nn.; 852 nn. Aischylos potřeboval dosáhnout žádoucího konfliktu obou vládců, a proto poněkud „upravil“ historickou skutečnost – především vědomě odsunul do pozadí tažení proti Řecku v době jeho vlády, které bylo odvetou za pomoc Athén a Eretrie povstání maloasijských Řeků (o bitvě u Marathónu je v *Peršanech* jen jediná zmínka – v. 475).

¹⁴ Vláda nad Asií zahrnuje i maloasijské Řeky – srv. HEINRICHS 1989, s. 98 nn.

¹⁵ Srv. AISCHYLOS, *Pers.* 550 nn.; 717 nn.; 820 nn.; k Aischylovu chápání *hybris* srv. FISHER 1992, s. 247 nn.

známého světa. V duchu starší iónské tradice se původně zabýval cizími zeměmi a sepisoval o nich vyprávění (*logoí*), v nichž vedle historického materiálu byly silně zastoupeny údaje geografického a etnografického charakteru, avšak celkovou změnu koncepce jeho historického díla zřejmě výrazně ovlivnil ve 40. letech 5. století pobyt v Athénách, kde byl tehdy vítězný odpor proti perské přesile stále živým tématem.

Hérodotos se ovšem neomezil pouze na vyličení nedávné minulosti, nýbrž pojal řecko-perské války jako vyvrcholení dávného konfliktu mezi Řeky a barbary. Kořeny sporů klade do vzdálených časů věku hérůů a za jejich příčinu pokládá vzájemné únosy žen – Foiničané unesli z Argu Ío, Řekové z Tyru Európu a z Kolchidy Médeiu a později Paris Helenu ze Sparty (I,1 nn.). Hérodotos uvádí různé, dílem protikladné varianty těchto vyprávění, avšak nehodlá posuzovat, kde je pravda. Na pevné půdě se cítí až v době poměrně nedávné, neboť říká: „Označím toho, o kom sám vím, že začal s bezprávnými činy proti Řekům, [...]“ (I,5). Tímto mužem byl lýdský král Kroisos, jenž si podrobil řecká města v Malé Asii, a tak způsobil, že někteří Řekové – předtím všichni svobodní – upadli do cizího područí (I,6; srv. I,26).¹⁶ Hérodotův obraz Kroisa však není černobílý, nezamtluje ani jeho přátelské vztahy k Řekům (I,6) a obšírně vypráví o jeho účtě k delfské věštírně (I,47 nn.).¹⁷

Tento Hérodotův diferenciovaný přístup k barskému světu je jasně patrný už z *prooimia*, kde zdůrazňuje, že významnou intencí jeho díla je – vedle vysvětlení, proč Řekové a barbari vedli navzájem války – přispět k tomu, „aby neupadlo v zapomnutí, co lidé vykonali, aby se zachovala sláva velikých a podivuhodných činů, které dokázali jednak Řekové, jednak barbari“ (I,1).¹⁸ Tento rys jeho historického vyprávění, totiž pozitivní ocenění zásluh a předností jiných národů, patrné zejména ve II. knize věnované Egyptu, je v kontextu řeckého myšlení, zaměřeného výrazně „hellénocentricky“, dosti ojedinělý a natolik výrazný, že jej pozdější autoři obviňovali ze sympatií k barbarům.¹⁹

I vzdor obdivu k tomu, čeho barbari dosáhli, je však základním motivem jeho historického díla nepochybně rozpor mezi jejich a řeckým světem. Tento antagonismus vyjadřuje Hérodotos nejčastěji v etnické rovině (*Hellénes – barbaroi*), avšak vedle toho jej chápe také geograficky jako protiklad Evropy a Asie, jak je patrné hned z úvodu díla, kde v již zmíněném přehledu vzájemných příkoří v dávných dobách píše, že Řekové se provinili, „neboť začali s válečnými výpravami do Asie ještě dříve než Asiaté do Evropy“ (I,4). Tohoto

¹⁶ FUHRMANN, s. 22 nn.

¹⁷ K obrazu Kroisa u Hérodota srv. GAUER 1995, s. 211 n.

¹⁸ K *prooimiu* srv. BICHLER – ROLLINGER 2001, s. 13 nn.

¹⁹ Srv. kupř. PLÚTARCHOS, *De Her. malign.* 12, kde je Hérodotos označen slovem *filobarbaros*.

protikladu kontinentů, které na jiných místech svého díla vymezuje v čistě zeměpisné rovině (II,16 n.; IV,36 nn.), používá Hérodotos ve svém díle i později, když politický rozpor mezi Řeky a perskou říší charakterizuje geograficky opozicí Evropy a Asie.²⁰ Peršané totiž „dosáhli nadvlády v Asii“ (I,95) a „považují celou Asii za majetek svůj a svého právě panujícího krále“ (IX,116). Pokus rozšířit perskou moc směrem do Evropy chápe Hérodotos – podobně jako Aischylos – za překročení míry určené bohy, tj. za *hybris*, která dojde zaslouženého trestu. Tato myšlenka je výstižně vyjádřena v jedné Themistokleově řeči, v níž athénský vojevůdce zdůrazňuje, že zásluhu na porážce Peršanů mají „bohové a héróové, kteří nedopustili, aby jediný muž kraloval nad Asií a Evropou“ (VIII,109).²¹

Základní rozpor mezi Východem a Západem, resp. mezi Řeky a barbary, vymezuje Hérodotos především v politické rovině, tj. zdůrazňuje zásadní protiklad mezi orientální despotií a svobodou řeckých *poleis*. Snaží se však postihnout jeho hlubší kořeny a za jeden z podstatných faktorů, které jej určovaly, pokládá charakter krajiny, v níž lidé žijí a jež významně spoluurčuje jejich vlastnosti, způsob života a také politické uspořádání. Velmi jasně tuto myšlenku vyjadřuje v závěru svých *Dějín*, když píše o tom, jak Kýros odmítl návrh, aby se Peršané ze své malé a drsné původní vlasti odstěhovali někam do mírné krajiny. Zakladatel perské říše před tím varuje, neboť kdyby tak učinili, přestali by už být vládci, ale stali by se ovládanými, jelikož v mírných zemích se rodí změkčilí, a nikoli bojovní muži (IX,122).

Dalším z faktorů, který má vliv na rozdílnost Řeků a Peršanů, je dle Hérodota protiklad chudoby a bohatství. Vzдор Kýrovu varování získali Peršané svými výboji záhy obrovské bohatství, které je přivedlo ke zjemnělému způsobu života a nedostatku statečnosti v boji – tento závěr lze vyvodit z řeči mílétského vládce Aristagora ve Spartě, kde žádal o pomoc iónskému povstání (V,49).²² Proti perskému bohatství staví Hérodotos chudobu Řecka – činí tak slovy Démarata, spartského vyhnance na Xerxově dvoře, který králi vysvětluje, že „chudoba je s Řeckem srostlá od kolébky, statečnost pak je vlastnost získaná, ke které Řeky přivedla moudrost a přísné zákony; statečností se Řecko brání proti chudobě a otroctví“ (VII,102).

Rozpor mezi bohatstvím a chudobou se zjevně promítá do roviny politického zřízení. Zatímco obrovské bohatství mohutné perské říše je spjato s des-

²⁰ THOMAS 2002, s. 75 nn.

²¹ KORNAROU 2004, s. 307 nn.

²² Srv. též slova spartského regenta Pausania, který po bitvě u Plataj komentoval skvělé vybavení perského polního ležení slovy: „[...] chci vám ukázat hloupost toho Peršana, který takhle žil, a přesto k nám přišel loupit, ačkoli žijeme bídě“ (HÉRODOTOS, *Hist.* IX,82).

potickou vládou, v níž i nejvyšší velmoži jsou jen královými otroky (VII,56; VIII,102), v chudých a drobných řeckých obcích se daří svobodě, jež však není zcela absolutní, jak vyplývá ze slov již zmíněného Démarata, jimiž charakterizoval Lakedaimoňany: „Jsou sice svobodní, ale ne ve všem; jejich pánem je zákon a před ním mají daleko větší úctu než tví lidé před tebou.“ (VII,104). Řecké lpění na svobodě a odpor k despotické moci vyjadřuje Hérodotos mj. v příběhu dvou Spartánů, kteří odešli do Persie, aby odčinili poskvrnu způsobenou zabitím perských hlasatelů. V rozhovoru s perským hodnostářem, jenž jim doporučuje, aby se poddali králi a získali vlivné postavení, jeho návrh rozhodně odmítají: „Víš, co to znamená být otrokem, ale svobody jsi nikdy neokusil, zda je sladká či ne. Kdybys ji okusil, radil bys nám, abychom o ni bojovali nejenom kopími, ale i sekerami.“ (VII,135).²³

Hérodotos tedy vidí mezi Řeky a barbary zásadní rozpor spočívající v tom, že jedni žili ve svobodných obcích, zatímco druzí byli otroky svých panovníků. Přesto však – podobně jako Aischylos – si je vědom toho, že je i přes všechny kulturní a politické rozdíly spojuje hluboká vrstva základních hodnot, jež je společná všem lidem bez rozdílu. K tomuto názoru dospívá na základě zkoumání rozdílnosti *nomoi*, tj. mravů, obyčejů a také zákonů určujících způsob života lidské společnosti. Jasně si uvědomuje jejich relativní platnost – kdyby si všichni lidé měli vybrat ze všech obyčejů na světě, každý by si zvolil své vlastní, neboť je pokládá za nejlepší. Ve svém díle probírá na různých místech často výrazně protikladné mravy různých etnik, avšak má pro všechny pochopení, protože i přes někdy značnou neobvyklost pro cizince mají zásadní význam pro pospolitost, v níž platí (III,38).²⁴ I přes značné rozdíly v mravech a obyčejích však dle Hérodota platí normy, které jsou společné všem lidem – tuto myšlenku uvádí v rámci vyprávění o již připomenutém případě zabití perských posílů ve Spartě, neboť právě ochrana posílů mezi ně patří (VII,136).

Myšlenka, že charakter krajiny má vliv na vlastnosti obyvatel a na jejich politické zřízení, spojuje Hérodotovo dílo s nerozsáhlým anonymním spiskem *O vzduchu, vodách a místech*, který je součástí *Corpus Hippocraticum*. Dílo je tradičně spojováno s kójskou lékařskou školou, jejímž nejslavnějším představitelem je Hippokratés, a je datováno do druhé poloviny 5. století.²⁵ Spojují se v něm aspekty dobové lékařské teorie a politického myšlení. V první části spisu (kap. 1-11) autor postupně probírá, jaký vliv mají na tělesnou konstituci a lidské zdraví roční doby, poloha sídel vzhledem k východu a západu slunce a vzhledem k větrům, které tam vanou, a charakter zdrojů vody. Poznání těchto skutečností pak může lékaři napomoci k tomu, aby správně určil diagnózu.

²³ Srv. DIHLE 1994, s. 41 n.

²⁴ Srv. CANFORA 2001, s. 266 n.; THOMAS 2002, s. 102 nn.

²⁵ JOUANNA 1992, s. 528 n.

Ve druhé části pojednání (kap. 12-24) pak autor na základě předešlého výkladu konkrétně charakterizuje různé národy²⁶ a zejména se snaží postihnout, jakým způsobem odlišné přírodní podmínky a protikladné politické zřízení určují charakter obyvatel Evropy a Asie. Nacházíme zde tedy v poměrně důkladně propracované podobě myšlenky, které spíše jen v náznaku nadhodil Hérodotos. Na rozdíl od něho však autor spisku *O vzduchu, vodách a místech* nehovoří o protikladu Řeků a barbarů, nýbrž o odlišnosti obyvatel Asie a Evropy. Co se týče Evropy, má na mysli očividně především Řeky a pod Asií rozumí především Malou Asii.²⁷

Ve 12. kapitole autor zdůrazňuje, že „Asie se naprosto odlišuje od Evropy přirozenou povahou všeho, jak toho, co vyrůstá ze země, tak lidí“.²⁸ V následující charakteristice Asie se soustřeďuje na tu její část, jež „leží uprostřed mezi chladem a horkem“ a jež se těší mírnému klimatu bez výrazných výkyvů. Nesužuje ji ani přílišné vedro, ani mráz, ani sucho a nedostatek vody, ani nadměrné množství srážek. V Asii je proto všechno větší a krásnější, země dává množství plodů a daří se tam i domácím zvířatům, která mají mnoho mláďat. Příznivé podnebí, jakoby stálé jaro, blahodárně působí i na tamní obyvatele – mají dosti mírné a jemné mravy, jsou dobře živení, krásní a urostlí a navzájem se sobě podobají –, avšak přináší i stinné stránky – jejich přirozené povaze je velmi vzdálena mužnost, odvaha a odolnost vůči námaze a strážní.

V 16. kapitole pak autor shrnuje předešlý výklad o Asii, když uvádí, že příčinou nedostatku mužnosti a odvahy jejich obyvatel je stálost podnebí, avšak vedle tohoto vysvětlení předkládá nový důvod slabosti Asiátů, a to ten, že je způsobena jejich obyčejí, resp. zákony (*nomoi*): „Většině Asie totiž vládou králové; kde lidé nejsou sami sobě pány a nejsou nezávislí, nýbrž jsou v područí vládců, neuvažují o tom, jak by se vycvičili ve válečném umění, ale o tom, jak by se jevíli neschopnými boje.“ Účast na válečném tažení totiž přináší odloučení od blízkých, hrozbu smrti a hospodářské ztráty, zatímco úspěch v boji přináší prospěch jen vládci. V kontextu dobové diskuse o vzájemném vztahu *nomos* a *fyxis* se zde setkáváme s myšlenkou, že *nomos* může ovlivnit *fyxis*: „I když je někdo svou přirozenou povahou (*fysei*) statečný a smělý, jeho charakter se změní působením obyčejů (*hypo tón nomón*).“ Jako doklad toho-

²⁶ Všimá si zejména těch etnik, která se výrazně liší od ostatních; nejpodrobněji se věnuje Skythům, dále charakterizuje obyvatele oblasti při řece Fásis a blíže neznámé *Makrokefaly*. Kromě toho se zabýval také obyvateli Egypta a Libye, avšak příslušné pasáže jsou ztraceny. Celkově k obsahu 2. části spisu srv. LEVINE 1971, s. 135 nn.

²⁷ Uvedené srovnání se týká středního pásu země s mírným podnebím ležícím mezi teplotními extrémami, které pro Evropu představuje Skythie a pro Asii zřejmě postihoval ztracený popis Egypta a Libye. Srv. MÜLLER 1972, s. 141 n.

²⁸ Citace ze spisu *O vzduchu, vodách a místech* přel. J. Souček.

to obecného závěru uvádí autor tu skutečnost, že Řekové či barbari, kteří žijí v Asii a nejsou v područí vládců, jsou nejobovnější ze všech lidí, protože nebezpečí podstupují ve vlastním zájmu.²⁹

23. kapitola přináší – po obšírném výkladu o Skythech, kteří žili v severní části Evropy – stručnou charakteristiku dalších obyvatel Evropy: Ti se od sebe liší velikostí i podobou a jejich mravy jsou dosti hrubé a drsné, neboť jsou vystaveni častým a prudkým klimatickým změnám, střídání mrazivých zim a horkých lét, suchem i hojnými dešti. To je však jen jedním důvodem, proč jsou lidé v Evropě statečnější než Asiáté, druhý spočívá v tom, že nejsou v područí králů, nýbrž jsou nezávislí (*autonomoi*), a proto rádi dobrovolně podstupují nebezpečí.³⁰

Pro autora spisu *O vzduchu, vodách a místech* se tedy rozdílný charakter obyvatel Evropy a Asie zakládá na dvou faktorech, jednak na odlišném klimatu a přírodních podmínkách, jednak na protikladném politickém uspořádání. Na rozdíl od Aischyla a Hérodota je pro něho zkoumání rozdílů mezi Evropany a Asiáty jedním z hlavních cílů celého díla, a proto je jeho výklad relativně soustavný a ucelený. Aischylos vyjadřuje opozici Východu a Západu převážně v politické rovině jako kontrast řecké svobodomyšlnosti a orientální despotie a jen okrajově zmiňuje geografický aspekt. Také Hérodotos převážně uvažuje v pojmech *Řekové* a *barbari*, avšak zároveň vidí zmíněný protiklad jako rozpor mezi Evropou a Asií. Politický aspekt dále rozšiřuje úvahami o rozdílnosti *nomoi* a stručně se dotýká i vlivu krajiny na charakter obyvatel. Oba autoři, Aischylos i Hérodotos, jsou si i přes zásadní rozdíly mezi Řeky a barbary vědomi toho, že všichni jsou součástí jednoho lidského rodu a že je spojují základní lidské hodnoty. Oproti tomu se autor hippokratovského spisku na základě zkoumání vlivu přírodních podmínek a politického uspořádání omezuje pouze na postžení zásadních rozdílů mezi obyvateli Evropy a Asie. V zásadě mu rovněž jde o vysvětlení rozdílů mezi Řeky a barbary, avšak těchto pojmů ve výkladu neužívá, neboť se snaží vzbudit dojem argumentace oproštěné od dobových politických konotací. Přesto se však jeho závěry nijak nevymykají ve své době převládajícímu obrazu, který si Řekové vytvořili o sobě samých v kontrastu k barbarům.

²⁹ VEGETTI 1995, s. 615 nn.

³⁰ Srv. EDELSTEIN 1931, s. 32 nn.; BACKHAUS 1976, s. 170 nn.; LÓPEZ FÉREZ 1994, s. 90 nn.

Bibliografie

- BACKHAUS, W., 1976: *Der Hellenen-Barbaren-Gegensatz und die hippokratische Schrift Peri aeron, hydaton, topon*, in: *Historia* 25, s. 170-185.
- BICHLER, R. – ROLLINGER, R., 2001: *Herodot.* Hildesheim – Zürich – New York.
- CANFORA, L., 2001: *Dějiny řecké literatury*. Praha.
- CARTLEDGE, P., 2002: *The Greeks. A Portrait of Self and Others*. Oxford.
- DIHLE, A., 1994: *Die Griechen und die Fremden*. München.
- DILLER, H., 1962: *Die Hellenen-Barbaren-Antithese im Zeitalter der Perserkriege*, in: REVERDIN, O. (vyd.), *Grecs et barbares*. Entretiens Fondation Hardt, VIII. Vandœuvres – Genève.
- EDELSTEIN, L., 1931: *Peri aeron und die Sammlung der hippokratischen Schriften*. Berlin.
- EUBEN, J. P., 1997: *Corrupting Youth. Political Education, Democratic Culture, and Political Theory*. Princeton, N. J.
- FISHER, N. E. R., 1992: *Hybris. A Study in the Values of Honour and Shame in Ancient Greece*. Warminster, England.
- FUHRMANN, M., 1997: *Der Name Europa als kulturelle und politische Idee*, in: DALFERTH, I. U. – LUIBL, H. J. – WEDER, H. (vyd.), *Europa verstehen. Zum europäischen Gestus der Universalität*. Zürich, s. 19-37.
- GAUER, W., 1995: *Europa und Asien. Die Entdeckung der Kontinente und die Einheit der alten Welt*, in: *Saeculum* 46, s. 204-215.
- GAUER, W., 1998: *Die Aegaeis, Hellas und die Barbaren*, in: *Saeculum* 49, s. 22-55.
- GOLDHILL, S., 2002: *Battle Narrative and Politics in Aeschylus' Persae*, in: HARRISON, T. (vyd.), *Greeks and Barbarians*. New York, s. 50-61.
- HARRISON, T., 2000: *The Emptiness of Asia. Aeschylus' Persians and the History of the Fifth Century*. London.
- HARRISON, T. (vyd.), 2002: *Greeks and Barbarians*. New York.
- HARTOG, F., 1996: *Fondements grecs de l'idée d'Europe*, in: *Quaderni di storia* 22, n. 43, s. 5-17.
- HARTOG, F., 2001: *Memories of Odysseus. Frontier Tales from Ancient Greece*. Chicago.
- HEINRICHS, J., 1989: *Ionien nach Salamis*. Bonn.
- JOUANNA, J., 1992: *Hippocrate*. Paris.
- KORNAOU, E., 2004: *The Tragic Herodotus?*, in: KARAGEORGHIS, V. – TAIFACOS, I. (vyd.), *The World of Herodotus. Proceedings of an International Conference Held at the Foundation Anastasios G. Leventis, Nicosia, September 18-21, 2003 and Organized by the Foundation Anastasios G. Leventis and the Faculty of Letters, University of Cyprus*. Nicosia, s. 307-319.
- LEVINE, E. B., 1971: *Hippocrates*. New York.
- LÓPEZ FÉREZ, J. A., 1994: *Los escritos hipocráticos y el nacimiento de la identidad europea*, in: KHAN, H. A. (vyd.), *The Birth of the European Identity. The Europe-Asia Contrast in Greek Thought*. Nottingham, s. 90-123.

- MEIER, CHR., 1988: *Die politische Kunst der griechischen Tragödie*. München.
- MÜLLER, K. E., 1972: *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theorienbildung*, I. Wiesbaden.
- SOUČEK, J., 2008: *Geografické chápání Evropy v nejstarší řecké tradici*, in: ZJKF – Auriga 50, s. 27-36.
- SOUČEK, J., 2009: *Hérodův geografický obraz Evropy*, in: ZJKF – Auriga 51, s. 21-38.
- THOMAS, R., 2002: *Herodotus in Context. Ethnography, Science and the Art of Persuasion*. Cambridge.
- VEGETTI, M., 1995: *Legge e natura nel De Aëre ippocratico*, in: *Medicina nei secoli* 7, s. 611-619.
- WELSKOPF, E. CH., 1985: *Soziale Typenbegriffe im alten Griechenland und ihr Fortleben in den Sprachen der Welt*, B. 1: *Belegstellenverzeichnis altgriechischer sozialer Typenbegriffe von Homer bis Aristoteles*, T. 1. Berlin.

■ ZUSAMMENFASSUNG**Europa und Asien im politischen Kontext des 5. Jahrhunderts v. Chr.**

Die Perserkriege trugen dazu bei, dass sich die Griechen intensiver ihrer eigenen Identität bewusst waren und dass sich der Gegensatz zwischen ihnen und den Barbaren (besonders den Persern) vertiefte. Diesen Antagonismus brachte im 5. Jahrhundert deutlich zum Ausdruck zum einen die Opposition der Begriffe *Hellenes* – *barbaroi*, oder auch zum anderen die Antithese der Erdteile Europa und Asien, weil das Perserreich als zu Asien zugehörig aufgefasst wurde. Der Hauptunterschied zwischen den beiden Bereichen wurde vor allem als Kontrast der Bürgerfreiheit in den griechischen Poleis und der Knechtschaft der Untertanen des persischen Königs verstanden. Der Aufsatz verfolgt diese Gegenüberstellung an drei Texten, die für diese Problematik besonders aufschlussreich sind, und zwar an der Tragödie *Perser* von Aischylos, an dem Geschichtswerk des Herodots und letztlich an der medizinischen Schrift *Über die Umwelt*.

V zajetí topiky a symbolů?¹

■ LUBOR KYSUČAN (Olomouc)

1. Úvod

V našem obecném povědomí a víceméně i v odborné reflexi antické literatury a kultury obecně je zafixována představa o tom, že antický člověk neměl výrazný smysl pro krajinu a individuální vnímání přírody buď vůbec neexistovalo, anebo se omezovalo na obecná literární klišé a ustálenou topiku, zejména zavedený topos bukolské, arkadské krajiny. Ten potom – ve středověku obohacen o křesťanský pastorální motiv – žije v evropském umění několikerým životem až do novověku, v mnoha ohledech prakticky až dodnes. Dokonce se setkáváme s názory, že antický člověk neznal pojem krajina, který se v evropských kulturních dějinách objevuje až v renesančním umění jako pojem pro označení scenérie na pozadí obrazu.² Naše studie zavedené pojetí poněkud problematizuje a na příkladu některých textů římské literatury a na pozadí analýzy proměn životního stylu helénistické a římské společnosti se pokouší o jeho určitou reinterpetaci s cílem doložit možnost individuální percepcie krajiny a její reflexe v literatuře.

2. Individualizace antické kultury a umění

Výše popsany tradiční pohled na antiku je dán ustáleným důrazem na estetiku klasického období řecké kultury s jejím nadosobním a v podstatě neměnným kánonem, k němuž se vztahuje jak renesance, tak klasicismus. Tento kánon zastihuje výraznou odlišnost jak předchozích, tak navazujících období, zejména helénismu. S přechodem k helénismu totiž v antické společnosti nastávají zásadní civilizační proměny. Lze říci, že právě v helénistickém období zasahuje antický svět určitá „modernizace“, jejíž některé rysy jsou shodné s obdobnými procesy probíhajícími v evropském novověku. Jedním z nich je

bezesporu prudká individualizace, projevující se jak ve sféře společenského života, tak umění. Přední německý sociolog Ulrich Beck definuje individualizaci jako „koncept, který popisuje strukturální, sociologickou transformaci společenských institucí a vztah individua a společnosti“ (BECK, 2006: 202). O to více pak překvapuje, že v obecném povědomí soudobé sociologie se, a to dokonce právě ústy citovaného Ulricha Becka, individualizace chápe jako proces spojený s počátky novověku a utvářením první moderny.³ Pokud jde o antiku, s výjimkou autorů Martina a Barresiho⁴ jsme nenarazili na případ, kdy by soudobá sociologie o individualizaci alespoň uvažovala. V hlavním proudu sociologického myšlení naopak převládá názor, že v dané době byly projevy individuality považovány za něco nenáležitého, až deviantního.⁵ To ovšem platí jen zčásti, a pokud je uvedené tvrzení vyslovováno jako obecný soud nad celou epochou, svědčí o značném nepochopení mentality antického člověka a společnosti ze strany soudobé sociologie. Tento helénistický individualismus má ovšem pochopitelně své starší kořeny a nepochybně souvisí s nápadně soutěživým rysem v povaze řeckého člověka a jeho společnosti, jak je již od archaického období řecké kultury patrný v tradici literárních i sportovních soutěží a nadšeného uctívání jejich vítězů. Radim Šíp velmi trefně říká, že „Řekům byla vlastní nutková potřeba neustálého poměrování a sebeviditelných jednotlivců“ a dále uvádí, že „Jestli je něco, co Evropané zdědili od dávných achájských, iónských a dórských dobyvatelů, pak je to právě tato nutková potřeba“ (Šíp, 2007: 17).

Individualizační tendence vrcholí v helénistickém období, kdy se po rozpadu veřejného politického prostoru svobodných občanských společností jedinec stahuje do individuálního prostoru svého soukromí, v němž dostává možnost věnovat se vlastním individuálním zájmům, dosti často tvůrčím uměleckým či vědeckým aktivitám. Právě v tomto prostředí se potom rodí nejen kategorie

³ „Starší historické fáze individualizace se odehrály v renesanci, v dvorské kultuře středověku, v asketickém světě protestantismu, během emancipace rolníků od feudálních svazků a při uvolňování mezigeneračních vazeb v rodině v devatenáctém a na počátku dvacátého století. Evropská modernita osvobodila lidi z jejich historicky předurčených rolí“ (BECK, 2006: 202).

⁴ K tomu více: MARTIN, R. – BARRESI, J., *The Rise and Fall of Soul and Self. An Intellectual History of Personal Identity*, New York: Columbia University Press 2006. V této mezioborové studii se oba autoři podrobně zabývají formováním konceptu individua a osobní identity v dějinách evropské kultury od antiky až po raný novověk z hlediska psychologie, sociologie a filozofie.

⁵ „Po celou historii bylo individuální chování kladeno na roveň chování deviantnímu, ne-li dokonce idiotickému. To platilo jak ve starém Řecku, tak během raného středověku v Evropě, kdy byla individualita ve svých projevech převážně interpretována jako deviantní nebo hříšné chování, jehož je třeba se vyvarovat“ (BECK, 2006: 27)

¹ Text vznikl za podpory Grantové agentury ČR v rámci projektu č. 403/07/0804 „Individualizace životního způsobu v environmentální perspektivě“.

² ANDREWS, M.: *Landscape and Western Art*, Oxford: Oxford Univ. Press 1999, s. 28-30. Cituje STIBRAL, K. – STELLA, M. *Opravdu máme rádi savanu? Aneb biopsychologická východiska vnímání krajiny*, in: *Člověk, krajina, krajinný ráz*, 2009.

soukromí jako taková, ale zároveň osobnostní typ výrazně individualistického intelektuála, který nalézá životní radost a svobodu a čerpá inspiraci pro svou tvořivost v individuálním prostoru vyhrazeném duchaplnému trávení volného času (*scholé, otium*) a rekreaci. Výrazem této společenské proměny je mimo jiné rozvíjející se architektura soukromých řeckých a římských vil a s nimi spojený životní způsob horních vrstev, trávicích svůj život mezi městem, v němž jsou vázány na své společenské, pracovní a politické povinnosti (*negotium*), a venkovem, kde nalézají prostor pro relaxaci i pěstování svých soukromých zájmů (*otium*).

Na umělecké úrovni se smysl pro individualitu projevuje zejména ve výtvarném umění (ústup od idealizovaných typů k individualizovanému portrétu) stejně jako v postupném nahrazování „velkých“ společenských a historických témat náměty a příběhy z lidského soukromí a světa každodenních mezilidských vztahů. Tuto proměnu ostatně předznamenává již zájem o výrazně individualizované psychologické typy v klasickém dramatu (zejména u Eurípida). Podobná proměna se odehrává i na poli komedie. Zatímco Aristofanovy komedie, vznikající v atmosféře svobody projevu demokratických Athén, si berou na mušku kolektivní a obecné neduhy, do soukromí se stahující nová komedie Menandrova je více psychologizující a zaměřená na individuální, privátní život lidí a komické situace s ním spojené (s trochou nadsázky můžeme tento typ umění analogicky přirovnat k tomu lepšímu z umělecké produkce v období československé normalizace sedmdesátých a osmdesátých let). Stručně řečeno, obecné typy se proměňují v neopakovatelné individuální postavy. Rovněž tak individuální biografie se stává v řecké i římské literatuře jedním z nejoblíbenějších literárních žánrů prakticky až do pozdní antiky (Cornelius Nepos, Suetonius, Plútarchos, *Historia Augusta*). Rovněž vysloveně individualistický ráz měla v helénistickém a římském světě jak literární tvorba, tak její recepcce. Pro tehdejší literaturu byly charakteristické soutěživost a zdůrazňování kvalit vlastní tvorby i vlastní tvůrčí osobnosti (s čímž souvisela celá řada slavných literárních sporů včetně zrodu literární kritiky).

Analogický vývoj probíhá i v sochařství. Zatímco archaické a do značné míry i klasické sochařství je navzdory své formální dokonalosti spíše nositelem obecných estetických ideálů, helénismus začíná věnovat pozornost konkrétní realitě včetně odvrácených detailů lidské existence (postižení jedinci, umírající bojovníci včetně těch nepřátelských). Poprvé si všímá dětí i starých lidí, postavy zobrazuje realisticky a s neopakovatelnou individuální psychologií. Umění vysoce individualizovaného a psychologicky výmluvného portrétu pak přivádí k dokonalosti římské sochařství. Právě tímto svým výrazně individualistickým charakterem se řecké umění výrazně odlišuje od umění a mentality většiny předovýchodních civilizací svázaných přísným káno-

nem.⁶ S postupnou helenizací Říma nabyt původně konzervativní a kolektivistický římský svět charakteru helénistické společnosti, a to jak v oblasti životního stylu, tak i kulturní produkce i mentality. Na rovině politické pak byla tato helenizace Říma dovršena přechodem (byť zpočátku skrytým) k monarchii. Takto potom příslušný řecký pohled na jedince a společnost nejen proměnil římskou společnost, ale ovlivnil i další tradici evropské civilizace.⁷ Důraz na individualitu se projevuje i zdůrazňováním a literární prezentací kategorie soukromí jako prostoru svobodného rozvoje individuality. K tomuto v podstatě velmi modernímu fenoménu charakterizujícímu jen ty nejpokročilejší a nejkomplexnější civilizace, se po středověkém intermezzu evropský člověk vrací až v renesanci. Výrazem touhy po soukromí je pak i únik z města a ryze individuální percepcce přírody, potěšení z její blízkosti. Literaturu reflektující takový stav mysli zdaleka nelze redukovat na pouhý bukolismus. Percepcce přírody a s ní související literatura (zejména poezie) se vždy rozvíjí v určitém napětí mezi zavedenou literárností a svrchované individuálním a autentickým psychologickým prožitkem.

3. Útěk do přírody

Znovuobjevení kouzla přírody a venkova začíná, nikoliv paradoxně, ale zcela logicky, v prostředí helénistického města. Lesk, ale i bída a prázdnota kosmopolitních a anonymních helénistických velkoměst, plných bohatství, ale i neklidu, vyvolávají i citlivějších z jejich obyvatel potřebu úniku k prostšímu, přirozenějšímu způsobu života.⁸ Tento dobový trend symbolicky reprezentuje Theokritos (asi 300 př. Kr. – asi 260 př. Kr.), z jehož díla vychází nový literární proud, totiž bukolická poezie, objevující svět přírody, pastýřů a venkova. V Theokritově podání je však příroda nazírána již z velkoměstské perspektivy, je to krajina přičesaná dle potřeb překultivovaného obyvatele velkých měst. Známý britský kulturní historik Simon Schama ve své studii o historii evropského vnímání krajiny *Krajina a paměť* píše: „Tato lyrika je evidentně produktem kultivovaného,

⁶ Jedinou výjimku v tomto ohledu představuje židovské myšlení vyznačující se výrazným smyslem pro individualitu a individuální zodpovědnost. Pro židovské myšlení je klíčový nejen vztah mezi vyvoleným národem a Hospodinem, ale zároveň mezi jednotlivcem a Hospodinem. Židovská etika je rovněž výrazně individualizovaná. Právě proto lze Židy a staré Řeky považovat za rovnocenné ve smyslu, jakým inspirovali západní kulturu a mentalitu včetně novodobého pojetí individuálních lidských práv a umění.

⁷ Ke specifickým aspektům vztahu helénistické kultury a Říma v oblasti literatury podrobněji CANFORA, L. *Dějiny řecké literatury*, Praha: KLP 2001, s. 481.

⁸ Brněnská socioložka a ekoložka Hana Librová se ve své knize *Láska ke krajině* domnívá, že tato potřeba úniku mohla u obyvatel helénistických velkoměst vyvěrat i z pocitu určité nostalgie po jejich původní domovině – mnoho jejich obyvatel se totiž do města přistěhovalo teprve za svého života v době překotné urbanizace (LIBROVÁ, 1988: 28).

dokonce uhlazeného vkusu, a jelikož Theokritos pocházel z Kósu,⁹ velkou část života strávil v Alexandrii Ptolemaiovců a své dny završil na Sicílii, není žádným překvapením, že krajina v jeho podání je snůškou egejských olivových hájů, egyptských obilných polí a sicilských vinic“ (SCHAMA, 2007: 572). V podobném smyslu charakterizuje Theokritovu poezii Conte: „Všechny básně jeho sbírky *Idyl (Eidylia)* jsou zaměřeny k obnově – nostalgické a učené – tradičního pastýřského světa: šlo o podívanou určenou pro vkus publika, které se přestěhovalo do města a stalo se kosmopolitním, i pro vkus společnosti vůbec“ (CONTE, 2001: 255-256). Jeho literární následovníci učinili z tohoto typu poezie ještě více umělou a módní literární hru, v prostředí přelidněných velkoměst mimořádně přitažlivou. S jistou dávkou nadsázky a obraznosti řečeno, hrou se postupně stává nejen poezie, ale i touto poezií inspirovaný a zároveň ji rovněž dále inspirující podvojný životní způsob, kdy příslušníci bohatých elit pravidelně tráví část roku mimo velkoměsto na svých letních sídlech. *Locus amoenus* se nestává jen literární metaforou, ale do jisté míry i sociální realitou. Alespoň ti vnímavější tam nehledají jen pouhou fyzickou relaxaci, čistší a přirozenější prostředí, ale zároveň i nezbytné *otium* – klid ke studiu, literární tvorbě, meditaci, kontemplaci o životě, čas na setkání s přáteli i se sebou samými. A zároveň blízkost přírodě, venkovu, který se ze symbolu nevzdělanosti a zaostalosti naopak stává ztělesněním prostoty, čistoty, přirozenosti, zdravé skromnosti. Ideově je tento postoj ovlivněn jak některými směry antické etiky s jejich tradičním požadavkem „zlaté střední cesty“ a zásadou „ničeho příliš“ (jimž dal vzniknout kritický postoj rodících se středních vrstev na sklonku archaického období vůči stále rozmařilejší aristokracii,¹⁰ a bombastický životní styl helénistických velkoměst plných extrémů, protikladů a křiklavých barev jim jen dodával na naléhavosti), tak mytologickým a náboženským archetypem zlatého věku všeobecné harmonie a souladu člověka s přírodou.

Na počátku principátu tento kult prostoty a agrárního způsobu života souvisí i s Augustovým politicko-ekonomickým programem obnovy venkova. V Augustově vidění venkov zároveň představuje důležitý symbol v obecnějším kontextu jeho konzervativní ideologie, usilující – dozajista již marně – o celkovou obnovu starých římských ctností a tradičního způsobu života. Právě venkov měl být symbolem někdejších starořímských ctností a národní identity. Venkov v tomto podání byl ovšem notně zidealizovaný – jinak než ve snech mnoha soudobých ekoromantiků. Zatímco dnes ovšem představuje únik z měst na chalupy, chaty, vandry i za rafinovanými formami agroturistiky a outdoorových

⁹ Zde se autor dopouští historické nepřesnosti, Theokritos pocházel ze Syrakús, na Kósu pouze určitou dobu žil a závěr svého života netrval na Sicílii, ale v Alexandrii. (HAMMOND – SCULLARD, 1970: 1054).

¹⁰ K tomu více J. P. VERNANT, *Počátky řeckého myšlení*, Praha: Oikúmené 1993.

aktivit v podstatě masovou záležitostí, v antice zůstal vyhrazen jen společenským elitám. Tomu pochopitelně pak také odpovídal způsob, jakým tyto elity svůj čas na venkově trávily a jak jej vnímaly. Názorné svědectví nám o tom poskytují texty básníků Augustova období a poté dopisy Plinia Mladšího.

Četné doklady o proměně městské společnosti nám podává i sémantický vývoj některých latinských slov, u nichž došlo k určitému rozšíření významové škály. Např. slovo *rusticitas* nese vedle významu venkovská neohrabanost, hrubost i kladný význam venkovská prostota,¹¹ naproti tomu tradičně kladně vyznívající mnohovýznamové adjektivum *urbanus* se vyskytuje i ve zřetelně pejorativním významu pouliční, dotěrný.¹²

V rozporu s některými povrchními představami o antickém způsobu života měla totiž antická velkoměsta svou dvojí tvář. Ve stínu impozantních a mramorem oplývajících for, chrámů a správních budov byla přítomna bída, nelad a špína. Množství exhalací z otevřených pouličních řemeslnických dílen, přelidnění, všudypřítomný hluk a „středomořsky“ ležérní hygiena¹³ činily život v nich zvláště v horkých letních měsících vysloveně nesnesitelným. Demografických a ekologických aspektů města si všímá např. Iuvenalis ve své slavné Satíře o velkoměstském životě:

*Pinguia crura luto, planta mox undique magna
calcor, et in digito clavus mihi militis haeret.
Nonne vides quanto celebretur sportula fumo?
Centum convivae, sequitur sua quemque culina.
Satirae III, 247-250*

Tvořivým a senzitivním lidem však stejně tak vadil i městský neklid a určitá roztěkanost životního stylu, roztříštěnost času, nedovolující člověku vychutnat okamžik a zároveň tvořivě pracovat a žít naplno. Pocity některých dobových autorů plně korespondují s naším vlastním negativním vnímáním hektické současnosti a jsou dobrým příspěvkem do debaty o „ekologii času“.¹⁴

¹¹ K tomu PRAŽÁK – SEDLÁČEK – NOVOTNÝ, 1999: 1164; OLD 1982: 1671.

¹² K tomu PRAŽÁK – SEDLÁČEK – NOVOTNÝ, 1999: 1350; OLD 1982: 2105.

¹³ Environmentálním problémům antického světa se věnuje americký badatel J. D. HUGHES ve své vynikající studii *Pan's Travail: Environmental Problems of Ancient Greeks and Romans*, Baltimore: John Hopkins University Press 1994. Konkrétně stav životního prostředí v římských městech výstižně vykresluje rakouský archeolog a environmentální historik Günther THÜRY ve své monografii *Müll und Marmorsäulen. Siedlungshygiene in der römischen Antike*, Mainz: Zabern 2001 [Zaberns Bildbände zur Archäologie].

¹⁴ Tématu vnímání času v historii a dnes a otázkám ekologie času se věnuje Hana LIBROVÁ ve své knize *Vlažní a váhaví v kapitole Pomalu, nebo s časem o závod?* (LIBROVÁ, 2003: 115-144).

Např. Horatius říká:

*Praeter cetera me Romae poemata censes
scribere posse inter tot curas totque labores?
Epistulae II, 2, 65-66*

Podobně jako města dnešní, ani ta antická nebyla znečištěná jen fyzicky, ale i sociálně, psychicky, duchovně. Velmi moderně a výstižně popisuje marňost městského kolotání a pachtění a únavu z něj Plinius Mladší:

Mirum est, quam singulis diebus in urbe ratio aut constet aut constare videatur; pluribus iunctisque non constet. Nam, si quem interrogas, hodie quid egisti, respondeat: officio togae virilis interfui, sponsalia aut nuptias frequentavi, ille me ad signandum testamentum, ille in advocationem, ille in consilium rogavit. Haec, quo die feceris, necessaria, eadem, si quotidie fecisse te reputes, inania videntur, multo magis, cum secesseris. Tunc enim subit recordatio: quot dies quam frigidis rebus absumpsi? [...] Proinde tu quoque strepitum istum inanemque discursum et multum ineptos labores, ut primum fuerit occasio, relinque teque studiis vel otio trade. Epistulae I, 1-8

Současně je město Řím vnímáno jako místo mravní dekadence, v touze po venkově je skryta i snaha uniknout z prostředí nabitého společenským pokrytectvím a závisti:

*Per totum hoc tempus subiectior in diem et horam
invidiae noster.*

HORATIUS, *Satirae* II, 6, 47-48

Naproti tomu na venkově člověk dosahuje pravé svobody, může si spontánně užívat života bez ohledu na formalismus městského života horních vrstev:

*Prout cuique libidost,
siccatae inaequalis calices conviva, solutus
legibus insanis, seu quis capit acria fortis
pocula seu modicis uvescit laetius.*

HORATIUS, *Satirae* II, 67-70

Nápadným rysem takového potěšení z venkova je ovšem jeho individuální charakter. Na venkov prchají římsí intelektuálové před rušným společenským životem města, jejich vily jsou otevřeny jen úzkému okruhu těch nejvzácnějších přátel. Příslušný životní styl byl ovšem luxusem pouze těch nejvyšších vrstev. Naproti tomu nižší vrstvy svůj pocit vykořenění kompenzovaly unikem ke komunitě, určitou formou pospolitosti nahrazující odcizení a v podstatě rozbité společenské struktury anonymního velkoměsta, zvláště v období úpadku antické společnosti. Výrazem takového životního pocitu byla masová obliba víceméně kolektivistických východních kultů a nepochybně i úspěšné

šíření křesťanství, nabízejícího vykořeněným lidem solidaritu, prožitek společenství a domova.¹⁵

4. Mezi literárností a autenticitou

Třebaže v kontextu dějin evropské literatury je té antické připisována velká míra literárnosti na úkor autenticity prožitku a na úkor realistického popisu, jak dokazuje švýcarský literární historik Erich Auerbach ve svých studiích *Odyseova jízda* a *Fortunata*,¹⁶ v oblasti percepcce přírody a krajiny je situace podstatně složitější.

Na jedné straně nesl životní styl elit nepochybně určité rysy manýry a pózy, s čímž nesporně souvisela i manýra literární, k jejímuž pěstování jen přispívala zavedená topika a stylistické postupy naučené v rétorických školách (AUERBACH, 1998: 39). Z dostupných historických a v menší míře i archeologických pramenů je ovšem jasné, že život na starověkém venkově zdaleka nebyl nějakou sociální či environmentální idylou. Romantická představa venkova jako místa sociální a přírodní harmonie byla realitě vzdálena stejně jako dobová idealizace života barbarských kmenů či heroické starořímské minulosti. Jejím ukázkovým příkladem je následující známá pasáž z Vergiliových *Georgik*:¹⁷

*O, fortunatos nimium, sua si bona norint,
agricolas! Quibus ipsa procul discordibus armis
fundit humo facilem victum iustissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
mane salutantum totis vomit aedibus undam,
nec varios inhiant pulchra testudine postes
inclusasque auro vestes Ephyreaque aera,
alba neque Assyrio fucatur lana veneno
nec casia liquidi corrumpitur usus olivi.*

Georgica II, 459-466

V samotných únicích římské smetánky na venkov stejně jako v literatuře těmito úniky inspirované byla často přítomna určitá manýra a zároveň zřetelný

¹⁵ Anglický filolog E. R. Dodds připisuje historickou úspěšnost křesťanství mimo jiné jeho schopnosti oslovit vykořeněné obyvatele pozdněantických velkoměst a vytvořit jim prostředí láskyplné a solidární komunity (DODDS, 1997).

¹⁶ Tyto studie jsou obsaženy v souboru jeho literárněhistorických studií *Mimesis* (AUERBACH, 1998, 9-69).

¹⁷ Jak uvádí CONTE, 2003: 263-265, právě Vergiliova *Georgica* jsou literárním výrazem Augustova programu obnovy zemědělství a zároveň obrody národního mýtu (vymezení se Itálie proti Východu). V této souvislosti je ovšem paradoxní, že minimálně po formální stránce právě Vergiliova poezie symbolicky dovršuje definitivní propojení římské literatury s kulturními hodnotami helénistického světa.

aspekt hry, ne nepodobné té, již se oddávala evropská aristokracie v době renesance, baroka a rokoka (např. pověstná vesnička Hameau, již si zbudovala Marie Antoinetta ve Versailles). Již citovaný Simon Schama k tomu píše: „[...] v této průhledně zamaskované alegorii (taktéž dědictví athénské bajky) můžeme již vidět prvky krajiny renesančního humanismu – pracovní píle, poklidný, vypasený dobytek, překypující pole a sady a na to vše z vrcholku kopce dohlížejí, politicky i vizuálně, otcové městského státu“ (SCHAMA, 2007: 574). Ve většině případů šlo o hru na přirozenost, na venkovský život, na jejímž konci vždy čekal roztočený krb tu skromné, většinou – jak dokazují např. Pliniova líčení – naopak velmi komfortní venkovské vily se zástupem otroků připravených splnit jakékoliv přání a s rozmar svého pána. Římská smetánka se s upřímným zájmem zabývala správou svého venkovského majetku, k němuž ji přiváděla touha po příjemném prostředí, nikoliv ovšem touha po autentickém venkovském životním stylu jako takovém. Ostatně nejedna verš antických opěvovatelů venkovského života dokazuje, že se nedovedli plně odpoutat od navyklého života ve městě, k němuž je pojila řada vazeb a s nímž byl pochopitelně spojen jejich společenský úspěch a kariéra. Se sobě vlastní skeptickou ironií tyto pocity nejlépe vystihl Horatius:

*quae nocuere sequar, fugiam quae profore credam;
Romae Tibur amem ventosus, Tibure Romam.
Epistulae I, 8, 11-12*

*Romae rus optas; absentem rusticus urbem
tollis ad astra levis.*

Satirae II, 7, 28-29

Podobně Plinius Mladší ve své korespondenci považuje blízkost své laurentinské vily¹⁸ městu Římu za jednu z jejich hlavních výhod:

Miraris cur me Laurentinum vel – si ita mavis – Laurens meum tanto opere delectat; desines mirari, cum cognoveris gratiam villae, opportunitatem loci, litoris spatium. Decem septem milibus passuum ab urbe secessit, ut peractis, quae agenda fuerint, salvo iam et composito die poteris ibi manere.

Epistulae II, 17, 1-2

Ovšem stejně jako celá řada jiných manýr i tato vydala nesčetné umělecké plody v podobě architektury římských vil a zahrad a rovněž tak i v literatuře, která se stala jakousi hrou o hře, manýrou o manýře. Právě díky tomuto podvojnému způsobu života římských elit se nám dochovala umělecká díla vysoké hodnoty a autentické popisy přírody.

¹⁸ Na tuto pasáž z Pliniova dopisu upozorňuje i SCHAMA, 2007: 575.

Každoroční stěhování římských elit do venkovských oblastí, ať už na pobřeží, nebo v horských oblastech, a impozantní ruiny rekreačních vil nejen v Itálii, ale prakticky po celém území římské říše svědčí o tom, že horní vrstvy na venkově vsutku nalézaly hodnoty, jaké jim tehdejší města poskytnout již nemohla.

Se životem na venkově samozřejmě souvisí určitá potřeba zjednodušení životního stylu, touha po uměřenosti a skromnosti, která se pro přesyceného příslušníka velkoměstské elity stává určitým „ekologickým luxusem“.¹⁹ Zároveň alespoň u některých autorů, např. u Horatia a Vergilia, je zájem o venkov skutečně spojen se zájmem o zemědělskou práci. Zatímco vulgární zbohatlíci a pozemkoví spekulanti v Petroniově *Hostině u Trimalchiona* debatují o svých latifundiích, s nimiž spekulují ne nepodobní dnešním burzovním makléřům, aniž je kdykoliv osobně navštívili, Horatius a především Vergilius vykazují skutečnou znalost zemědělské práce a projevují o ni hluboký zájem. A to nejen z pouhého technicko-agrárního či ekonomického hlediska, ale zároveň ji chápou jako prvořadou sociální i kulturní hodnotu římské společnosti. O této potřebě kontaktu se zemědělským prostředím vypovídá nejedna báseň z Augustova období, včetně následujících známých Horatiových veršů:

*Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus,
hortus ubi et tecto vicinus iugis aquae fons
et paulum silvae super his foret.*

Satirae II, 6, 1-3

V citované básni, stejně jako např. v jí analogické známé Ausoniově básni *Stateček* se ukazuje, že neodmyslitelnou součástí pozemkového vlastnictví římských aristokratů a intelektuálů, kteří si na svých statcích vytvářeli iluzi přirozeného a přírodě blízkého způsobu života, byla jak kultivovaná zemědělská krajina, tak i divočina – les.

Podstatným motivem úniku na venkov však byla rovněž potřeba blízkosti přírodě a od konvencí osvobozený, přirozenější způsob života. Např. římský císař Nero nechal ve svém paláci, legendárním *Domus aurea*, podle Suetonia²⁰ vytvořit krajinky se střídajícími se poli, vinicemi a pastvinami. Součástí jeho „rekreační“ oblasti byl i les. Jak kulturní krajina (pole či vinice), tak les představovaly přírodu pro tehdejšího člověka stejně krásnou.

Způsobem nepřilíh vzdáleným od perspektivy moderního člověka oceňuje tuto hodnotu přirozenosti a autentičnosti přírody ve svých dopisech popisujících vlastní venkovské vily Plinius Mladší:

¹⁹ Tento pojem zavádí Hana Librova ve své nové knize *Vlažní a váhaví* (LIBROVÁ, 2003).

²⁰ SUETONIUS, *De vita Caesarum, Nero* 31.

Alibi pratulum, alibi ipsa buxus intervenit in formas mille descripta, litteras interdum, quae modo nomen domini dicunt, modo artificis; alternis metulae surgunt, alternis inserta sunt poma, et in opere urbanissimo subita velut illa-ti ruris imitatio.

Epistulae V, 6, 35

Máme tu před sebou obraz pěstěné, takřka versailleské krajiny, kde je venkovská krajina pouze jakousi umělou kulisou. Podobně i srovnání dalších pasáží z Pliniových dopisů opakovaně zdůrazňujících přirozenost přírodního prostředí či jeho zdařilou imitaci nám však ilustrativně naznačuje, že stejně jako v evropském novověku, už i v antice byla oceňována jak krajina přirozená (v podstatě „divočina“) či její záměrná imitace,²¹ tak krajina umělá, zkultivovaná a zkrášlená člověkem, někdy až s rokokovou hravostí.²² Výstižně tento přístup ke krajině opět definuje Simon Schama: „Ve všech těchto případech je zřejmé, že jsou zde opěvovány přírodní formy, zároveň je tu však snaha eliminovat jejich nevzhlednost a rušivost“ (SCHAMA, 2007: 578). Tato přičesaná přirozenost je však považována za hodnotnější než přírodě vzdálený život ve městě²³ a za zdroj bytostně individuálního estetického prožitku. Horatius ve svých verších výstižně ukazuje, jak tato přirozenost kontrastuje se zbytečnou umělostí městského života a jeho technologických vymožeností:

*Deterius Lybicus olet aut nitet herba lapillis?
Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
Quam quae per pronum trepidat cum murmure rivum?*

Epistulae I, 10, 19-21

Individuální prožívání přírody je patrné rovněž u římských elegiků. Popisy přírodních míst a vybraných výseků krajiny slouží římským autorům zároveň jako určitá kulisa k líčení psychických stavů, včetně milostného trápení a melancholie.²⁴ Ilustrativním příkladem může sloužit následující elegie Sexta Propertia:

²¹ Jsou to právě Pliniovy dopisy, které nám podávají ilustrativní svědectví o tom, že bohatí a oduševnění majitelé římských vil cítili potřebu rafinované hry na přirozenost.

²² K tomu více BEDNAŘÍKOVÁ, J. – KYSUČAN, L., *Mezi uctíváním a drancováním, in: Člověk a les*, Brno: Masarykova univerzita 2007.

²³ K percepci krajiny v antice a jejímu reálnému utváření a vztahu k ní podrobněji *Mensch und Landschaft in der Antike*, 1999.

²⁴ Přirozené tytéž části krajiny mohou v různém kontextu vzbuzovat různé asociace. Zatímco u milostných básníků je lesní tišina místem usebrání a meditace, Tacitus ve svém známém popisu nálezu ostatků římského vojska po bitvě v Teutoburském lese využívá motiv neprostupného lesa jako přízračnou kulisu k navození dojmu až iracionální hrůzy (*Annales I, 61*).

*Haec certe deserta loca et taciturna quaerenti,
et vacuum Zephyri possidet aura nemus.
Hic licet occultos proferre impune dolores,
si modo sola queant saxa tenere fidem.
Unde tuos primum repetam, mea Cynthia, fastus?
[...]*

*Pro quo continui montes et frigida rupes
et datur inculto tramite dura quies;
et quodcumque meae possunt narrare querelae,
cogor ad argutas dicere solus aves.
Sed qualiscumque's, resonent mihi »Cynthia« silvae,
nec deserta tuo nomine saxa vacent.*

Elegiae I, 18

Prožívání přírody v antice pochopitelně souviselo i s archaickým vědomím její posvátnosti. V tradičním řecko-římském náboženství i mytologii je příroda či alespoň některé její části (hory, prameny, řeky, stromy, háje) považována za sakrální prostor, zabydlený bytostmi z jiného světa (víly, nymfy, bůžkové). Jak ukazují prameny, toto vědomí, možná v poněkud transformované podobě, přežilo i do antické „moderny“ či „postmoderny“ helénistického období a jejího pokračování v kultuře a společnosti římského císařství. Např. Plinius Starší píše o posvátných hájích:

[...] haec fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura etiam nunc deo praecelestem arborem dicant, nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra quam lucos et in iis silentia ipsa adoramus.

PLINIUS, *Nat. hist.* XII, 1, 3

L. Annaeus Seneca popisuje hluboce numinózní prožitek lesní samoty v nápadně individualizované podobě následovně:

[...] illa proceritas silvae et secretum loci et admiratio umbrae in aperto tam densae atque continuae fidem tibi numinis faciet.

Epistulae 41, 3

Stejným způsobem bychom mohli pokračovat přes citace celé řady dalších římských autorů až po Tiberiana a Ausonia. Příroda, krajina je v jejich podání nejen kulisou jejich individuálního prožitku (ať již milostného, nebo naopak melancholie samoty) či „adrenalinového“ zážitku (lov), ale zároveň předmětem estetického obdivu, který má bytostně individualizovaný charakter. Výrazné svědectví o míře „individuálnosti“ v percepci přírody podává např. následující pasáž z již citovaného Pliniova dopisu:

Magnam capies voluptatem, si hunc regionis situm ex monte prospexeris. Neque enim terras tibi, sed formam aliquam ad eximiam pulchritudinem pictam

videberis cernere: ea varietate, ea descriptione, quocumque inciderint oculi, reficientur.

Epistulae V, 6, 13

Krajina v okolí Pliniovy oblíbené vily je mu tak nejen zdrojem hlubokého osobního estetického prožitku, ale zároveň inspirací k literárnímu popisu, v němž je přirovnávána k uměleckému dílu (malbě).

5. Závěr

Vzhledem ke komplexnosti a mezioborovému charakteru zkoumané problematiky stejně jako rozsáhlosti dochovaných literárních textů antické literatury by bylo velmi troufalé činit v této oblasti jakékoliv sebevědomé a jednoznačné závěry. Třebaže naši studii chápeme jako pouhou sondu a skromnou inspiraci k debatě, dovolujeme si na závěr nabídnout několik zobecňujících poznatků.

Navzdory silné literárnosti římské literatury můžeme konstatovat, že její tvůrci dospěli k výrazně subjektivnímu vnímání přírody, které probleskuje v nejednom literárním díle. Tato percepce vyrůstala nejen z již výrazně individualizované mentality a zároveň z potřeby úniku do klidu samoty a soukromí, ale i z vědomí prožívané sakrality a zároveň estetické kvality přírody a krajiny. Individualizované a subjektivní vnímání tak existuje v dynamickém napětí se zavedenou topikou a ustálenými představami o krásnu a ošklivosti, které se promítaly nejen do literatury, ale i do utváření krajiny a sídel, které tato literatura popisuje. V tomto ohledu se antická literatura blíží vnímání přírody z perspektivy soudobého člověka. Lze říci, že právě oblast percepce krajiny a přírody obecně představuje v antické kultuře oblast, v níž se realita a umělecká fikce nerozlučně setkávají.

PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY

a) Antické prameny

- Q. HORATIUS FLACCUS: *Carmina*. Ed. LUCIANUS MUELLER. Leipzig: B. G. Teubner, 1904.
- D. IUNIUS IUVENALIS: *Satires*. In: *Juvenal and Persius*. Ed. G. P. GOOLD. Cambridge – London: Harvard University Press, 1999.
- C. PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS: *Epistularum libri novem. Epistularum ad Traianum liber. Panegyricus*. Edd. RUDOLF HANSLIK – MEINHARD SCHUSTER. Leipzig: B. G. Teubner, 1958.
- C. PLINIUS SECUNDUS: *Naturalis historia*. Ed. K. F. T. MAYHOFF. Leipzig: B. G. Teubner, 1906.

- SEXTUS PROPERTIUS: *Elegiarum libri IV*. Ed. R. HANSLIK. Leipzig: B. G. Teubner 1979.
- L. ANNAEUS SENECA: *Opera quae supersunt*. Vol. III. Ed. O. HENSE. Leipzig: B. G. Teubner, 1898.
- C. SUETONIUS TRANQUILLUS: *De vita Caesarum*. Ed. H. IHM. Leipzig: B. G. Teubner, 1907.
- P. CORNELIUS TACITUS: *Libri qui supersunt*. Tom. I, pars I: *Ab excessu divi Augusti (Annales libri I-VI)*. Ed. S. BORSZÁK. Leipzig: B. G. Teubner, 1994.
- P. VERGILIUS MARO: *Bucolica et Georgica*. Ed. T. E. PAGE. London: Macmillan 1898.

b) Odborná literatura

- AUERBACH, E.: *Mimesis. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách*. Praha: Mladá fronta, 1998.
- BECK, U. – BECK-GERNSHEIM, E.: *Individualization. Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage Publications, 2006.
- CANFORA, L.: *Dějiny řecké literatury*. Praha: KLP, 2001.
- CONTE, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Praha: KLP, 2003.
- Člověk, krajina, krajinný ráz. Ed. P. KLVAČ. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- DODDS, E. R.: *Pohané a křesťané ve věku úzkosti*. Praha: Petr Rezek, 1997.
- HAMMOND, N. G. L. – SCULLARD, H. H.: *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1970.
- HUGHES, J. D.: *Pan's Travail: Environmental Problems of Ancient Greeks and Romans*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994.
- KYSUČAN, L. – BEDNAŘÍKOVÁ, J.: *Mezi uctíváním a drancováním – vztah k lesu v klasickém starověku*, in: *Člověk a les*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 18-27.
- LIBROVÁ, H.: *Láska ke krajině?* Brno: Blok, 1988.
- LIBROVÁ, H.: *Vlažní a váhaví (Kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Doplněk, 2003.
- MARTIN, R. – BARRESI, J.: *The Rise and Fall of Soul and Self. An Intellectual History of Personal Identity*. New York: Columbia University Press, 2006.
- Mensch und Landschaft in der Antike. Lexikon der historischen Geographie*. Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1999.
- Oxford Latin Dictionary (OLD)*. Oxford: Clarendon Press, 1982.
- PRAŽÁK, J. M. – SEDLÁČEK, J. – NOVOTNÝ, F.: *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1955.
- SCHAMA, S.: *Krajina a paměť*. Praha: Argo/Dokořan, 2007.
- ŠÍP, R.: *Kalokagathia jako ideál?*, in: *Kalokagathia – ideál nebo flatus vocis?* Brno: Masarykova univerzita – Paido, 2008, s. 13-24.

THÜRY, G. E.: *Müll und Marmorsäulen. Siedlungshygiene in der römischen Antike*. Mainz: Zabern, 2001 [Zaberns Bildbände zur Archäologie / Sonderheft der Antike Welt].

VERNANT, J. P.: *Počátky řeckého myšlení*. Praha: Oikúmené, 1993.

■ SUMMARY

Under the Sway of Topic and Symbols?

On the basis of analysis of selected texts of Roman literature of Classical and post-Classical period the study deals with the question, to which extent the perception of nature and landscape in ancient literature was influenced with stylistic devices and topic or became the result of individual experience. Regarding the high degree of individualization and changes of life style in the Hellenistic and Roman era there was born a space for individual reflections of nature and their representation.

Habent sua fata tituli, III¹

■ JANA KEPARTOVÁ (Praha)

II. 2. Čechy a antická nápisná falza

Podle údajů v Mollově mapové sbírce,² jež je dnes uložena v Moravské zemské knihovně v Brně,³ měly být na příkaz vášnivého sběratele, římskoněmeckého císaře Františka I. Štěpána Lotrinského (vládl v letech 1745-1765), antické památky z podunajské monarchie sepsány a zachyceny v jeho soukromém příručním archivu. Byly to mj. náhrobky, oltáře a záslibné kameny, sloupy a oblouky, ba dokonce celé stavby. Čtyřicet pět z těchto monumentů obsahovalo nápisné texty. Šest mělo být řeckých, třicet sedm latinských, jeden měl být etruský a jeden dokonce punsko-gótský; jejich kresby jsou v Mollově sbírce datovány lety 1750-1756 a některé z nich podepsány jménem Geyer. Kresby s nápisy z Mollovy sbírky měly různé osudy. Nápisné texty ze Štýrského Hradce byly bez uvedení pramene *bona fide* převzaty do *Codexu Gratzensis* a texty z moravských Střilek, Tovačova, Olomouce a Kroměříže do připravovaného *Corpusu antiquarum inscriptionum Imperii Austriaci (CAIIA)*, který začal vznikat, jak bylo řečeno v kapitole I.3 *Sbírání antických nápisů jako předmětů*, z popudu Františka II. o tři čtvrtě století později, v roce 1828.⁴ Žádné však nepřešly do třetího svazku *Corpusu inscriptionum Latinarum*, jehož základní svazek vyšel v roce 1873 a kam by bývaly patřily. Tomu Theodor Mommsen zabránil.⁵

Podle výzkumu profesora kartografie a fyzické geografie Karla Kuchaře jevil Bernard Pavel Moll v určitém období zájem nejen o sbírání map, nýbrž

¹ První část této studie vyšla v tomto časopise v r. 2008 [KEPARTOVÁ 2008, s. 37-54], druhá tamtéž v r. 2009 [KEPARTOVÁ 2009, s. 63-83]. Text je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 „České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes“, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

² O Mollově sbírce jsem se již zmínila v kapitole o nápisných spoliích (KEPARTOVÁ 2008, s. 47) a také v kapitole o opisech antických nápisných památek a jejich funkcích (KEPARTOVÁ 2009, s. 68).

³ Srv. KUCHAR 1959, s. 68, který fascikl viděl ve Státním archivu v Brně pod sign. FM 296, fol. 336-350.

⁴ Viz KEPARTOVÁ 2009, s. 67 n.

⁵ Viz *CIL* III 260: *tituli enim ficti sunt ad unum omnes*.

i o nápisy.⁶ Kuchař však odmítá být jen náznak domněnky, že by byl Moll schopen a ochoten vyrábět nápisná falza. Pro tvrzení, že to falza jsou, mluví však i jistá stereotypnost vyobrazení jednotlivých „kuriozit“, na něž K. Kuchař rovněž poukazuje, aniž by ovšem otázku falz dokázal definitivně uzavřít.⁷

Pochybnosti o pravosti Mollových epigrafických kreseb vyjádřil již v roce 1825 moravský historik Josef E. Horký,⁸ o jedenáct let později je opakoval moravský topograf Řehoř Volný a za padělky je opatrně označoval i přední moravský historik své doby Běda Dudík,⁹ který se velmi skepticky vyjádřil: „*Kdyby bylo lze věřit Mollově sbírce [...], pak nalezaly se za prvních let panování císaře Františka II. [rozuměj Františka I. Štěpána Lotrinského], k jehož rozkazu v zemi se nacházející starožitnosti skoumány a pro cis. Příruční archiv nákresův vykresleny býti měly, – vždy ještě četné římské památky na Moravě [...]. Poněvadž ale po všech těchto památkách ani nejmenší nelze najíti stopy, aniž kdo před Mollem jich znal, třeba je tudíž do té chvíle za výmysl považovati, dokud neobjeví se o nich buď podstatnější udání, buď ony samy. Nemožné sice nejsou. Neboť že Římané a rodiny jejich porůznu v zemi bývali, o tom již víme; ale podle domnělých nápisův svých jsou tyto památky velice podezřelé a ku pravdě nepodobné. Stalo se snad, že hříčky novější doby za antické starožitnosti považovány.*“

K. Kuchař je ve svých vývodech již razantnější, když hovoří o tzv. „mapových kuriozitách“, k nimž patří i nákresy různých kamenů s nápisy: „*Valná většina těchto kreseb jsou hříčky nebo podvrhy, jejichž oběti se stal Moll, a jestliže je v nich něco pravého, pak to jsou případy náhodné, které i dnes je obtížné rozeznat.*“¹⁰

Již před Kuchařem se však nápisy, které měly sice svůj původ v Mollově kartografické sbírce, ale jejich znalost se šířila jinými cestami, zabývali odborníci, především znalci antického období dějin, jako např. vídeňský archeolog Wilhelm Kubitschek,¹¹ který považoval autora podobných nápisů dokonce za duševně chorého. Kubitschek ale Mollovu sbírku neznal a Kuchař, který se snažil poznat a pochopit Molla jako člověka, je přesvědčen, že kdyby byl Moll věděl, že se jedná o falza, nápisy by do své sbírky nezařadil. Zřejmě však jeho sběratelské nadšení někdo ze zjištěných důvodů zneužil. Nejen v oblasti latinské epigrafiky se vyráběla falza a do doby, než se epigrafika jako kritická věda založená především na autopsii etablovala, scházelo ještě celé století. Teprve

1863 založil Theodor Mommsen ono monumentální dílo *Corpus inscriptionum Latinarum*. Předchozí sbírky v něm byly revidovány a podrobeny kritickému rozboru. O Mollově mapové sbírce a zdejších kresbách latinských nápisů se však Mommsen s největší pravděpodobností ani nedověděl.

„Mollové nápisy“ olomoucký a tovačovský, které na přelomu 19. a 20. století viděl Michael Simböck¹² v moravských podkladech pro vídeňský *Corpus antiquarum inscriptionum Imperii Austriaci*, posuzoval na žádost moravského historika také německý historik starověku a zakladatel vídeňské katedry pro starověké dějiny a epigrafiku, Eugen Bormann. Ten je označil za očividné padělky.¹³ Ani Simböck, ani Kubitschek, který se přijel do Brna podívat na sbírku epigrafických textů pořízených na Moravě pro *CAIA*, ale ani Bormann v té době neznali Mollovu mapovou sbírku. Ta byla tou dobou ještě stále u dědiců ve Vídni. Zřejmě první, kdo již znal Mollové kuriozity z jeho mapové sbírky, byl Vítězslav Houdek,¹⁴ který se nedokázal jednoznačně rozhodnout, zda jde o falza, a do případu nepřinesl žádné nové světlo. Teprve Josef Skutil poznal, že nápisy z Mollové sbírky se dostaly i do materiálů pro připravovaný *CAIA*,¹⁵ a vyvolal tím opětovný zájem W. Kubitscheka o tento materiál. Kubitschek však nerozpoznal, že jak štyrskohradecký, tak moravský materiál pocházejí z jednoho pramene: z Mollové sbírky. Nepoznal to ani J. Skutil, když se otázkou údajných moravských nápisů znovu zabýval. Poprvé to udělal až Karel Kuchař koncem padesátých let 20. století.

Kdo však inicioval výrobu těchto falz? Touto otázkou se zabývali již téměř všichni, kdo byli přesvědčeni o tom, že o falza jde, a hledali konkrétní osoby z okruhu lidí s historickým a sběratelským zájmem.

Původně jsem se domnívala, že v případě Střílek to mohli být zdejší majitelé zámku, páni z Petřvaldu, aby údajnou starobylostí místa napomohli lepšímu postavení a zvýšení důležitosti jižní Moravy. Zvýšilo by to prestiž jejich rodu, který zde měl panství a snad i úctu poddaných. Mohli ve svých snech odvozovat své kořeny až z antiky. Přitom by nebylo rozhodující, zda nápisným textům rozuměli. Text je kvůli mnohým zkratkám i dnes těžko řešitelný. Poměrná jednoduchost provedení a velká vzájemná podobnost všech Mollových kuriozit, nejen epigrafických textů, odpovídá však v podstatě jednoduše na tuto otázku: falzifikátorem byl člověk jeden, popř. dílna jednoho majitele. Tato skutečnost tedy pány z Petřvaldu jako podněcovatele falzifikátorů vylučuje. Jaké byly

⁶ KUCHAŘ 1959, s. 13.

⁷ KUCHAŘ 1959, s. 57. Epigrafickým falzům se autor věnuje dále na s. 67-80.

⁸ Podrobnosti viz KUCHAŘ 1959, s. 67.

⁹ DUDÍK 1875, s. 52.

¹⁰ KUCHAŘ 1959, s. 31.

¹¹ KUBITSCHKE 1914-15, s. 69-89.

¹² KUCHAŘ 1959, s. 74.

¹³ KUCHAŘ 1959, s. 76. Bormannova pozůstalost je zatím nezpracována, ale jistě se mi ji později podaří prohledat. Kuchař zřejmě vychází ze Simböckova článku.

¹⁴ KUCHAŘ 1959, s. 76 n.

¹⁵ SKUTIL 1927, s. 625-632; KUCHAŘ 1959, s. 77.

tedy pohnutky falzifikace? Argumenty V. Merty,¹⁶ který je velkým zastáncem autenticity nápisů, že totiž ani vídeňské císařské prostředí, ani moravští držitelé zámku nebyli dostatečně obeznámeni s dějinami Pannonie a že falzifikace z vlasteneckých pohnutek (jako *Zpěvy Ossianovy* v Anglii či *RKZ* u nás) ještě nebyly na pořadu dne, neobstojí. Při padělání nešlo o vlastenectví, nejspíše šlo o zisk, možná o důležitost vlastní osoby, která se chtěla zavděčit důvěřivému sběrateli. Vlastenecké pohnutky vyvrací skutečnost, že stejnou rukou jsou provedeny padělky ostatních nápisných textů a jiných kuriozit z Mollovy mapové sbírky.

Podívejme se pro příklad znovu na střilecké nápisné texty z Mollovy sbírky, které J. Galatík považuje za autentické doklady toho, že v době císaře Augusta existovala severně od Dunaje římská provincie. Jižní Morava měla být v jeho interpretaci, při níž se ovšem opírá o rozvedení zkratk a překlad S. Straňáka, součástí provincie, nebo dokonce samostatného území pod názvem *Pannonia Magna*.

Na Mollově druhé desce ze Střilek je zakreslen nápis *VICT. C. AUG. P. M. IN CO. LUPERCALI. MAG. PANON. FESR. COR. CINT.*, který J. Galatíkovi¹⁷ přečetl S. Straňák *VICT(or) C(aius) AUG(ustus) P(ontifex) M(aximus) IN CO(itiniono sic!) LUPERCALI MAG(nae) PANON(iae) FESR(T)ive) COR(ona) CINCT(us est)* a přeložil: *Vítězný Gaius Augustus, nejvyšší velekněz při jednání o luperkáliích (15. února), byl slavnostně ověnčen korunou Velké Pannonie*.

Třetí Mollova střilecká deska měla nést nápis *IMP. G. AUG. P. M. ET COL. PANON. TIT. F. IUN. FALIF. C. A. D.* a podle J. Galatíka ji S. Straňák četl jako *IMP(erator) C(aius) AUG(ustus) P(ontifex) M(aximus) ET COL(onus) PAN(n)*

¹⁶ MERTA 2007: „K padělání textů pro Moravu by patrně vídeňští vzdělanci z okolí Františka I. postrádali větší motivaci, navíc komplikovanou ještě obtížnou výrobou a dopravou desek. Od domácího nadšence by zase zhotovení falz jednak předpokládalo slušné, i dnes ojediněle hluboké znalosti drobných, navíc ještě velmi přesných, antických reálií, samozřejmě solventnost, ale hlavně vlastní objevení onoho kvalitativního postavení Moravy v teokratické koncepci zemí, v písemných pramenech antického období nikde nezmiňovaného. (Z písemných relací lze na Moravě důvodně očekávat jen umístění metropole proponované provincie Marcomanie – sahající možná ve snech některých římských stratégů až k Baltu, pravděpodobně vyvolaných znalostmi o někdejší rozsahu moci krále Marobuda –, jež skutečně dosahovala daleko za Krkonoše a Jeseníky.) Tehdejší předpokládaný falzátor by se také zařadil i na časově první příčku evropských manipulátorů veřejnosti z novověkých vlasteneckých pohnutek – z materiálů a právních důvodů se ovšem falza podvrhovala odedávna“ [http://www.tisicileti.cz/main.php?mn=07d, 12. 11. 2007, 9:48].

¹⁷ Mail autorce z 15. 11. 2007, příloha přepisu a překladu Stanislava Straňáka datována v Koryčanech 18. července 1973.

ON(iae) TIT(um) F(abium) IUN(iorem) FALIF(erum) C(urionem) A(gminis) D(esignavit) a přeložil: *Císař Gaius Augustus, nejvyšší velekněz a zároveň správce Pannonie, Tita Fabia mladšího jmenoval velitelem oddílu*.

Zkratka *COL. PANON.* se v Mollově sbírce vyskytuje několikrát. Právě neznalost či nepřesná znalost historie a nedostatek znalostí v oblasti nápisné kultury mohla vést falzifikátora k výrobě textu tak, jak je tradován. Rozvedení zkratk údajného římského nápisu z Augustovy doby je krkolomné a v mnohých ohledech nepřijatelné. Např. je nepředstavitelné, že by jméno císaře Augusta bylo okleštěno na pouhé *praenomen* a čestné *cognomen*. Není zde zapotřebí poukazovat na další „prohřešky“ proti úzu římské epigrafické kultury. Pokud bychom vůbec zvažovali autenticitu střileckých desek, musíme přiznat, že celé texty jsou velmi atypické, a to nejen v kontextu epigrafické kultury Augustova období,¹⁸ nýbrž i v kontextu limitních nálezů. Ty je možno srovnávat jak v publikacích: vedle základního korpusu nápisů (*CIL*) jsou pannonské nápisy zveřejňovány v sérii *Römische Inschriften Ungarns (RIU)* od roku 1972, nápisy ze Slovenska byly editovány v roce 1967 J. Češkou a R. Hoškem a v roce 1984 doplněny o nové nálezy R. Hoškem samotným, atd., tak na webu: je možno konzultovat vědecké epigrafické databanky heidelberskou (*EDH*), eichstättskou (*EDCS*) a římskou (*EDR*), jakož i rakouskou (*Ubi erat lupa*).¹⁹

Padělatelské pokusy v takovém rozsahu jsou v dějinách české epigrafiky podle mých dosavadních znalostí zjevně ojedinělým pokusem. Češi se o nápisy dlouho nezajímali, a to ani o české, ani o antické. V podstatě můžeme říci, že u nás v polovině 18. století neexistovala chuť vyrábět falza antických nápisů k dokladování našich kontaktů s antickým světem. Od dob národního obrození se Češi navíc soustředili především na českou literární minulost.

V českém prostoru se v padesátých letech 20. století nacházelo jedno epigrafické falzum, které ovšem jako takové bylo odhaleno Ekkehardem Weberem až v roce 2002.²⁰ V onom roce 1950 publikoval Bohumil Ryba²¹ text bronzové, jen lehce poškozené tabulky, o níž se domníval, že byla původně připevněna na podstavci votivního daru *Iovi Optimo Maximo Sarapidi*. Památka měla být nalezena ve Vídni a datována do let 199–209 po Kr. Ryba tabulku viděl a ofotografoval od neznámého soukromníka. Pražský klasický filolog tehdy nerozeznal, že se jedná o moderní falzum, a text identifikoval s nápisem

¹⁸ Viz např. ALFÖLDY 1991.

¹⁹ *EDH* [http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html.de; 2. 5. 2009]; *EDCS* [http://compute-in.ku-eichstaett.de:8888/pls/epigr/epigraphik_de, 27. 5. 2009]; *EDR* [http://www.edr-edr.it/, 27. 5. 2009]; *Ubi erat lupa* [http://www.ubi-erat-lupa.org/, 27. 5. 2009].

²⁰ Dosud nepublikováno, E. Weber mi poskytl poster z přednášky.

²¹ RYBA 1950, s. 71–75.

editovaným v *Corpus inscriptionum Latinarum* III 4560. O pravosti památky ho přesvědčovalo i přízvisko *legie X* na destičce ve zkratce *GERM(anicae)* namísto *GEM(inae)*, pro niž našel paralely v rukopisech geografa Ptolemaia. Došel tak k závěru, že text destičky i text Ptolemaiův odrážejí faktický stav používání přízvisek legie VII., X. a XIII. nazývaných mimo nám známého označení *Geminae* jako *Germanicae*, a o pravosti nápisné památky i z jiných důvodů nepochyboval.

Teprve Ekkehard Weber vystoupil roku 2002 na epigrafickém kongresu v Barceloně²² s příspěvkem, v němž se dotýčným nápisem podrobně zabýval a dokázal, že se v případě destičky jedná o moderní falzum. Připustil ovšem, že tato destička nemusí být vymyšleným textem, ale že může být kopií originálu. Jako druhou možnost zvažoval Weber zhotovení destičky podle údajů v humanistických edicích nápisu. Z nich se nezvykle obšírně vyjadřuje k okolnostem nálezu destičky Petrus Apianus,²³ který uvádí, že destička byla nalezena roku 1493 v jedné z vídeňských ulic. Identický rukopis díla Petra Apiana je uchovávaný v Národní knihovně v Praze.²⁴ V literatuře, která nápis zmiňuje, se vyskytují různé odchylky od čtení nápisného textu, ale nápis publikovaný B. Rybou je v tomto ohledu jedinečný, a E. Weber se tudíž přiklání k myšlence, že ani Apianův rukopis, ani edice v *CIL* nemohou být jeho předlohou. To znamená, že pražský text musí stát na počátku různých humanistických opisů a prepisů tohoto textu. Za autory novodobého padělku označil Weber Heinricha Schruttauera a jeho komplice, kteří – podle slov Petra Apiana – hledali roku 1493 v domě Johanna Genntera poklad. Důvody padělání antické destičky byly s největší pravděpodobností naprosto nevědecké – zisk z prodeje údajné antické památky. Padělek byl tedy vyroben ve Vídni a odtud se dostal do Čech. Kde se nachází dnes, není známo.

Na S L O V E N S K U je několik nápisných falz. Češka – Hošek uvedli ve své edici nápisů ze slovenské části Pannonie Superioris dva takové případy.²⁵ Bohužel není možno zpětně zjistit pohnutky falzifikátorů – s největší pravděpodobností je k tomu vedla, tak jako v mnohých dalších případech, pouze touha po penězích. Dodnes kvete obchod nejen s uměleckými, ale i s epigrafickými památkami.²⁶

²² Ze zmíněného kongresu zatím nevyšla akta. Za informace a poster s názvem *Eine gefälschte Inschrift des Jahres 1493 in Wien* děkuji prof. E. Weberovi z vídeňské univerzity.

²³ *Inscriptiones sacrosanctae vetustatis*, Ingolstadt 1534, 401,1.

²⁴ Jak dokazuje L. Vidman, patřil tento rukopis Apianovu synovi: VIDMAN 1954 a 1955.

²⁵ ČEŠKA – HOŠEK 1967, s. 22.

²⁶ Viz např. WEBER 2001, s. 463–473.

II. 3. Přepisy antických nápisů v českém prostředí

Pro výuku na gymnáziích²⁷ i na univerzitách se samozřejmě nápisy především přepisovaly pro tisk, přičemž zohledňovaly psaní velkých písmen a diakritiky podle národních jazyků. Přepisy nacházíme v mnohých učebnicích klasických jazyků, někdy jsou doprovázeny kresbou či fotografií. V učebnicích není ve valné většině uváděn zdroj publikace nápisného textu a často se ani neuvádí druh nápisu či materiál nosiče textu. Hlavními předměty učebnic jsou latina, v podstatě výjimečně dějepis. V obou případech šlo o obsah, popř. jazykovou stránku textu, a to i v případech epigrafické antologie.²⁸ Význam materiálu nosiče a zasazení nápisu do kontextu nálezového místa byl dlouho podceňován.²⁹

II.4. Sádrové odlitky a kopie nápisných památek v Čechách

Sádrové odlitky uměleckých děl³⁰ jsou známy už z římské antiky (jejich vznik se tradičně datuje do 2. st. př. Kr.); tehdy byly snímány z bronzových či mramorových plastik a používány pro tvorbu kopií. V 16. st. se vyráběly bronzové odlitky antických soch ve Francii a Španělsku, jistě však i jinde. Německý malíř Wilhelm Zahn, umělec a znalec pompejských maleb, který se osobně stýkal s J. W. Goethem, obdržel povolení k odlévání forem pro kopie bronzových předmětů, které posílal do Německa k masovému komerčnímu využití. Jeho práce byly dobře známy i u nás. Bronz byl ovšem mnohem dražší než sádra a k výrobě nápisných kopií se běžně nevyužíval.

Sádrové odlitky antických plastik a korkové modely především antické architektury se Evropou šířily souběžně s originály, byly levnější a umožňovaly vlastnictví i takových artefaktů, které se nacházely v muzeích a galeriích či v jiných soukromých sbírkách, a byly tudíž širokému okruhu obdivovatelů antiky nedostupné. Sloužily jako výzdoba šlechtických sídel, byly a dodnes jsou také hojně využívány pro výuku. Pro umělecké akademie dostatečně splňovaly cíl – byly předmětem kopírování jako kresebná učební pomůcka. Využívala jich i pražská Akademie, ale poté, co jednak její studenti začali vyjíždět do ciziny a kreslit spíše podle originálů, a především poté, co antika přestala být směrodatným a nezastupitelným vzorem, přešla její sbírka na univerzitní půdu. Zde rozšířila sbírku odlitků, která od sedmdesátých let 19. st. vznikala při Stolicí pro klasickou archeologii pro výuku budoucích archeologů. V *Průvodci*

²⁷ Např. K. FÜRST – V. HANEY, *Výbor z latinských nápisů pro VI. třídu gymnasií a reál. gymnasií*. Praha: I. L. Kober 1940.

²⁸ U nás např. A. SALAČ, *Výbor římských nápisů*. Praha: JKF 1937.

²⁹ K učebnicím latinské epigrafiky se ještě vrátím v samostatné práci věnované dějinám epigrafiky v českých zemích.

³⁰ Sbírkami odlitků a kopií se zabývají DUFKOVÁ – ONDŘEJOVÁ 2006, s. 111–117.

archeologickými sbírkami pražské univerzity píše Camillo Praschniker, že se uměleckoprůmyslová muzea a akademie zbavovaly svých sádrových odlitků jako nadbytečného balastu proto, že se umění zcela chtělo vymanit z dlouhodobých pout antiky.³¹ Torza původní sbírky odlitků antických soch a architektonických částí jsou v Akademii výtvarných umění a v Ústavu pro klasickou archeologii Univerzity Karlovy. Některé odlitky jsou vystaveny v Galerii antického umění v Hostinném nad Labem a v Muzeu antického sochařství a architektury v Litomyšli. Význam sádrových odlitků netkví pouze v jejich didaktickém účelu, odlitky slouží i k účelům vědeckým a dnes v některých případech dokonce nahrazují originály, které se nedochovaly.³²

Architektonické části antických staveb byly součástí sbírek Státní průmyslové školy stavební v Praze a v roce 1921 přešly do majetku Národního technického muzea (zal. r. 1908). Na škole se samozřejmě neučila jen antická architektura, takže sbírka zahrnovala víceméně veškeré stavební slohy. Také Ústav architektury ČVUT předal Technickému muzeu své sbírky. Byly to především sádrové odlitky, často snímané z originálů, ačkoli se brzo ukázalo, že korek je materiálem pro tyto účely vhodnějším. V obou sbírkách – univerzitní i muzejní – jsou také galvanoplastické kopie, které se začaly vyrábět od r. 1900; jsou to především exponáty egejského umění.³³

Také nápisy se vyráběly v sádrových odlitcích, rozhodně však v mnohem menší míře než umělecká díla, i když i ony především pro výuku a vědeckou práci. V berlínském centru *CIL* jsou v sádrovém odlitku k dispozici Augustovy *Res gestae* na téměř 200 sádrových tabulích.³⁴

V historickém prostoru zemí Koruny české však větší samostatná sbírka nápisných sádrových odlitků zřejmě nikdy nevznikla. Vytvořit sádrový odlitek nápisu pro výuku v historickém či epigrafickém semináři se nevyplatilo, i když jeho výroba není příliš náročná a není ani drahá. Náročnější je skládání – sádra je poměrně křehká a skládání desek na sebe s sebou nese značné nároky na manipulaci. Navíc epigrafickými kurzy procházelo mnohem méně studentů než kurzy uměleckými a stavebními na příslušných školách. Korkové nápisy se v podstatě Evropou nešířily, většinou šlo jen o součásti modelu stavby, na níž se nápisný text nacházel. Jednodušší manipulaci a snazší akvizici nápisu představoval oklep, opis či fotografie.

Na pražské Karlově univerzitě sádrové odlitky nápisů dnes již nejsou, na brněnské Masarykově univerzitě je uloženo jen několik nápisů, které také slou-

žily k výuce: v jedné z poslucháren je vystavena kopie nápisu z trenčínské skály. Není však možno hovořit o sbírce, jde o jednotliviny.

Sádrový odlitek skalního nápisu z Trenčína byl vytvořen jako exponát také pro pražskou výstavu v padesátých letech 20. st. a pak se po určité době nacházel v Archeologickém ústavu AV ČR. Dnes již pravděpodobně neexistuje, v ústavu o něm nevědí.³⁵ Trenčínský nápis a nápis z Boldogu jsou v kopiích vystaveny v komárenském lapidáriu.³⁶ Kopie prvního se využívá i pro komerční účely jako suvenýr turistům, kteří zavítají do povážského podolí.

II.5. Oklepky

Opisy, oklepky a fotografie antických epigrafických památek stojí někde na pomezí mezi zájmem o materiál a text nápisu. V případě oklepku jde většinou především o co nejvěrnější reprodukcí textu, aby mohl být rekonstruován v co nejpřesnější podobě. Svou podstatou stojí svému materiálu blíže než opis či fotografie. V dalších dvou případech se někdy, ale ne vždy, zaznamenávaly i údaje o nosiči nápisu, nebo byl nápis překreslován; v případě fotografie je tato informace již v samotné podstatě obrazu. Dnešní autoři sbírek nápisů se snaží přikládat fotografie a kresby ke svým edicím všude, kde to je jen možné. Nové svazky *CIL* nabízejí přepis epigrafických textů a k tomu fotografie a kresby. Tak je uživatel schopen sám kriticky posoudit nález a edici. To samozřejmě umožňuje evoluce reprodukčních technologií.

O k l e p e k (*ectypum*) se získává tak, že se na nosič nápisu hladce přiloží navlhčený savý neklížený papír, do něhož se stejnoměrně bouchá pružným kartáčem. Papír je tak vtlačen do prohlubní jednotlivých písmen (ale samozřejmě i do jiných poškozených míst kamene) a vytvoří negativ textu, který se nechá zaschnout. Oklepky umožňují případné konzultace s jinými odborníky tak říkajíc od stolu pracovní. Takové kopie se dají lehce přenášet, nastavovat do potřebného úhlu světla, z něhož jsou písmena lépe vidět. To u originálů velmi často není možné (ať už kvůli jejich umístění v terénu, k němuž není vždy dobrý přístup, nebo pro jejich velké rozměry či velkou váhu). Pro vytvoření oklepku se také používá zvláštní hmota (latex), která do prohlubní vteče a po ztvdnutí se jen odlepí. Oproti sádrovému odlitku je latex flexibilní, tzn. i méně choulostivý na poškození, oproti papírovému oklepku nejen méně choulostivý, nýbrž i rozhodně trvanlivější. Dříve se pro oklepky také používal staniol. Kromě toho se vytvářely autentické grafitové kopie, které vznikly tak, že se tužkou nebo grafitovým prachem jezdilo po papíře položeném na nápis a tím se získal

³¹ GOTSMICH – PRASCHNIKER 1927, s. 3.

³² Viz např. tzv. Fauvelovu desku z parthenónského vlysu či sochu císaře Traiana. DUFKOVÁ – ONDŘEJOVÁ 2006, s. 114 n.

³³ DUFKOVÁ – ONDŘEJOVÁ 2006, s. 115.

³⁴ SCHMIDT 2003, s. 4 (podle *Monumentum Ancyranum*).

³⁵ Viz KEPARTOVÁ 2008, s. 40.

³⁶ Srv. KEPARTOVÁ 2008, s. 40 n.

opis v poměru 1 : 1, jindy se používalo k překreslení různých fólií. Ty někdy napomáhaly lépe číst zachovaný text.

Oklepky se vyráběly prokazatelně už v 16. století³⁷ a od chvíle, kdy se v Královské pruské akademii věd v Berlíně zrodil projekt *Corpus inscriptionum Latinarum*, tj. od roku 1853, se oklepky staly nepostradatelnými. Dodnes se tyto „Spiegelbilder römischer Lebenswelt“, jak je nazval M. G. Schmidt,³⁸ v centru projektu na dnešní Berlínsko-brandenburgské akademii věd pečlivě uchovávají. Už koncem 19. století jich v archivu *CIL* zaznamenal E. Hübner na 4 000,³⁹ dnes jich je na 20 000. Dodnes jsou oklepky věrnějšími reprodukcemi než fotografie, která zachycuje nápis jen v jednom určitém momentu, a je tudíž poplatná momentálnímu osvětlení a nasvícení.

Oklepky tedy začaly být používány především odborníky – epigrafiky. Brzo ovšem našly ohlas u pedagogů a své místo i ve výuce, především tam, kde originály, ale i sádrové odlitky chyběly. Představují sice zrcadlový obraz, ale tento obraz je svému originálu mnohem věrnější než třeba kresba, která může být subjektivní. Pro pražskou univerzitu se roku 1923 pokoušel získat oklepky nápisů z archeologického muzea ve Splitu František Groh, ale snaha ztroskotala na nevhodném papíru, který měl k tomu účelu posloužit. Nakonec se Grohovi podařilo získat alespoň fotografie dotyčných nápisných památek. Pražský historicko-epigrafický seminář tedy získal 43 fotografií splitských nápisů.⁴⁰ Na pražské univerzitě je uložen soubor oklepků k výukovým účelům, jde především o řecké texty pořízené J. Pečirkou.

II.6. Fotografie a diapozytivy

Fotografie nahradily kresby ihned, jakmile se jejich výroba usnadnila. Možnost vyrobit více fotografických reprodukcí najednou vytlačila kresby téměř úplně – ty žily dále už jen jako umělecká, nikoli dokumentární díla. I fotografie a o něco později diapozytivy začaly být nasazovány velmi brzo ve výuce. Nejprve se svět seznamoval s daguerrotypickými obrázky, bylo to však technicky natolik náročné, že se daguerrotypie snad nikdy nepoužívala k zobrazování archeologických, popř. epigrafických artefaktů. K prvním fotografům, kteří se soustředili na fotodokumentaci archeologických památek, patřil architekt Alfred-Nicolas Normand, který kreslil i maloval pro účely studia antické římské architektury, ale vedle toho také fotil, a sice podle nového Talbotova sys-

tému umožňujícího na rozdíl od daguerrotypie díky negativu na papíře mnoho reprodukcí. V roce 1851 pořídil četné snímky i v Pompejích; zatím se mi však nepodařilo zjistit, zda jsou mezi jeho snímky také nápisné památky. Jen necelé desetiletí po Normandovi začal používat negativy na skleněné tabuli Sommer.⁴¹ Postup byl samozřejmě levnější, rychlejší a umožňoval i využití v širším měřítku k archeologickým a didaktickým účelům v různých disciplínách. Jejich nevýhodou však je, že papír žloutne a barvy se ztrácejí. Celuloid diapozytivů, které se začaly využívat ve výzkumu i ve výuce o něco později, se krouťí a i zde ztrácejí barvy na síle. Fotografování nápisů je poměrně složité. Ukázalo se také, že je výhodnější černobílá fotografie, obzvláště pokud je kamera dobře zaostřena. U epigrafických památek je však vždy velice důležitý dopad světla, aby byla písmena, i ta méně čitelná, životním prostředím poničená, dostatečně zřejmá. Rychle se také začaly šířit komerční fotografie pro turisty, jichž s pohodlnější cestováním přibývalo. Pokud se na nich vyskytovaly nápis, nebylo to kvůli textům samotným, ale kvůli líbivým záběrům, které šly dobře na obbyt.⁴² Výjimkou jsou dobře čitelné nápisy z Pompejí.

Mnoho fotografií nápisů pořídil pro pražský historicko-epigrafický seminář již zmíněný František Groh. Už na své studijní cestě roku 1903, na kterou obdržel cestovní stipendium jako učitel na akademickém gymnáziu a soukromý docent na české univerzitě v Praze, pořídil 300 fotografií a na 300 oklepků všech druhů nápisů; kromě toho si nápisy opisoval i do svého záznamníku.⁴³ Kromě výše zmíněných splitských snímků se intenzivně zasazoval o získání fotografií z Národního muzea v Neapoli, což nakonec realizoval Antonín Salač, který v roce 1926 z Neapole přivezl na padesát exponovaných filmů.⁴⁴

Největší boom zaznamenává fotografická dokumentace nápisných památek s vynálezem digitální fotografie, která umožňuje mnohonásobné zvětšení předmětu bez výrazné změny kvality. Tímto způsobem se nyní digitalizují především graffiti, které trpí znečištěným ovzduším nejvíce a nejrychleji zanikají. Fotografie se ukládají na CD, DVD, popř. do jiných nosičů, jejich nevýhodou však je, že jsou ukládány v programech, které se buď musejí včas upgradovat nebo přefocovat, aby nedošlo k tomu, že pokud zastarají, jejich obsah nikdo neotevře. To je samozřejmě starost i všech databank, nejen těch fotografických.

³⁷ SCHMIDT (2003, s. 5 s obr.) uvádí jako nejstarší otisk nápisu *CIL* IX 3429 zveřejněný v rukopise Pighianově (*Codex Pighianus*).

³⁸ SCHMIDT 2003.

³⁹ HÜBNER 1885, s. XX, cit. podle SCHMIDT 2003, s. 3.

⁴⁰ Za informaci děkuji Robertu Skopkovi. SALAČ, kart. 9 – korespondence F. Groha s ředitelem Archeologického muzea ve Splitu Bulíčem.

⁴¹ MARTINELLI COCO 1981, s. 49.

⁴² Srv. DE CAROLIS 1990, s. 11.

⁴³ NA ČR, MVK/R, 26 G 3 APhS, kart. 934, inv. č. 408: Groh Franz, Bericht, s. 11.

⁴⁴ Podrobněji viz R. SKOPEK, *Akademik Antonín Salač* (v přípravě).

Dodatek k nápisným sbírkám v českých zemích (I.3)⁴⁵

V brněnské sbírce se nachází fragmentární bronzový nápis augustálů z doby zřejmě krátce po smrti Augustově, který získal brněnský seminář koupí za druhé světové války. O sestavení textu, rozbitého na 78 fragmentů, se zasloužil Vladimír Groh, jemuž však nebylo dopřáno dílo dokončit a nápis vydat. Po válce se úkolu podjali Radislav Hošek a Radko M. Pernička a nápis publikovali v *Listech filologických*. Bronzová destička byla evidentně připevněna k nějakému monumentu – v chrámu či na oltáři. Nalezena měla být v lokalitě La Madonna dell Pace, kde ho roku 1818 měl v Sezze (ant. Setii) objevit jakýsi venkovan. V době, kdy čeští badatelé rekonstruovali text, byl nápis již dávno zařazen do *CIL X*. Epigrafikům byl tedy znám (první díl *CIL X* vyšel v roce 1883), podle komentáře však pouze z kresby v radnici Sezze a místo uložení nebylo známo. Podle textu u kresby se měl originál ještě v roce 1842 nacházet v římském semináři, v době přípravy desátého svazku *CIL* ho však již Mommsenovi spolupracovníci v Sezze nenašli. Text v *CIL* tedy nemohl být ověřen podle originálu. Originál pravděpodobně neviděl ani Premierstein, který text znovu vydal, neboť se podle zjištění Hoška a Perničky liší od textu, který ze zlomků sestavil V. Groh. Bohužel dnes není možno zjistit, kde byla deska až do doby, než ji získal brněnský seminář. Jisto však je, že v době, kdy byl okreslen a jeho kresba byla k vidění v radnici Sezze, byl méně poškozený.⁴⁶

V soukromém držení dr. Sejbala je fragment úředního nápisu z r. 8 na bronzové destičce, který majitel spolu s Marií Pardyovou publikoval v roce 1991.⁴⁷ Dochovaná část původní destičky byla rozřezána na dvě části, aby mohla být použita sekundárně – k jakému účelu, autoři edice neuvádějí; dnes není možno zjistit, jak a kdy se k nám tento kousek dostal.⁴⁸

Závěr

Naprostá většina nápisných památek, které se dnes nacházejí ve sbírkách České republiky, pochází z nákupů a darů, jen mizivě málo máme z vlastní archeologické a výzkumné činnosti. Kolik nápisných desek se nachází v soukromém držení, je samozřejmě velmi těžko odhadnutelné, dá se však předpokládat, že to bude zanedbatelné číslo. Podobně je tomu s opisy epigrafických dokumentů: jen málo z dnešních zápisů bylo poznáno z autopsie a opsáno pro paměť následujícím pokolením. Snad optimističtější můžeme být v oblasti fotografické dokumentace, neboť tomuto oboru se aktivně věnoval především

⁴⁵ V předchozím díle seriálu vypadla z textu část obsahující materiál o brněnské sbírce. Čtenářům se omlouvám a využívám této příležitosti k nápravě.

⁴⁶ Informace viz HOŠEK – PERNIČKA 1955, s. 11–13, a *CIL X* ad inscriptionem.

⁴⁷ PARDYOVÁ – SEJBAL 1991, s. 83–87. Za informaci děkuji dr. Pardyové.

⁴⁸ PARDYOVÁ – SEJBAL 1991, s. 85.

František Groh, jemuž pražská univerzita vděčí za většinu svých snímků. Co se týče oklepků, ty byly produkovány především pro potřeby univerzitní výuky.

Celkově můžeme říci, že se nápisy nestaly předmětem obdivu k antice tak jako jiné archeologické předměty, které byly pořizovány i za účelem vystavení veřejnosti, nejen pro potřeby výuky umělecké a archeologické. Nápisy vždy stály v jejich stínu. Snad by se situace dnes mohla změnit: muzejní prostředí prodělává celosvětově prudký vývoj a i epigrafická muzea se instalují tak, aby byla zajímavá nejen pro odborníky – jsou doprovázena mnohem podrobnějšími vysvětlivkami a epigrafické texty mohou být i v muzeích prezentovány jako epigrafická cvičení, tak jak to známe z virtuálního světa internetu.

Vzhledem k tomu, že nápisy *in situ* i sbírky nápisů jsou u nás nečetné a celkově kvantitativně nevýrazné, nemohly samy o sobě ovlivnit nápisnou kulturu v českých zemích. O to se postarala znalost antiky především z autopsie a ze sekundární literatury, popř. z antických literárních pramenů, v nichž byly už ve starověku nápisy *in extenso* citovány.

Literatura

- ALFÖLDY, G., *Augustus und die Inschriften: Tradition und Innovation. Die Geburt der imperialen Epigraphik*, in: *Gymnasium* 98, 4, 1991, s. 289–324.
Corpus inscriptionum Latinarum. Berlin 1863 nn.
 ČEŠKA, J. – HOŠEK, R., *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana asservatae*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1967 (Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica).
 DE CAROLIS, E., *Gli sviluppi dell'archeologia pompeiana 1748–1900*, in: *Fotografi a Pompei nell'800 dalle collezioni del Museo Alinari*. Firenze: Alinari, 1990, s. 11–20.
 DUDÍK, B., *Dějiny Moravy. Od nejstarších dob až do r. 906*. Praha, 1875.
 EDH = *Epigraphische Datenbank Heidelberg* [<http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html.de>; 2. 5. 2009].
 EDCS = *Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby* [http://compute-in.ku-eichstaett.de:8888/pls/epigr/epigraphik_de, 27. 5. 2009].
 EDR = *Epigraphic Database Roma* [<http://www.edr-edr.it/>, 27. 5. 2009].
 GOTSMICH, A. – PRASCHNIKER, C., *Führer durch die Sammlungen des archäologischen Institutes der deutschen Universität in Prag*. Prag: Verlag des Ministeriums für Schulwesen und Volkskultur in Prag, 1927.
 HOŠEK, R., *Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967–1982 in Slovacia reperti*. Praha: Univerzita Karlova, 1984.
 HOŠEK, R. – PERNIČKA, R. M., *De inscriptione Latina CIL X 6461*, in: *Listy filologické* 78, 1955, s. 11–13.

- HÜBNER, E., *Exempla scripturae epigraphicae Latinae*. Berlin, 1885, s. XX, cit. podle SCHMIDT, 2003, s. 3.
- KEPARTOVÁ, J., *Habent sua fata tituli, I*, in: *Auriga* 50, 2008, s. 37-54.
- KEPARTOVÁ, J., *Habent sua fata tituli, II*, in: *Auriga* 51, 2009, s. 63-83.
- KUBITSCHKE, W., *Ein Fälscher antiker Inschriften im 18. Jahrhundert*, in: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* 12-13, 1914-15, s. 69-89.
- KUCHAŘ, K. – DVOŘÁČKOVÁ, A., *Mapová sbírka B. P. Molla v Universitní knihovně v Brně*. Praha: SPN, 1959.
- MARTINELLI COCO, T., *La prima documentazione fotografica di Pompei*, in: *Pompei 1748-1980. I tempi della documentazione*. Roma: Multigrafica Editrice, 1981 (Ministero per i beni culturali e ambientali), s. 49-56.
- MERTA, V., *Střílecké desky* [<http://www.tisicileti.cz/main.php?mn=07d>, 12. 11. 2007, 9:48].
- PARDYOVÁ, M. – SEJBAL, J., *Une inscription romaine fragmentaire de l'an 8 av. J.-C.*, in: *Listy filologické* 114, 1991, 83-87.
- RYBA, B., *Nově zjištěný originál nápisu CIL III 4560 a text Ptolemaiovy Geografie II 6, 28; 14,3*, in: *Listy filologické* 74, 1950, s. 71-75.
- SCHMIDT, M. G., *Spiegelbilder römischer Lebenswelt*. Berlin – New York: De Gruyter, 2003.
- SKUTIL, J., *Epigrafická falza Molloy sbírky, lokalizovaná do Čech*, in: *Památky archeologické* 35, 1927, s. 625-632.
- STEIN, A., *Römische Inschriften in der antiken Literatur*. Praha, 1931.
- Ubi erat lupa* [<http://www.ubi-erat-lupa.org/>, 27. 5. 2009].
- VIDMAN, L., *Codex epigraphicus Pragensis I*, in: *Listy filologické* 77, 1954, s. 215-217.
- VIDMAN, L., *Epigrafický rukopis pražský I*, in: *Listy filologické* 78, 1955, s. 62-75.
- WEBER, E., *Iscrizioni falsificate nel «mercato nero» d'oggi*, in: *Varia epigraphica. Atti del Colloquio Int. di Epigrafia. Bertinoro, 8-11 giugno 2000* (Epigrafia e antichità, 17). Faenza, 2001, 463-473.

■ ZUSAMMENFASSUNG

Habent sua fata tituli, III

Im dritten und letzten Teil der Studie über das Nachleben der antiken Inschriften in der ehemaligen Tschechoslowakei wird dem Schicksal der Fälschungen nachgegangen (II. 2). Die an Umfang größte Kollektion gefälschter Inschriften auf unserem Boden befindet sich in der kartographischen Sammlung des deutschen Diplomaten, Kartographen und Sammlers Bernard Paul Moll, die Mitte des 18. Jh. entstanden ist; sie wird in der mährischen Landesbibliothek in Brno aufbewahrt. Die Inschriften wurden zwar bereits zur Zeit der Entstehung der epigraphischen Corpora als Fälschungen erkannt (Th. Mommsen hat sie ja in das *CIL* gar nicht aufgenommen), aber die Frage rückt heute wieder in den Fokus des Interesses, da die Sammlung im Internet ohne jeglichen Kommentar dargeboten wird und von Jan Galatik irreführend als Beweis dafür genommen wurde, daß Südmähren zur Zeit des Kaisers Augustus Teil einer römischen Provinz mit dem Namen „Pannonia Magna“ gewesen sei.

Anschließend befaßt sich die Autorin mit der Transkription der antiken Inschriften im böhmischen Raum (II.3), mit den Gipsabgüssen und Kopien (II.4), mit den Abklatschen (II.5) sowie mit den Fotografien und Diapositiven derselben. Dem Text ist ein Addendum zum Teil I.3 (*Inschriftliche Sammlungen in Böhmen*) beigegeben.

**„Životopisy slavných
římských osobností“ –
původní i rozšířená verze
jako doplněk při studiu latiny**

■ BOHUMILA MOUCHOVÁ (Praha)

V nedávné době vyšel ve Francii nevelký soubor biografii od anonymního autora ze 4. století *Liber de viris illustribus* nebo *De viris illustribus* (*DVI*),¹ který vydala Monique Bouquet z univerzity Rennes 2 v úpravě vhodné pro výuku latiny.² Obsahuje 86 krátkých kapitol pojednávajících nejen o významných Římanech královské a republikánské doby, nýbrž i o několika historických postavách z mimořímského světa; najdeme tu také portréty Cloelie, Kleopatry i krátké zmínky o Lucretii a Vestálce Claudii. Je to jeden z několika málo dochovaných římských souborů, které nesly oblíbený název *De viris illustribus*. Stejný titul měly biografie sepsané Corneliem Nepotem, z nichž se zachovala jen malá část, dále Suetoniovy životopisy básníků, rétorů, historiků, filologů a řečníků, z nichž zůstal pouze předposlední oddíl a úvod k poslednímu. Ve 4. století převzali štafetu na této dráze křesťanští spisovatelé, takže též titul má známé dílo Jeronýmovo, první dějiny křesťanské literatury, a poté dílka dalších tvůrců pokračujících v jeho tradici.³

Knižní verze *DVI* vydaná Bouquetovou obnáší na 128 stranách předmluvu, latinský text a zrcadlový překlad, jmenný rejstřík a instrukce k využití CD-ROMu, který je vložen do knihy. Podoba latinského textu je dílem M. Festyho. Ve srovnání s Pichlmayrovým vydáním *DVI* v *Bibliotheca Teubneriana*⁴ je text změněn na řadě míst,⁵ ale protože nejde o vydání s kritickým apará-

¹ Český překlad B. Mouchové in: EUTROPIUS – FESTUS, *Stručné dějiny Říma*, Praha, Arista – Baset – Maitrea 2008.

² Monique Bouquet (trad.), *De viris illustribus urbis Romae*, CRDP de Bretagne 2005.

³ Prvními články v tomto řetězu jsou Gennadius z Marseille (druhá polovina 5. století), Isidor ze Sevilly (asi 560-636) a Ildefons z Toleda (asi 607-667).

⁴ SEXTI AURELII VICTORIS *Liber de Caesaribus*. Praecedunt *Origo gentis Romanae* et *Liber de viris illustribus urbis Romae*, subsequitur *Epitome de Caesaribus*. Recensuit Fr. Pichlmayr. Addenda et corrigenda collegit et adiecit R. Gruendel, Lipsiae 1961.

⁵ Jde nejen o drobnější změny v ortografii a malé rozdíly v interpunkci, ale i o řadu podstatnějších úprav. Některé jsou ve srovnání s Pichlmayrovou edicí přínosem.

tem, nelze hodnotu změn spolehlivě posoudit. Nové kritické vydání *DVI* patří stále mezi desiderata.⁶

V úvodu řadí Bouquetová portréty *DVI* ke *genus laudativum* a pokládá je vzhledem k jejich struktuře za blízké náhrobním elogiím a nápisům na sochách, jejichž páteří, stejně jako portrétů v *DVI*, je *cursus honorum* popisované osobnosti. K této charakteristice lze dodat, že styl medailonků je mnohdy blízký stylu elogií, která byla umístěna na podstavcích soch významných Římanů na Augustově fóru v Římě a která se dochovala ve velmi fragmentární podobě v Antiu.⁷ Pasáže *DVI* s řetězem krátkých, hutných samostatných vět nebo souřadných, asyndeticky spojených souvětí se slovesem v závěru vět nápadně připomínají styl některých nápisů.

Při určování charakteru *DVI* je však třeba brát v úvahu několik dalších faktorů. Jednotlivé osobnosti, jejich vlastnosti a činy jsou podány tak, že římský čtenář byl a dnešní čtenář je schopen je hodnotit jako vzorné, nebo méně příkladné, anebo až zavrženého jedince, ať už je hodnocení vyjádřeno přímo slovně, nebo vyplývá z charakteru činů a životní dráhy. A protože medailonky jsou v podstatě – až na určité výjimky – řazeny chronologicky, vnímal je jejich čtenář jistě jako výseky z římských dějin viděné prostřednictvím význačných osobností, které je spoluvytvářely. Ačkoli nikde v *DVI* není zmínka o poslání tohoto dílka, představovaly v době svého vzniku most spojující tehdejší přítomnost s minulostí, která byla stále živá, a to do té míry, že si autor mohl dovolit podat čtenáři o osobnostech velmi zhuštěnou informaci.

Pro uživatele nedávno vydané knížky M. Bouquetové je především zajímavé uspořádání informací na příloženém CD-ROMu. Když jej otevře, může si nejen přečíst, ale i poslechnout příslušnou kapitolu čtenou restituovanou výslovností i s elizemi a vázáním. Na dalším listu CD-ROMu může srovnávat latinský text s francouzským překladem, nebo jej přeskočit a přejít hned na následující list, na jehož jedné straně je znovu text kapitoly a na druhé začíná komentář. Struktura komentáře je dána charakterem *DVI* a přizpůsobena úrovni uživatelů, jimiž mohou být jak gymnazisté, tak studenti romanistiky či začínající historici a latinisté.

Již při pouhé četbě *DVI* je místy zřejmé, že neznámý pozdněantický autor čerpal z obsáhlejší předlohy, ale že některé údaje ze svého pramene vypouštěl takovým způsobem, že zatemnil původní souvislosti a dopustil se i věcných omylů. Někteří badatelé se domnívají, že jako předloha posloužily autorovi

⁶ Podle poznámky M. Festyho v článku *A propos du Corpus Aurelianum: à la recherche des leçons du Codex Metelli perdu*, in: Pallas 41, 1994, 122, pozn. 24, připravoval novou edici Paul M. Martin.

⁷ Tato elogia byla někdy pokládána za přímý pramen *DVI*, naposledy L. BRACCESIM, *Introduzione al De viris illustribus*, Bologna, Pàtron 1973.

DVI životopisy, které sepsal propuštěnec císaře Augusta, bibliotékář veřejné knihovny na Palatinu C. Iulius Hyginus,⁸ jiní navrhuji jako pramen druhé vydání životopisů Cornelia Nepota, a to těch, které se nedochovaly.⁹

Na začátku komentáře ke každé kapitole je obecná charakteristika postavy, o níž se právě pojednává. Tento úvod je poměrně stručný, ale další odkazy vedou zájemce k oddílům nabízejícím ještě detailnější vysvětlení. Výklad je zpravidla založen na porovnávání zpráv různých autorů citovaných v překladu, ať jde o autory řecké nebo latinské, a je dostatečně obsáhlý i instruktivní. Kromě toho jsou v latinském textu červeně nebo zeleně vyznačena jména osob nebo míst i výrazy týkající se římských reálií, zejména náboženství, státního zřízení a práva, k nimž je možno vyhledat bližší poučení. Vzhledem k charakteru dílka, pojednávajícího o řadě osobností, jejichž životy se prolínaly (Pompeius, Caesar, Cicero apod.) a jejichž kariéry byly při vši rozdílnosti obdobné, je takové řešení velmi vítané, zejména když se čtou z *DVI* pouze některé medailonky, což je nanejvýš pravděpodobné. Geografické údaje jsou spojeny s odkazy na atlas, který je k dispozici přímo na CD-ROMu.¹⁰

Toto pozdněantické dílko, které bylo čteno na francouzských středních školách ještě v 18. století, se rozhodla M. Bouquetová zpřístupnit tak, aby se opět četlo a užívalo v nové podobě a za dostupnou cenu.¹¹

Na sklonku 18. století bylo totiž ve Francii nahrazeno jiným dílem s poněkud rozšířeným názvem *De viris illustribus urbis Romae a Romulo ad Augustum*, které poté sloužilo při výuce latiny po více než 150 let, jak tvrdí francouzský spisovatel a latinista Jacques Gaillard, jeho novodobý editor a překladatel.¹² Autorem zmíněného textu byl abbé Charles-François Lhomond (1727-1794),¹³ který vystudoval teologii na Sorbonně, byl učitelem na collège

⁸ Zejména P. L. SCHMIDT, *RE*, Supplementband 15, s. v. *Aurelius Victor*, col. 1636 nn. Hyginovo dílko se nezachovalo; podle Gellia, který z něj cituje (1,14,1) mělo název *De vita rebusque illustrium virorum*.

⁹ L. BRAUN, *Zur Quelle des Florus, des Ampelius und des „Liber de viris illustribus“*, in: *Würzburger Jahrbücher für Altertumswissenschaft* 31, 2007, 169 nn.

¹⁰ Počet odkazů na jednotlivé reálie dosahuje u Caesara čtyřicítky, u Viriatha je jich celkem jedenáct. Výhodou tohoto typu komentáře je, že poslouží dobře začátečníkům, ale nezdržuje pokročilé.

¹¹ V současnosti se zabývá *DVI* ve Francii kromě Bouquetové, jejíž hlavní cíl je didaktický, i historička M.-P. Arnaud Lindetová a její úvod, překlad a komentář k *DVI* jsou k dispozici v *Bibliotheca Augustana* (www.hs-augsburg.de/~Harsch/augustana).

¹² ABBÉ LHOMOND, *De viris – Les Grands hommes de Rome*, Arles, Actes Sud 1995, s. 5. Ve skutečnosti tomu bylo na některých, zejména církevních školách déle, takže *DVI* četli (podle ústního sdělení) žáci narození r. 1930 i roku 1955.

¹³ Jako rok vydání uvádí 1779 HOEFER, s. 86 (viz zde v pozn. 15), GAILLARD (viz zde pozn. 12), s. 5, RUIZ VILA (viz zde pozn. 23). Nejstarší exemplář s datem vydání 1796 je z blízkých knihoven v Bayerische Staatsbibliothek.

Cardinal-Lemoine v Paříži při Sorbonně a vyučoval latinu v šesté, tj. z našeho hlediska první a začátečnické třídě, jedenácti- až dvanáctileté žáky. Považoval tuto opomíjenou třídu za tak důležitou, že odmítal kariérní postup a zůstal jí věrný dvacet let. Věnoval se také tvorbě elementárních učebnic, a to latiny (1779)¹⁴ i francouzštiny (1780). Obě napsal jako zkušený praktik, a proto byly velmi jednoduché a srozumitelné, takže byly vydávány znovu a znovu a Lhomond si jimi získal ve své době reputaci, ačkoli o ni neusiloval.¹⁵

Lhomondovo dílko *De viris illustribus* představovalo podle autorových slov přípravu na četbu latinských originálů, která začínala v páté třídě (z našeho hlediska druhé) Nepotem, Vergiliem a Ovidiem. Pro informaci dodejme, že ve čtvrté třídě byl na řadě Eutropius a Aurelius Victor, ve třetí Caesar, ve druhé Sallustius a Florus, v poslední Livius; Cicero byl čten průběžně.¹⁶ Abbé Lhomond se rozhodl využít pro text, který sepsal, látku z římské historie, ale spíše než souvislým líčením úseků římských dějin chtěl zaujmout žáky portréty osobností, které hrály v římském politickém životě důležitou úlohu. Jako vzor a odrazový můstek mu posloužily právě pozdněantické biografické medailony *DVI*, ačkoli se o tom nezmiňuje, což mu Bouquetová nezapomněla vyčíst. Při řazení portrétů zachoval zhruba chronologický sled, jak to učinil i jeho starověký předchůdce, ale ani jeden, ani druhý jej v několika případech nedodržel. Některé portréty z původních *DVI* eliminoval, mezi nimi především neřímské osobnosti Hannibala, Hasdrubala, Antiocha, Mezridata,¹⁷ Viriatha a Kleopatru, dále i některé důležité římské postavy¹⁸ a také celou řádku méně důležitých,¹⁹ jejichž životopisy nebyly pro jeho účel zajímavé, a jiné dodal navíc.²⁰

¹⁴ V ČR je k dispozici vydání z r. 1817, které pořídil Charles Constant Le Tellier (Lyon chez Théodore Pitrat).

¹⁵ Pro začátečníky v latinské četbě sepsal také účelnou a jednoduchou se vyznačující *Epitome historiae sacrae* (1784). Nedávno bylo toto dílko znovu vydáno *ad usum discipulorum* podle metody H. H. Ørberga, tj. se stručnými, jednoduchými a návodnými latinskými vysvětlivkami a rozmanitými, přitažlivými, snazšími i méně snadnými cvičeními a úkoly (CAROLI FRANCISCI LHOMOND, *Epitome historiae sacrae brevi Christi vitae narratione addita*. Integrum opus ad usum discipulorum edidit ROBERTUS CARFAGNI paucissimis verbis mutatis, Montella 2009 [Edizioni Academia, Vivarium novum]). Lhomond byl kromě toho autorem ještě dalších spisů náboženského charakteru. Pro informaci o Lhomondově životě je lépe sáhnout ke starším encyklopediím, např. J. CH. F. HOEFER, *Nouvelle biographie générale*, t. 31, Paris, Firmin-Didot 1860, 84 n.

¹⁶ To alespoň vyplývá z Gaillardových slov (viz zde pozn. 12), s. 9 n.

¹⁷ Nicméně však o nich pojednal v medailonech osobností, jejichž osud byl s nimi spojen.

¹⁸ Appia Claudia Caeca *DVI* 34, Lucia Apuleia Saturnina *DVI* 73, Lucia Cornelia Cinnu *DVI* 69, Gaia Cassia Longina *DVI* 83, Marka Antonia *DVI* 85.

¹⁹ V celkovém počtu čtrnácti.

²⁰ V počtu sedmi.

Lhomond se nemohl spokojit ani s malým rozsahem dílka, které jej inspirovalo, ani s jeho telegrafickým textem, a proto portréty tu více, tu méně rozšířil. Vůbec si nečinil nárok na originalitu a jeho životopisné medailony římských osobností lze označit za kompiláty – to ostatně přiznává i on sám.²¹ Jak pracoval, je dobře patrné na méně rozsáhlých portrétech, mezi něž patří vyprávění o vícenásobném konzulovi ze 4. stol. př. Kr., hrdinovi války Římanů se Samnity Gaiu Papiriovi Cursorovi. I když jde o historickou postavu, tvoří jádro portrétku legendární vyprávění o jeho sporu s velitelem jízdy Quintem Fabiem Rullianem Maximem, který v jeho nepřítomnosti svedl bitvu se Samnity v rozporu s jeho rozkazem. Takové porušení kázně a jeho řešení zaměstnávalo Římany vícekrát a v tomto případě neskončilo exemplárním trestem známým z vyprávění o Titu Manliovi Torquatovi. Lhomond se na začátku příběhu opřel o *DVI* a po stránce gramatické upravil méně jasné znění původního textu, aby bylo lépe srozumitelné. A protože z příběhu zůstala v *DVI* pouze kostra, doplnil jej větami z obsáhlého Liviova vyprávění (VIII 29-30), které pak pospojoval v jednoduchý text. Sice se v něm už vyskytují participia, gerundivum, akuz. s inf., abl. abs., *cum historicum*, věta obsahová, ale věty jsou poměrně krátké, takže tento životopis nepatří mezi obtížné. Látkově bohatší a delší biografie jsou poměrně náročné, přesto však „méně namáhavé“ než Liviovy dějiny.

Podobně postupoval Lhomond i u rozsáhlejších a detailnějších portrétů, jako u Scipiona Staršího, kde využil hlavně Livia a doplnil jej epizodami převzatými z Valeria Maxima. Jinde čerpal z Velleia Patercula, Suetonia, Flora i Macrobia, mezi Řeky z Plútarcha i Diona Cassia. Pokud začali jeho mladíci žáci číst celé dílko hned po absolvování základního kurzu gramatiky, museli mít už dobré znalosti latiny.²² Lhomondovi však zdaleka nešlo jen o „výuku“ jazyka a o znalosti římské historie, jeho hlavním cílem bylo formování charakteru dětí způsobem, který by odpovídal jejich věku.

M. Bouquetová se dívá na Lhomondovo dílko spíše úkosem a dává jednoznačně přednost původním portrétům v *DVI* pro jejich autentičnost a zejmé-

²¹ Vzhledem k věku žáků a jejich znalostem dával Lhomond přednost působivě stručné a živé přímé řeči před nepřímou a jednodušším souvětím, někde upravoval i slovoled originálu. Jeho latina však neušla kritice a jeden z vydavatelů jeho dílka, L. Duval (Hachette 1891), některé jeho věty opravoval, jak píše GALLIARD (viz pozn. 12), s. 14.

²² Francouzský spisovatel Marcel Pagnol (1895-1974), který začal s latinou v 6. třídě a který přiznává, že si tehdy vůbec nevěděl rady s deklinacemi a konjugacemi, četl Lhomondovy *DVI* v 5. třídě, jak píše ve svých vzpomínkách *Čas tajemství a Čas lásek* (česky vyšly pod názvem *Jak voni tmyán*). V pozdějších letech se zřejmě z *DVI* četly jen některé portréty, jak je patrné z toho, že v roce 1958 vydal v Liège A. Tomsin slovníček a komentář pouze k šesti krátkým z nich – *Vocabulaire et commentaire grammatical de Lhomond De viris illustribus: vies choisies: IX, X, XI, XII, XVII et XX à l'usage des élèves de cinquième*.

na proto, že o osobnostech římské historie píše autor, jehož pojetí světa bylo stejné jako jeho postav, na rozdíl od křesťanského pojetí abbého. Lhomond si však – stejně jako pozdněantické *DVI* – zaslouží hodnocení v dobovém kontextu a v souladu se zaměřením svých *DVI* k širším pedagogickým účelům a potom obстоjí mnohem lépe.²³ Obě díla celá, ale ve výuce spíše jenom jejich části, tak mohou najít své čtenáře i dnes.

Dodejme ještě, že tato Lhomondova knížka nezůstala omezena na Francii, užívala se také v Belgii a Švýcarsku i v Rusku. V Německu ji pro gymnázia upravil E. C. Holzer²⁴ a také zde se dočkala řady vydání. Postupem doby však téměř zapadla, i když zájem o ni úplně nezmizel, a v ZS 2007 se stala i předmětem výkladu v semestrovém prosemináři na univerzitě v Mannheimu: *Die römische Geschichte im Lichte der Historiographie des 18. Jhs.: Ch.-Fr. Lhomond (1727-1794) und seine antiken Quellen*.

Při výuce lze latiny lze využít některé životopisné portréty jak v původní pozdněantické verzi, tak v Lhomondově přepracování.²⁵ K nim však lze ještě – ovšem u pokročilých – připojit životopisy nebo výňatky ze životopisů některých osobností římské historie v podání Francesca Petrarce. Geneze Petrarceva díla *DVI* byla velmi složitá, jak vyložil v úvodu kritického vydání G. Martellotti,²⁶ o jehož závěry se opírají následující badatelé. Učinil tak v zrcadlovém vydání²⁷ i S. Ferrone, překladatel *DVI* do italštiny, a v úvodu stručně vyložil osudy Petrarceva díla za jeho života i po smrti. Petrarca pracoval na *DVI* přerušovaně snad od r. 1338, rozšiřoval je, měnil název, ale nikdy je nedokončil, i když jeho okolí naléhalo a Karel IV. si přál, aby mu je věnoval.²⁸ Původní

²³ JOSÉ MANUEL RUIZ VILA, *Fuentes historiográficas latinas del De viris illustribus urbis Romae a Romulo ad Augustum (1779) de Charles François Lhomond*, in: Cuad. Filol. Clás. Estudios Latinos 16, 1999, 423-448, který se zabývá prameny medailonků z královského období, srovnává Lhomondův záměr s Ørbergovým (má zřejmě na mysli 2. díl jeho učebnice *Lingua Latina per se illustrata, Roma aeterna*. Domus Latina Grena 1998, ale jen tu část, která se zakládá na latinských historických textech).

²⁴ *Urbis Romae viri illustres a Romulo ad Augustum von Lhomond*. Überarbeitet und mit einem Wörterbuch versehen von C. HOLZER. Stuttgart 1885.

²⁵ Text lze online nalézt např. na www.thelatinlibrary.com/lhomond.viri, ale i jinde.

²⁶ F. PETRARCA, *De viris illustribus*, ed. crit. Guido MARTELOTTI, vol. I., Firenze, Sansoni 1964.

²⁷ F. PETRARCA, *De viris illustribus*, přel. Silvano FERRONE, Firenze, Le lettere (Ediz. nazionale delle opere di Francesco Petrarca), s. a.

²⁸ Největší změny však dílo doznalo po Petrarcevě smrti, když je vydal Lombardo della Seta, připojil k němu další životopisy ze své vlastní dílny, Petrarcův text místy upravil a někde jej při svých úpravách ani nepochopil. Časem se dokonce stalo, že životopisy jím přidané byly považovány za Petrarcevy. Historie vzniku díla by nemusela být líčena tak podrobně, kdyby se čtenář starých tisků nesetkával s různými verzemi Petrarceových *DVI*, jimiž může být přiveden do mírných nesnází.

Petrarcova verze měla zahrnovat významné římské osobnosti od Romula k císaři Titovi – je jich však jen 23 od Romula po Catona Staršího –, nejrozsáhlejší měla obsáhnout i biblické postavy a končit měla císařem Trajánem. Petrarca skutečně vytvořil některé životopisy biblických postav²⁹ a poté ještě velmi rozsáhlý Caesarův portrét. Když jej pak vyzval Francesco da Carrara, aby svými životopisy vytvořil pendant k Sala dei Giganti v Padově, shromáždil do jednoho celku jak 23 životopisů *DVI*, tak dvanáct dalších i Caesarovu biografii a nazval tento soubor *Quorundam illustrium virorum et clarissimorum heroum epithoma*. Nato se pustil ještě do další verze nazvané *Compendium*, ale všechny verze zůstaly nedokončeny a nezachovaly se ani jejich autografy. Petrarce přitahoval mezi římskými osobnostmi zejména Scipio Africanus Starší, o čemž svědčí jak nesrovnatelně velký rozsah jeho životopisu vzhledem k ostatním portrétům, tak i to, že jemu jako prvnímu věnoval svůj zájem v době, kdy psal svou latinskou epickou báseň *Africa* o druhé punské válce. Viděl v něm prototyp člověka opřeného o *virtus*, spoléhajícího především na sebe, narážejícího na zájmové bariéry dané uspořádáním a řízením římské společnosti a končícího svůj život mimo Řím. Co můžeme v Petrarcových *DVI* hledat, formuloval nejlépe on sám: *Apud me nisi ea requiruntur, que ad virtutes vel virtutum contraria trahi possunt; hic enim, nisi fallor, fructuosus historicorum finis est, illa prosequi, que vel sectanda legentibus vel fugienda sunt*.³⁰

Portréty Římanů a občanů římského imperia na způsob *De viris illustribus* vznikají i dnes. Příkladem může být kniha *Životy Římanů* Philipa Matyszaka a Joanne Berryové, která se objevila v překladu nejen v Německu, ale i u nás.³¹ Jde o publikaci přeloženou z angličtiny a vydanou na křídovém papíru s 217 ilustracemi. Její autoři chtějí vytvořit představu o římském světě od jeho vzniku až po jeho zánik prostřednictvím stovky osudů mužů i žen, a to jak politiků, státníků, vojevůdců, tak i některých básníků, historiků, stavitelů a kromě nich také prostřednictvím osudů běžných lidí. Mezi prvními čtyřiceti postavami se tu setkáme i s řadou jmen, která jsou v pozdněřímských *DVI*. Cíl, který si autoři kladou, je v první řadě zajímavě informovat o minulosti a vzbudit o ni zájem. K některým údajům přistupují s kritickým odstupem, občas – zejména v období římského císařství – sahají k senzačnějším zprávám. Českou verzi však zcela znehodnotil překlad. Již na prvních stránkách lze spolehlivě zjistit, že čeština není překladatelným mateřským jazykem a že jí činí

²⁹ Jsou to portréty Adama, Noe, Nimroda, Nina, Abrahama, Izáka, Jákoba, Josefa, Mojžíše, ale i Semiramidy, Iásona a nedokončený portrét Herkulův.

³⁰ Z předmluvy (A), kterou Petrarca předeslal svému dílu v době, kdy je zaslal Francescovi da Carrara.

³¹ Vydalo ji nakladatelství Mladá fronta v Praze 2009. Anglický originál *Lives of the Romans* vyšel v nakladatelství Thames & Hudson, London 2008.

nepřekonatelné obtíže.³² Narážíme na „hrubé“ chyby,³³ podivnou volbu slov,³⁴ nezvládnutou syntax, a jak lze očekávat, na zcela neadekvátní styl. I bez možnosti srovnat překlad s originálem je zřejmé, že místy jde o elementární nepochopení věcného obsahu a situace.³⁵ Neznalost základních termínů³⁶ a pomýlený překlad latinského textu, pokud nebyly k dispozici již publikované překlady,³⁷ i některé další aspekty včetně faktických chyb způsobují, že publikace v této české podobě je ve výuce použitelná jen pro výstrahu.

■ ZUSAMMENFASSUNG

De viris illustribus – originale und erweiterte Version im Lateinunterricht

Anonym verfasstes Werk *De viris illustribus* (4. Jh.), jetzt didaktisch vorzüglich für diejenigen Schüler und Studenten herausgegeben, die mit der lateinischen Lektüre beginnen (*De viris illustribus urbis Romae*, traduction de Monique Bouquet, CRDP de Bretagne 2005), kann bei den fortgeschrittenen Interessenten mit Lhomonds Bearbeitung (18. Jh.) derselben Viten und dazu noch mit Passagen aus weit anspruchsvoller Petrarcas Version ergänzt werden, und dadurch kann auch weitere Wirkung eines vernachlässigten Werkes gezeigt werden.

³² Kuriozita typu „Jedné noci byl vzbuzen (sc. Manlius) syčením a kdákáním posvátných hus...“ (s. 41) není ojedinělá.

³³ Potíže činí překladatelce rozdíl mezi -y a -i při shodě (s. 50: „Dorazili čerstvé žoldnéřské oddíly ze Sparty“ – uvést lze nejméně dvanáct dalších příkladů), u přechodníku přítomného se opakovaně těší oblibě ve vztahu k mužskému rodu koncovka -jic, k ženskému rodu -jice, akuz. zájmena *jenz* je někde jen náhodou správný.

³⁴ S. 49: „V raném Římě nosila většina mužů brady; [...] a brady se staly znakem barbarů nebo filosofů“; s. 84: „Římané své domy zaplňovali nejenom ukořistěným řeckým uměním, ale svou pozornost také obrátili k domácím odrůdám“; s. 194: „[...] Plinius [...] nabalil na svých 56 let více psaní a výzkumu, než by se dalo očekávat od jiných mužů“.

³⁵ S. 276: „Hornatá krajina Arménie [...] u břehů jezera Van byla ve skutečnosti starší než samotný Řím.“

³⁶ Výraz „konzulát“ je neznámý, zato je časté „konzulství“, „tribunát“ se jednou objeví, ale běžně se vyskytuje „tribunství“; s vlastními jmény osob a míst jsou běžné potíže vždy, zde tomu není v přechetných případech jinak.

³⁷ Překlad nápisu na náhrobku Metelie Acte je vadný (s. 222), stejně tak překlad úryvku z Gellia (s. 226) i část Martialova epigramu (10,58 na s. 181), abychom uvedli konkrétní příklady.

Pýtheás z Massalie a jeho spis *O Ókeanu*³⁸

■ JAN SOUČEK (Praha)

Nedochovaný spis *O Ókeanu* Pýthea z Massalie byl v antickém světě významným a hojně užívaným zdrojem poznatků o vzdálených oblastech západní a severní Evropy, které ležely daleko za obzorem středomořského světa, avšak zároveň byl jeho tvůrce Strabónem i jinými autory osočován z toho, že je jeho dílo plné výmyslů a fantazií. K tomu mj. přispělo vyprávění o záhadném ostrově Thulé, ležícím daleko na severu, který byl hádankou i pro pozdější římské geografy, kteří se zabývali severem Evropy. Jako *ultima Thule* se tento ostrov u Vergilia ve *Zpěvech rolnických* i u dalších autorů stal symbolem odlehlých bájných končin na samém okraji světa.³⁹

Ani dnes nejsme s to Thulé s určitostí identifikovat a podobně toneme v nejasnostech, chceme-li získat přesnější představu o Pýtheovi, o motivech jeho cesty a o tom, která místa opravdu navštívil. Co se týče doby jeho života, jasné je to, že žil ve 4. století př. Kr., avšak kdy přesně podnikl svou cestu, nelze bezpečně stanovit – snad to bylo zhruba kolem jeho poloviny. Svě dílo sepsal a zveřejnil nejspíše až v době tažení Alexandra Makedonského ve 20. letech 4. století, na což můžeme mj. nepřímě usuzovat i z té skutečnosti, že nejstarším autorem, který Pýthea citoval, byl Aristotelův žák Dikaiarchos z Messény, činný zhruba v poslední čtvrtině 4. století.⁴⁰

Pýtheovo rodné město, řecká osada Massaliá, založená nejspíše již kolem roku 600 př. Kr. z maloasijské Fókaie, patřila k významným obchodním střediskům západního Středomoří a svými obchodními aktivitami konkurovala mocnému Kartágu. Důležitým zdrojem zisků byl obchod s cínem, který se dovažel především ze vzdálené Británie. Vzhledem k tomu, že Kartáginci bránili řeckým lodím v plavbě Hérakleovými sloupy (dn. Gibraltarský průliv) do Atlantského oceánu, vedli Řekové z Massalie svůj obchod vnitrozemím Galie

³⁸ Tento příspěvek je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 002120827 „České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes“, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

³⁹ VERGILIUS, *Georg.* I,30; srv. KÄPPEL 2001, s. 11; ROLLER 2006, s. 79 n.

⁴⁰ BIANCHETTI 1997, s. 73 nn.; srv. též CUNLIFFE 2002, s. 2 a 152 n.

převážně podél toků řek. Massalijští obchodníci se zjevně snažili své aktivity posilovat a rozšiřovat i v dalších oblastech vzdáleného severu Evropy a asi také chtěli získat podíl na obchodu se žádaným jantarem, který pocházel z Pobaltí.

Do tohoto kontextu nejspíše musíme zasadit dlouhou cestu Pýthea z Massalie, o jehož osobě nemáme k dispozici v zásadě žádné spolehlivé údaje. Polybios u Strabóna (II,4,2) sice zpochybňuje rozsah jeho cest s tím, že byl pouze soukromou osobou a nadto chudý, avšak toto tvrzení je očividně neobjektivní a zaujaté.¹ Pýtheás svou cestu podnikl zřejmě primárně jako obchodník, který se snažil získat nové poznatky, jež by byly prospěšné obchodním aktivitám jeho rodné obce, avšak jeho zájmy byly podstatně širší. Z dochovaných svědectví o jeho díle totiž plyne, že pozornost nevěnoval jen geografickému a etnografickému popisu oblastí, jež navštívil, nýbrž že se zabýval také pozorováním neobvyklých přírodních jevů a astronomickými měřeními, zejména usiloval o určení zeměpisné šířky různých míst na severu. Jeho odborné znalosti byly nesporně na vysoké dobové úrovni, takže se soudí, že není vyloučeno, že mohl být Aristotelovým žákem, neboť vztahy mezi Massalií a Athénami byly v té době poměrně úzké.²

Jak již bylo naznačeno, nelze získat přesnou představu o tom, která z míst, o nichž psal, poznal Pýtheás z autopsie a o kterých vyprávěl na základě poznatků získaných z druhé ruky. Kromě toho nejsme s to jednoznačně identifikovat mnohá z míst, o nichž se zmiňoval. Přesto však alespoň v základních obrysech můžeme jeho cestu rekonstruovat. Pýtheás měl sice informace o západním pobřeží Hispánie, avšak vzhledem k již zmíněné bloádě Hérakleových sloupů Kartáginci putoval asi vnitrozemím Galie na její západní pobřeží a odtud dále na místních lodích po trasách rybářů a obchodníků na sever na jižní pobřeží Británie, kde asi v dnešním Cornwallu navštívil tamní cínové doly.³ Dále zřejmě procestoval celou Británii až na sever, a to včetně přilehlých ostrovů. Kam zamířil dále, není příliš jasné. Přes Faerské či Shetlandské ostrovy mohl dorazit až na Island, za nějž bývá považována Thulé, nebo také na západní pobřeží Norska. Závěrečná část jeho cesty směřovala nepochybně na východ do oblasti Baltského moře, kde se nacházely zdroje jantaru.⁴

Výše ve stručnosti nastíněný průběh Pýtheovy cesty do severních oblastí Evropy se zakládá na často nejednoznačných a sporných údajích, které nám o Pýtheově díle *O Ókeanu* uchovali pozdější autoři. Nejstarším dochovaným spisem, který se na Pýthea odvolává, je komentář k Arátově učené básni *Zjevy nebeské* z pera Hipparcha z Nikaie, jenž žil ve 2. století př. Kr., avšak převážná

¹ Srv. ROSEMAN 1994, s. 50 n.

² ROLLER 2006, s. 63 n.

³ ROLLER 2006, s. 72 n.

⁴ Srv. CUNLIFFE 2002, s. 56 nn.; ROLLER 2006, s. 68 nn.

většina svědectví pochází ze Strabónova *Zeměpisu* a z *Přírodovědy* Plinia Staršího. Z obou právě uvedených učenců však víme, že kromě Hipparcha znali Pýtheovo dílo i další autoři hellénistického období, mj. již zmíněný Dikaiarchos a dále Tímaios z Tauromenia, Eratosthenés z Kyrény či Artemidóros z Efesu. Na Pýthea se odvolává v 1. století po Kr. stoik Geminos z Rhodu, který jako jediný uvádí titul jeho spisu,⁵ i pozdní autoři, např. Martianus Capella, Stefanos Byzantský a Kosmas Indikopleustés, kteří však s velkou pravděpodobností znali jeho spis už jen zprostředkovaně.⁶

Vzhledem k omezenému prostoru přináší následující překlad zlomků Pýtheova díla z dochovaného materiálu pouze výbor, který se soustřeďuje především na údaje geografického charakteru přinášející zprávy o vzdálených oblastech západní a severní Evropy, o nichž Pýtheas zanechal své svědectví. Základem překladu je edice, kterou připravila Serena Bianchetti (1998), poznámky k jednotlivým zlomkům vycházejí nejen z jejího komentáře, ale i z komentáře Christiny Horst Roseman, ze studií, které napsali Barry Cunliffe a Duane W. Roller, a z příslušných hesel lexikonu *Der Kleine Pauly*.

Bibliografie⁷

- BIANCHETTI, S., 1997: *Per la datazione del Peri okeanu di Pitea di Massalia*, in: Sileno 23, s. 73-85.
- BIANCHETTI, S. (vyd.), 1998: *Pitea di Massalia, L'Oceano. Introduzione, testo, traduzione e commento*. Pisa – Roma.
- CUNLIFFE, B., 2002: *The Extraordinary Voyage of Pytheas the Greek*. London etc. *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bänden*, 1979. München.
- KÄPPEL, L., 2001: *Bilder des Nordens im frühen antiken Griechenland*, in: ENGEL-BRAUNSCHEIDT, A. – FOUQUET, G. – VON HINDEN, W. – SCHMIDT, I. (vyd.), *Ultima Thule. Bilder des Nordens von der Antike bis zur Gegenwart*. Frankfurt a. M. etc., s. 11-27.
- ROLLER, D. W., 2006: *Through the Pillars of Herakles. Greco-Roman Exploration of the Atlantic*. New York – London.
- ROSEMAN, C. H. (vyd.), 1994: *Pytheas of Massalia: On the Ocean. Text, Translation and Commentary*. Chicago.

⁵ Jméno díla uvádí rovněž Kosmas Indikopleustés ve zlomku téhož obsahu, který udává i Geminos, a je proto pravděpodobné, že jej z Geminova *Úvodu do astronomie* převzal (srv. BIANCHETTI 1998, zl. 13a a 13b).

⁶ K antické tradici Pýtheova díla srv. ROSEMAN 1994, s. 7 nn.; BIANCHETTI 1998, s. 68 nn.

⁷ Zahnuje jen novější práce, z nichž lze získat přehled o starším bádání.

Pýtheas z Massalie: *O Ókeanu*⁸

(4) STRAB., *Geogr.* III,2,11:

Zdá se, že lidé v dřívějších dobách nazývali řeku Baitis Tartéssem a Gadeiru a ostrovy v jejím okolí Erytheii. A právě proto se soudí, že Stésichoros řekl o pastýři skotu Géryonovi, že se narodil téměř „naproti slavné Erytheii, při vodnatých a stříbrnosných pramenech řeky Tartéssu, ve skalní slují“. Ta řeka má dvě ústí, a jak se vypráví, na území mezi nimi leželo dříve město, které se jmenovalo stejně jako řeka Tartéssos, a země, kterou nyní obývají Túrdulové, se nazývala Tartéssis. Avšak Eratosthenés říká, že Tartéssidou se nazývá země sousedící s Kalpé a že Erytheia je zvána blaženým ostrovem. Jeho tvrzení popírá Artemidóros s tím, že není pravdivé. Stejně tak je mylný údaj o tom, že Gadeira a Svatý mys jsou od sebe vzdáleny pět dní plavby, neboť ve skutečnosti je od sebe dělí ne více než tisíc sedm set stadií. Chybné je rovněž tvrzení, že se u tohoto místa zastavuje příliv a odliv, neboť k jejich střídání dochází kolem celého obývaného světa, a také názor, že severní končiny Ibérie jsou snáze přístupné přes Keltiku než plavbou přes Ókeanos. Tyto a jiné omyly uvádí proto, že uvěřil Pýtheovým klamným výmyslům.⁹

(5) STRAB., *Geogr.* IV,2,1:

Řeka Leigér ústí do moře mezi zeměmi Piktonů a Namnétů. V dřívější době se u této řeky nacházela obchodní osada Korbilón, o níž hovoří Polybios, když připomíná údaje (sc. o Británii), které si vymyslel Pýtheas: Když se Massalijsťi setkali se Scipionem, který se jich vyptával na Británii, žádný z nich nebyl s to říci nic, co by bylo hodno pozornosti.¹⁰ Nebyli toho schopni ani lidé z Narbónu a Korbilónu, která byla nejvýznamnější z tamních měst. Kam až sahala Pýtheova opovážlivost při sprádání výmyslů!¹¹

⁸ Číslování zlomků se řídí podle edice S. BIANCHETTI.

⁹ Baitis = Guadalquivir; Gadeira = foinické město Gades, dn. Cádiz; Erytheia = bájný ostrov, sídlo obra Géryona, lokalizovaný později do oblasti Gadeiry či Tartéssu; Tartéssos = staré iberské město, pověstné bohatstvím získaným obchodem s kovy, ležící nejspíše při ústí Guadalquiviru; Túrdulové = iberský kmen sídlící v oblasti Lusitanie (zhruba dn. Portugalsko), totožný či příbuzný s Túrétany; Kalpé = dn. Gibraltar; Svatý mys (to Hieron akrótérion) = mys Sao Vicente na jihozápadě Portugalska; Keltiké = Galie.

¹⁰ Obyvatelé zmíněných měst nepochybně neměli zájem sdělovat podrobnosti o oblastech, kde měli své obchodní zájmy.

¹¹ Leigér = Loira; Namnétové = keltský kmen sídlící při severním břehu dolního toku Loiry; Piktones = keltský kmen sídlící při jižním břehu dolního toku Loiry; Korbilón (lat. Corbilo) – přesná poloha tohoto města není známa, nejspíše leželo poblíž ústí Loiry; Narbón (lat. Narbo) = původně keltské obchodní město v jižní Galii, dn. Narbonne.

(6a) STRAB., Geogr. I,4,5:

K tomu musíme ještě připojit výběžek Evropy, který se nachází vně Hérakleových sloupů naproti Ibérům a který vybíhá směrem k západu a dosahuje délky přinejmenším tři tisíc stadií, dále ostatní předhoří a zejména předhoří Óstimniů, jež se nazývá Kabaion. Při něm leží ostrovy, z nichž nejvzdálenější, Úxisamé, je podle Pýthea vzdálený tři dny plavby. Při výkladu o těchto velice vzdálených místech, tj. o oblastech v okolí předhoří, o zemi Óstimniů a o Úxisamé, tvrdí (sc. Eratosthenés), že nijak nezvětšují délku obývaného světa, neboť všechna tato místa podle něho leží na severu v oblasti, kde žijí Keltové, a nikoli Ibérové, ale daleko spíše jsou to Pýtheovy smyšlenky.¹²

(6b) STRAB., Geogr. IV,4,1:

Osismiové, které Pýtheas nazývá Óstimniové, obývají předhoří vybihající daleko do Ókeanu, avšak nikoli tak daleko, jak tvrdí on a ti, kdož mu uvěřili.

(7a) STRAB., Geogr. I,4,3:

Sama Británie je přibližně stejně dlouhá jako Keltiké, naproti níž se rozkládá, a to v délce nepřesahující pět tisíc stadií. Ohraničují ji naproti sobě ležící výběžky (sc. Británie a Keltiké), a to na východě i na západě, přičemž východní výběžky, Kantion a ústí Rýna, jsou od sebe navzájem tak blízko, že lze z jednoho místa dohlédnout na druhé. On (sc. Pýtheas) však udává, že délka ostrova přesahuje dvacet tisíc stadií a že Kantion je od Keltiké vzdáleno několik dní plavby.¹³

(7b) STRAB., Geogr. II,4,1:

Polybios ve svém popisu Evropy říká, že ponechává stranou staré autory, ale že podrobí zkoumání ty, kteří je kritizovali, totiž Dikaiarcha, Eratosthena, jenž se jako poslední zabýval geografii, a Pýthea, který oklamal mnohé, když tvrdil, že prošel všechny schůdné končiny Británie a že obvod ostrova je delší než čtyřicet tisíc stadií.

(7c) PLIN., N. H. IV,102-103:

Naproti této oblasti leží na severozápadě ostrov Británie, slavný díky spisům řeckým i našim. Nachází se ve velké vzdálenosti od Germánie, Galie a Hispánie, zdaleka nejrozsáhlejších částí Evropy. Jmenoval se Albion, poněvadž jmé-

¹² Výběžek Evropy = Bretaňský poloostrov; Óstimniové = zřejmě obyvatelé dn. Bretaně, jejichž označení v antických pramenech není jednoznačné; Kabaion = mys Pointe du Raz v Bretani; Úxisamé = nejspíše Île d'Ouessant ležící v Atlantském oceánu západně od Bretaně.

¹³ Kantion = Kent v jihovýchodní Anglii.

nem Británie byly označovány všechny ostrovy, o nichž budeme vzápětí hovořit. Od pobřežního města kmene Morinů Gesoriaca je Británie nejkratší cestou vzdálena padesát mil. Její obvod udávají Pýtheas a Isidóros na čtyři tisíce osm set sedmdesát pět mil. Za téměř již třicet let¹⁴ římské vojsko nerozšířilo znalost Británie za končiny sousedící s Kalidonským lesem. [...] Souostroví Orcades tvoří čtyřicet ostrovů, které jsou od sebe jen málo vzdáleny, v Haemodách je sedm ostrovů, v Hebudách třicet a mezi Irskem a Británií leží Mona, Monapia, Riginia, Vectis, Silumnus a Andros. Níže však leží Samnis a Axanthos a na druhé straně jsou v Germánském moři roztroušeny Glaesiae, které Řekové v nedávné době nazývali Élektridy, protože tam vzniká elektron.¹⁵

(8a) STRAB., Geogr. I,4,2-4:

Když potom vymezuje (sc. Eratosthenés) šířku obývaného světa, tvrdí, že vzdálenost z Meroé, měřená podél poledníku, který jí prochází, do Alexandrie činí deset tisíc stadií, odtud k Helléspontu asi osm tisíc sto, dále k Borystheni pět tisíc a k dále rovnoběžce, která prochází Thulé, asi jedenáct tisíc pět set stadií. O Thulé Pýtheas říká, že je vzdálena od Británie šest dní plavby směrem na sever a že leží blízko zamrzlého moře. [...] S ostatními vzdálenostmi, které udává, můžeme souhlasit, neboť o nich vládne dostatečná shoda. Kdo však, má-li zdravý rozum, by souhlasil se vzdáleností od Borystheny k rovnoběžce, jež prochází Thulé? Vždyť Pýtheas, jenž o Thulé vypráví, se ukázal jako velice prohaný člověk, a ti, kteří navštívili Británii a Irsko, neříkají o Thulé nic, uvádějí jen jiné malé ostrovy okolo Británie. [...] Z Massalie do středu Británie to není více než pět tisíc stadií, avšak jestliže bychom ze středu Británie pokračovali dále ne více než čtyři tisíce stadií, sotva bychom objevili obyvatelnou zemi (mohlo by to být okolí Irska), takže končiny ještě vzdálenější, v nichž si vybájl Thulé, již nemohou být obyvatelné. A nechápu, na základě čeho může tvrdit, že od rovnoběžky procházející Thulé je to k té, která prochází Borysthenem, jedenáct tisíc pět set stadií.¹⁶

¹⁴ Plinius zřejmě naráží na tažení v době vlády císaře Claudia roku 43.

¹⁵ Morinové = kmen sídlící v okolí města Boulogne a dále severovýchodním směrem při pobřeží Calaiské úžiny; Gesoriacum = dn. Boulogne; Isidóros z Charaku = zeměpisec žijící nejspíše v Augustově době; Kalidonský les = jeho polohu nelze přesně určit, Klaudios Ptolemaios ho kladl do severního Skotska; Orcades = Orkneje; Haemodae = nejspíše Shetlandy; Hebudes = Hebridy; Mona = Anglesey; Monapia = Man; Riginia = zřejmě Rathlin; Vectis = Isle of Wight (Plinius jej mylně klade do Irského moře, leží v Lamanšském průlivu); Silumnus = snad největší z ostrovů Scilly, které leží západně od Cornwallu; Andros a Samnis = nelze blíže identifikovat; Axanthos = snad totožný s Úxisamé (srv. výše, pozn. 15); Germánské moře = Severní moře; Glaesiae = zřejmě Fríské ostrovy při pobřeží Nizozemí, Německa a Dánska.

¹⁶ Meroé = jedno ze středisek kušitského království v dn. Súdánu; Borysthenés =

(8c) STRAB., *Geogr.* II,5,8:

Pýtheas z Massalie tedy tvrdí, že nejzazší jsou končiny kolem Thulé, nejsevernějšího z britských ostrovů, poblíž něhož je letní obratník totožný s polárním kruhem. U ostatních autorů se však nedozvídám nic, ani že existuje nějaký ostrov Thulé, ani zda je země obyvatelná až do míst, kde se letní obratník stává polárním kruhem. Domnívám se, že tato severní hranice obývané země se nachází mnohem jižněji, neboť nynější informátoři nejsou s to říci nic o oblastech za Irskem, které se prostírá nedaleko Británie severním směrem. Obývají je zcela divocí lidé, kteří žijí kvůli zimě velmi bídne, takže si myslím, že právě sem je třeba položit hranici. [...]

(8d) STRAB., *Geogr.* II,4,1:

Kromě toho si (sc. Pýtheas) vymyslel své zprávy o Thulé a okolních končinách, v nichž neexistuje země sama o sobě, ani moře, ani vzduch, nýbrž jakási jejich směsice podobající se „mořským plícím“ (tj. medúze), v níž se, jak tvrdí, země, moře a vše ostatní vznášá a která jako by všechno spojovala a bránila jak chůzi, tak plavbě. To, co se podobá „plícím“, sám viděl, ostatní údaje, které sděluje, zná jen z doslechu. Toto tedy Pýtheas tvrdí a také to, že když se odtamtud vrátil, cestoval podél celého evropského pobřeží Ókeanu od Gadeiry až k Tanais.¹⁷

(8e) STRAB., *Geogr.* IV,5,5:

Ještě nejasnější jsou naše zprávy o Thulé, protože leží ve velice vzdálených končinách. To, že všechno, co o ní a o ostatních místech v oné oblasti Pýtheas říká, jsou výmysly, je zjevné z jeho výkladu o známých zemích, neboť i o nich si většinu toho, co vypráví, vybájlil, jak již bylo dříve řečeno, takže je jasné, že ještě více lhal o velmi vzdálených oblastech. Co se však týče zkoumání nebeských jevů a matematické teorie, lze uznat, že poměrně dostatečně vystihuje skutečný stav, když udává, že lidé žijící blízko ledového pásu mají naprostý nedostatek zušlechtěných plodin a jen velmi málo domácích zvířat a že se živí prosem a jinými bylinami, plody a kořínky. Mají-li tito lidé k dispozici obilí a med, připravují si z nich nápoj. Poněvadž nemají jasné dny, mlátí obilí ve velkých staveních, do nichž nanosili klasy, neboť mlaty pod širým nebem nemohou kvůli nedostatku slunce a kvůli deštům používat.¹⁸

Dněpr; Thulé = ostrov, který nelze blíže identifikovat, bývá ztotožňována s Faerskými ostrovy, s Islandem či s některým z ostrovů při západním pobřeží Norska.

¹⁷ Tanais = řeka Don, jež byla pokládána za hranici mezi Evropou a Asií; soudilo se o ní, že je spojena s Ókeanem na severu Evropy.

¹⁸ Strabón ve svém textu neuvádí příklady astronomických pozorování či uplatnění matematické teorie, nýbrž přechází k údajům, které dokládají Pýtheovy etnografické zájmy.

(8f) PLIN., *N. H.* IV,104:

Nejvzdálenější ze všech zemí, o nichž máme zprávy, je Thulé, kde – jak jsme uvedli – při letním slunovratu nenastávají noci, když slunce překročí znamení Raka, a naopak při zimním slunovratu tam nejsou žádné dny. Někteří autoři soudí, že tento stav trvá bez přerušení šest měsíců. Historik Tímaios tvrdí, že šest dní plavby je od Británie vzdálen ostrov Victis, na němž se nachází cín. Obyvatelé Británie se k němu plaví na člunech zhotovených z proutí a potažených kůží. Jiní autoři uvádějí i jiné ostrovy, Scandiae, Dumnu, Bergi a největší z nich Berrice, z něhož se pluje na Thulé. Jeden den plavby od Thulé je zamrzlé moře, které někteří nazývají „Cronium“.¹⁹

(8g) STRAB., *Geogr.* VII,3,1:

Kvůli neznalosti těchto míst jsou autoři, kteří bájí o Ripajském pohoří a o Hyperborejcích, pokládáni za hodny zmínky, a stejně tak to, co si Pýtheas z Massalie navymýšlel o pobřeží Ókeanu, když si jako záminku vzal astronomická a matematická zkoumání.²⁰

(9a) PLIN., *N. H.* II,186:

Tak dochází k tomu, že různou měrou přibývání světla nejdelší den v Meroé trvá dvanáct rovnodennostních hodin a osm částí hodiny, v Alexandrii však čtrnáct hodin, v Itálii patnáct a sedmáct v Británii, kde v létě světlé noci nepochybně potvrzují to, čemu rozum nutí věřit, že totiž ve dnech letního slunovratu, kdy se slunce přibližuje k nebeskému pólu a kdy oběh světla je krátký,²¹ mají tamní končiny po šest měsíců neustále den, a naopak, když se slunce při zimním slunovratu vzdálí, mají neustále noc. Pýtheas z Massalie píše, že k tomu dochází na ostrově Thulé, který leží ve vzdálenosti šesti dnů plavby na sever od Británie, někteří tvrdí, že i na Moně, která je vzdálena od města Camalodunum v Británii asi dvě stě mil.²²

¹⁹ Victis = ostrov, který nelze blíže určit, někdy bývá ztotožňován s ostrovem Vectis (srv. výše, pozn. 18), avšak ten leží při jižním pobřeží Británie; Scandiae = pravděpodobně ostrovy ležící mezi Dánskem a jižním Švédskem; Dumna = ostrov nejasného určení, buď jeden z Orknejských ostrovů, nebo ostrov Lewis v Hebridách; Bergi = ostrovy, které nelze bezpečně identifikovat, snad jiné označení Shetlandských ostrovů, Faerské ostrovy či ostrovy při norském pobřeží v okolí Bergenu; Berrice = ostrov nejasné polohy, snad Mainland, největší z Shetlandských ostrovů; mare Cronium = zřejmě označení Severního moře a části Atlantského oceánu severně od Británie.

²⁰ Ripajské pohoří, Hyperborejci = údajné pohoří na dalekém severu, za nímž žili bájní Hyperborejci, později kladené severně od Černého moře, někdy ztotožňované se známými pohořími, mj. s Alpami.

²¹ Tato představa vychází z geocentrického systému – Slunce se v době letního slunovratu přibližuje k severnímu nebeskému pólu, a tudíž dráha jeho oběhu je kratší.

²² Mona = srv. výše, pozn. 18; Camalodunum = dn. Colchester v jihovýchodní Anglii.

(12a) CLEOMED., *Calestia* I,4:

[...] V okolí ostrova zvaného Thulé, který prý navštívil filosof Pýtheás z Massalie, je – jak známo – celý letní oběh nad zemí a je pro ně zároveň polárním kruhem. [...]

(13a) GEMIN., *Isag.* VI,8-9:

U lidí, kteří obývají končiny ležící severně od Propontidy, trvá nejdelší den šestnáct rovnodennostních hodin a v zemích ještě dále na sever trvá nejdelší den sedmáct nebo osmáct hodin. V těchto místech zřejmě pobýval Pýtheás z Massalie. Ve svém pojednání *O Ókeanu* každopádně říká: „Barbaři nám ukázali, kde se slunce ukládá k spánku.“ V těchto místech totiž dochází k tomu, že noc je velice krátká, někde trvá jen dvě, jinde jen tři hodiny, takže slunce po svém západu po krátkém čase ihned znovu vyjde.

(13b) COSMA INDICOP., *Topogr. christ.* II,80:

Pýtheás z Massalie říká ve svém díle *O Ókeanu*, že když pobýval v nejvzdálenějších končinách na severu, ukázali mu barbaři lůžko slunce, protože u nich během noci stále přebývá.

(15) PLIN., *N. H.* XXXVII,35:

Sótakos se domníval, že (sc. jantar) vytéká z kamenů, které nazýval élektridy (tj. jantarové). Pýtheás tvrdí, že se v sousedství germánského kmene Guionů nachází záliv oceánu zvaný Metuonis o délce šesti tisíc stadií a od něho je den plavby vzdálen ostrov Abalus; tam na jaře přináší mořský příboj jantar, který vyvrhuje zamrzlé moře. Obyvatelé ho používají místo dřeva na oheň a prodávají ho sousedním Teutonům. Pýtheovi věřil i Tímaios, ale nazýval ostrov Basilia.²³

(16) PLIN., *N. H.* IV,94:

Odtud (sc. z oblasti Pontu) pak musíme postoupit dále, abychom mohli popsat okrajové končiny Evropy. Když přejdeme Ripajské pohorí, musíme se plavit podél pobřeží Severního oceánu směrem doleva tak dlouho, až dorazíme do Gades. Existují zprávy o mnoha bezejmenných ostrovech, které se v této ob-

²³ Sótakos = autor pojednání o drahých kamenech, který žil ve 3. století př. Kr.; Guionové = kmen odjinud neznámý, bývá ztotožňován s jinými germánskými kmeny (Gutony, Inguaeony a Suiony), jeho sídla se zřejmě rozkládala na Jutském poloostrově; Metuonis = snad průliv Kattegat mezi Jutským poloostrovem a jižní částí Skandinávského poloostrova, resp. Baltské moře; Abalus (Basilia) = ostrov nejasného určení, bývá za něj považován mj. Gotland či Helgoland; Teutoni = germánský kmen, sídlící při západním pobřeží Jutského poloostrova a při ústí Labe.

lasti nacházejí, z nichž jeden jménem Baunonia leží před Skythií a je od ní vzdálen den plavby. Tímaios tvrdí, že na něj v jarním čase přináší mořský příboj jantar. Poloha ostatních břehů je nejistá. Jsou zaznamenány i některé nejasné zprávy o Severním oceánu: počínaje od řeky Parapanisu, kde omývá Skythii, jej Hekataios nazývá „Amalchius“; toto jméno v místním jazyce znamená „zamrzlý“. Filemón tvrdí, že Kimbrové jej až k mysu Rusbeas nazývají Morimarus, což znamená „Mrtvé moře“, a dále pak „Cronius“. Podle Xenofóna z Lampsaku leží ve vzdálenosti tří dnů plavby od skythského pobřeží nesmírně veliký ostrov Balcia, jež však Pýtheás nazývá Basilia.²⁴

(18a) STRAB., *Geogr.* I,4,3:

Zcela vymyšlené jsou také všechny údaje o území Óstidaíů a o krajinách za Rýnem až po Skythii. Kdo si tedy tolik navymýšlel o známých oblastech, ten by stěží říkal pravdu o těch, jež jsou všem neznámé.²⁵

²⁴ Gades = srv. výše, pozn. 12; Baunonia = ostrov, jehož polohu nelze blíže určit; Skythie = tento pojem označoval především rozsáhlé oblasti severně od Černého moře, avšak rovněž i rozlehlé prostory severovýchodní Evropy sahající až k oblasti Baltu; Severní oceán = tento pojem zde zřejmě označuje moře na severu Evropy, tj. Baltské a Severní moře; Parapanisos = blíže neznámá řeka, která za předpokladu, že Plinius popisuje Severní oceán od východu k západu, může být hypoteticky lokalizována do východního Pobaltí; Amalchius = snad záliv Baltského moře na severu a východě (Botnický, Finský a Řížský); Filemón = autor spisu o Severním oceánu, žil v prvních desetiletích 1. století po Kr.; Kimbrové = germánský kmen, jehož původní sídla byla na Jutském poloostrově; Rusbeas = mys, jehož polohu nelze bezpečně určit, snad mys Skagen na severu Jutského poloostrova; Morimarus = zřejmě jihozápadní část Baltského moře; Xenofón z Lampsaku = autor *periplus* z přelomu 2. a 1. století př. Kr.; Balcia = ostrov, který je možno hypoteticky ztotožnit se Skandinávským poloostrovem, neboť je označen jako „nesmírně veliký“; sporné je Pliniovo tvrzení, že jej Pýtheás nazývá Basilia, neboť v předešlém zlomku (č. 15) tvrdí, že jménem Basilia nazýval Tímaios ostrov, který se dle Pýthea jmenoval Abalus.

²⁵ Óstidaiové = blíže neznámý kmen, jehož sídla se zřejmě nacházela poblíž ústí Rýna či dále na východ.

Do posledného dychu...

Dá sa to povedať o docentovi PhDr. Jozefovi MINÁRIKOVÍ, CSc., literárnom historikovi, vedcovi, učiteľovi a prekladateľovi latinskej literatúry, ktorý do posledných chvíľ života, plný cieľov a predsavzatí, neúnavne pracoval na slovenskom literárnom poli. Tu zasieval svoje hlboké a cenné poznatky zo staršej slovenskej aj európskej literatúry. O jeho vedeckej fundovanosti svedčia tisíce strán odborných literárnohistorických a literárnoteoretických textov, štúdie, recenzie, preklady latinskej spisby, o jeho duchaplnosti vlastné básne a humoresky.

Narodil sa 7. januára 1922 v Čertižnom pri Medzilaborciach. Po skončení štúdiá slovenčiny a latinčiny na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity (dnes Univerzity Komenského) v Bratislave pracoval ako stredoškolský pedagóg v rôznych slovenských mestách. Jeho vstup na pole vedeckého výskumu sa datuje od roku 1953, keď nastúpil do Ústavu slovenskej literatúry SAV. Tu sa až do roku 1967 venoval problematike staršej slovenskej literatúry a výsledkom jeho bádania sú monografie o významných autoroch humanizmu a baroka (Pilárik, Jakobeus, Krman). Ďalších dvadsať rokov pracoval ako vysokoškolský učiteľ na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde vychoval rad pedagógov a uznávaných odborníkov v oblasti staršej slovenskej literatúry, pričom mnohí z nich reprezentujú tento vedný odbor aj na prestížnych zahraničných univerzitách.

Jeho vedecké záujmy neutlmili ani nároky pedagogickej činnosti, práve naopak, rozhodol sa pozdvihnúť úroveň vyučovania literatúry vydaním starých rukopisných literárnych textov, ktorých historická a duchovná hodnota je dnes nevyčísľiteľná. Sprístupnením týchto pamiatok takisto významne rozšíril obzor slovenskej čitateľskej verejnosti. V knihách *Piesne a verše pre múdrych a bláznov*, *Amor diktoval, lásku spisoval*, *Po chodníčkoch kamenných, po cestičkách krvavých*, *Samopašná viola da gamba*, *Starodávne piesne rádu pijanského*, v zbierke próz *Slovenský dekamerón* a v štvorzväzkovej antológii *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva* prepísal, zverejnil a sčasti aj preložil zväčša anonymnú poéziu a prózu od 15. storočia do roku 1868.

Z jeho literárnohistorických diel spomeňme vysokoškolskú učebnicu *Dejiny slovenskej literatúry* a príručky *Stredoveká literatúra*, *Renesančná a humanistická literatúra*, *Baroková literatúra*. Ako obratný prekladateľ latinskej stredovekej literatúry sa prejavil v dielach, ktoré patria medzi najvýznamnejšie texty latinskej Európy: *Poučné príbehy* Petra Alfonsa, *Poncián* s podtitulom *Výroky alebo činy siedmich mudrcov*. Zapojil sa aj do výchovy prekladateľov, keď sa na preklade zbierky *Gesta Romanorum* (*Rímske príbehy*, 1981)

zúčastnili aj jeho bývalé vedecké aspirantky Marta Kerul'ová a Helena Májevková. Minárik však svoju činnosť neobmedzoval na univerzitné či vydateľské prostredie. Bol dlhoročným spolupracovníkom Matice slovenskej a ako dôchodca sa venoval práci na literárnych kódexoch a rukopisoch Čaplovičovej knižnice.

Ako sa nám teraz v mysli vybavuje pán docent Minárik: ako bádateľ, ktorý svojím dielom už dávno dosiahol parametre profesora, ako človek plný espritu, dobromyseľný k priateľom, kritický voči nespravodlivosti, ktorého jemná irónia nikdy neskĺzla od humoru do zatrpknutosti a blenu. Vedel povzbudiť svojich zverencov, nešetril slovami uznania, mal úprimnú radosť z úspechov iných. Žil skromne v kruhu svojich blízkych, obklopený ich láskou a pozornosťou, ustavične zahľbený do kníh, ani na chvíľu neprestávajúci tvoriť. O čo slabšie bolo jeho telo, o to väčšmi podnecoval jeho myseľ potenciál tvorivého ducha. Sám priznal, že počas bezsenných nocí sa sústavne zaoberal novými otázkami, a tak v čase odpočinku vzniklo nemálo odborných článkov i básní. Mnoho nových projektov, ktoré v sebe nosil, už nemohol realizovať, pretože smrť prerušila jeho pozemské snaženie.

Docent Jozef Minárik zomrel v Bratislave 24. novembra 2008. Odišiel tak ticho a skromne, ako žil. Hoci jeho skon v nás zanechal tieň smútku, zostal nám hrejivý pocit vďaky za všetko, čo nám tento *vir doctus et litteratus* odovzdal.

Irena Bacigálová (Bratislava)

Tři krátká ohlédnutí

V roce 2010 slaví česká klasická studia tři výročí, jež by kolem nás neměla projít bez povšimnutí. Shodou okolností připadají všechna na konec října a listopad: 8. listopadu uplyne 110 let od narození prof. Bohumila Ryby; 30. října a 17. listopadu si pak připomeneme 50 let od úmrtí prof. Karla Svobody, respektive prof. Antonína Salače. Sluší se při této příležitosti krátce se za těmito vynikajícími osobnostmi českých klasických studií ohlédnout a připomenout si jejich význam i je samé. Kromě dat všechny tři spojuje též vzdělání, kterého dosáhli na pražské české filozofické fakultě, a jejich pozdější pedagogické působení tamtéž.¹

Prof. dr. Antonín SALAČ

Antonín Salač² se narodil 7. července 1885 v Praze v rodině tiskařského dělníka, a ačkoli otec, rovněž Antonín, poměrně brzy zemřel, dostalo se mu díky podpoře příbuzných dobrého vzdělání nejprve na malostranském gymnáziu, později na pražské české filozofické fakultě. Vystudoval zde klasickou filologii, byl žákem Josefa Krále, Roberta Nováka, Františka Groha či Emanuela Peroutky, krátce zažil ještě i Jana Kvíčalu. S Františkem Grohem jej později pojila obzvláštní úcta a přátelství.

Salač po studiích, která uzavřel v roce 1909, nejprve působil na středních školách – na gymnáziu v Roudnici n. L., později v Náchodě, kde také strávil první světovou válku, po válce pak byl přikázán na malostranské gymnázium. Během války zemřeli Robert Novák († 1915), Václav Dobruský († 1916) a Josef Král († 1917) a pražský seminář pro klasickou filologii začal pociťovat náhlý nedostatek vyučujících. Situace se změnila po válce, kdy se pražským absolventům zčásti otevřela cesta na pražskou fakultu (to byl Salačův případ), jiným pak do Brna na nově vznikající Masarykovu univerzitu (např. František

¹ Tento krátký článek si neklade za úkol vyčerpávajícím způsobem přehlédnout či zhodnotit činnost zmínovaných osobností – má je pouze připomenout a poukázat na jejich význam. Mnohé z toho, o čem se v článku píše, již zaznělo jinde: v článkách k jejich životním jubileím, případně v nekrolozích. Ke každému jménu proto uvádím krátký přehled relevantních zdrojů, v nichž by čtenář mohl případně zjistit více.

² Srov. např.: VARCL, L., *Akademik Antonín Salač*, in: LF 9 (84), 1961, č. 1, s. 1–4; VARCL, L., *† Akad. Ant. Salač 1885–1960*, in: ZJKF 3, 1961, 1, s. 5; DOSTÁLOVÁ, R., *Antonín Salač, nar. 7. července 1885*, in: LF 108, 1985, s. 235–236; KOL. AUT., *Studia antiqua Antonio Salač septuagenario oblata*, ČSAV, Praha 1955; BOUZEK, J., *Prozkoumal svatyně na Samothráké*, in: MF Dnes 17. 5. 2007. Rozsáhlá (a neuspořádaná) pozůstalost Antonína Salače se nachází v Archivu AV ČR.

Novotný, Karel Svoboda, Vladimír Groh). Salač se na Univerzitě Karlově habilitoval počátkem roku 1920 a téhož roku na jaře odjel na studijní cestu do Řecka. Tam žil v Athénách, podařilo se mu, zpočátku díky doporučením Františka Groha, později samostatně, navázat kontakty s tam působícími badateli a nakonec se stal díky svým schopnostem spolupracovníkem a zahraničním členem *École française d'Athènes*, Francouzské archeologické školy v Athénách. V létě 1921 se pak podílel na francouzských výzkumech na Délu, Thasu a v Delfách, na žádost Francouzů epigraficky prozkoumal některé regiony v severním Řecku a stal se spoluautorem epigrafického svazku rozsáhlého díla *Feuilles de Delphes*.

Po návratu do Prahy Salač působil na filozofické fakultě v pozici soukromého docenta, stal se konzervátorem Státního archeologického ústavu a zčásti pod jeho egidou, zčásti sám za sebe, případně ve spolupráci s Francouzi, podnikal další zahraniční cesty a výkopy. Kopal na Samothráce (1923 a 1927), v maloasijské Kýmě (1925) a v Bulharsku poblíž Varny (1930). Část výsledků svých výzkumů zveřejnil sám, část vydali z jeho pozůstalosti pražští klasičtí archeologové v 70. a 80. letech.³ Salačův odborný záběr byl značně široký – zabýval se kromě výkopů též řeckými a římskými starožitnostmi (od roku 1926 mimořádná, od 1927 řádná profesura pro tento obor), studii jazykovými a historickými, pořídil též překlad Hésiodovy *Básně rolnické*. Postupně se etabloval ve vedoucí osobnost semináře pro klasickou filologii a semináře historicko-epigrafického, jejichž vedení převzal po Františku Grohovi v roce 1932. Vyvrcholením jeho předválečné univerzitní kariéry byl výkon funkce děkana filozofické fakulty v akademickém roce 1935/36 a funkce proděkana v roce následujícím.

Salač nebyl autorem mnoha rozsáhlých monografií – jeho práce se odráží spíše v záplavě drobnějších článků a studií a také v neúnavné činnosti organizační, redaktorské, editorské. Založil a řídil *Hlídku archeologickou*, přílohu *Listů filologických*, jež měla popularizovat klasickou archeologii, redigoval ročenku filozofické fakulty, krátce před válkou založil časopis *Eunomia*, vlastně předchůdce dnešní *Eiréné*, jenž se měl stát mezinárodně orientovaným československým periodikem a do nějž měli přispívat stejnou měrou Češi i Němci. Za války se Salač věnoval kromě jiného i vlastní literární tvorbě, především dramatické.

Po válce se znovu vrhl do hektické činnosti. Spolu s děkanem Janem Rypkou doslova stavěli na nohy filozofickou fakultu, k tomu byl Salač zvolen

³ BOUZEK, J. (ed.), *Anatolian Collection of Charles University (Kyme I)*, Univerzita Karlova, Praha 1974; BOUZEK, J. – KOSTOMITSOPOULOS, PH. – ONDŘEJOVÁ, I. (ed.), *The Results of the Czechoslovak Expedition (Kyme II)*, Univerzita Karlova, Praha 1980; BOUZEK, J. – ONDŘEJOVÁ, I. – HOŠEK, R., *Samothrace 1923, 1927, 1978*, Univerzita Karlova, Praha 1985.

prorektorem Karlovy univerzity a měl na starosti kromě mnoha dalších úkolů též péči o potřeby studentů. V 50. letech se pak jeho pozornost rozšířila i na nově vznikající ČSAV. Měl rozhodující podíl na založení Kabinetu pro studia řecká římská a latinská (dnes Kabinet pro klasická studia FIÚ AV ČR), stal se jeho prvním vedoucím a přivedl do něj spolupracovníky podle svého výběru a představ. Vedle toho stál až do roku 1958, kdy odešel na odpočinek, v čele Katedry věd o antickém starověku, nástupkyně původního semináře pro klasickou filologii a semináře historicko-epigrafického. V pozdějších letech se Salač více věnoval i tématům z novodobějších dějin – např. epigrafickým památkám na Pražském hradě nebo jednání husitů v Konstantinopoli v roce 1452.

Svou pověstnou pili a tvůrčí elán si profesor Antonín Salač udržel i přes zdravotní potíže až do sklonku života. Zemřel v listopadu 1960 ve věku 75 let.

Prof. dr. Bohumil RYBA

Bohumil Ryba⁴ se narodil 8. listopadu 1900 v učitelské rodině v Hradci Králové a absolvoval též hradecké gymnázium, kde jej ovlivnil především Ladislav Brtnický. Na pražské české filozofické fakultě začal Ryba studovat v roce 1919 a obzvláštní vztah si vytvořil k Otakaru Jiránimu (jehož se nakonec stal též v jistém smyslu nástupcem v semináři pro klasickou filologii). Rigorózní zkoušky směl skládat jakožto zvláště nadaný student již v osmém semestru studia a v roce 1923 svá studia dokončil. V téže době získal stipendium francouzské vlády a rok 1923/24 tak mohl strávit na univerzitách v Lyonu a Paříži. Po návratu do Československa působil jako středoškolský učitel, nejprve na reálném gymnáziu v Brně, později na pražských gymnáziích; učil vedle toho i na dalších středních školách, měl např. i státní zkoušku z těsnopisu. Před odchodem do Prahy strávil další rok (1927/28) v zahraničí, tentokrát v Německu – pobýval na univerzitách v Berlíně a Mnichově, v Mnichově bádál i v Bavorské státní knihovně.

Na filozofické fakultě se habilitoval v roce 1929 a jako soukromý docent se rychle zapojil do výuky v semináři pro klasickou filologii. V roce 1933, po krátkém, leč složitém jednání, kdo by se měl ujmout profesorské stolice uvolněné odchodem Františka Groha na odpočinek (sám Groh navrhoval příchod Františka Novotného z Brna), dal profesorský sbor přednost návrhu, aby byl Bohumil Ryba jmenován mimořádným profesorem, což se stalo k roku 1934. Jeho jmenování řádným profesorem pak zdržela druhá světová válka a ordi-

⁴ Srov. např.: VYSOKÝ, Z., *K sedmdesátinám prof. dr. Bohumila Ryby*, in: LF 94, 1971, s. 163-172; BAĐUROVÁ, A. – MÍŠKOVÁ, A. (ed.), *Sborník příspěvků ze slavnostního shromáždění na počest 90. výročí narození profesora B. Ryby*, ČSAV, Praha 1991; VIDMANOVÁ, A., *Bohumil Ryba*, in: LF 123, 1-2, 2000, s. 185-186.

nariátu nakonec Ryba dosáhl v roce 1945, ovšem se zpětnou platností od roku 1938. Kromě výuky na fakultě učil Ryba ještě na Státní archivní škole, řídil klasickou část *Listů filologických*, byl členem Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění, zasedal v četných komisích zmiňovaných institucí atd.

Když nacisté zavřeli vysoké školy, musel Ryba rezignovat na univerzitní přednáškovou činnost, avšak o to více se soustředil na svou práci publikační a redakční – vydával např. dílo Pavla Stránského ze Zapské Stránky, pracoval na edicích korespondence Jana Husa či Jana Amose Komenského. Nacistické zvůli čelil leckdy s humorem sobě vlastním.⁵

Po válce se Ryba vrátil na univerzitu a pokračoval rovněž ve své činnosti vědecké. Dosáhl množství vědeckých úspěchů, k nejslavnějším patří rozluštění zbytků nápisů na zdech pražské Betlémské kaple, v nichž identifikoval texty Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra. Účastnil se rovněž zakládání ČSAV, byl mezi těmi, kteří byli jmenováni jejími členy v první vlně (jako člen-korespondent) a založil v jejím rámci Kabinet filologické dokumentace, pracoviště, které mělo tvořit dvojici se Salačem zakládaným Kabinetem pro studia řecká, římská a latinská. Jestliže i přes své všeobecně známé názory ušel teroru nacistickému, teror komunistický na něj dolehl plnou silou – Bohumil Ryba byl zatčen a v červnu 1954 ve zinscenovaném procesu odsouzen za „velezradu“ k devatenácti letům žaláře. Z tohoto trestu strávil v komunistickém vězení šest let, v roce 1959 mu byl trest snížen a na jaře 1960 pak byl Ryba z vězení propuštěn. O jeho rehabilitaci se jednalo v letech 1968 a 1969, ale zmařila ji okupace Československa a nástup Husákovy normalizačního režimu. Přes nepřízeň osudu i mocných profesor Ryba dále pracoval, a to i po svém odchodu na odpočinek v roce 1973. Zemřel náhle dne 6. února 1980 ve věku 79 let.

Za profesorem Rybou zůstává rozsáhlé a obdivuhodné vědecké dílo, z nějž lze v této krátké vzpomínce zmínit jen některé body: studoval a katalogizoval

⁵ V příloze k *Dotazníku členů III. třídy ČAVU o činnosti za okupace* se Ryba rozepisuje o svém chování vůči nacistickým nařízením. Vyjímám: „*Skutečně poskvrněna je jenom jediná stránka LF, a to roč. 68 (1941), 79, kde jsme byli – podobně jako v jiných časopisech – donuceni s obálky, která se mohla odhodit, přímo do záhlaví úvodního článku 2. sešitu (sborníku na počest prof. Františka Novotného) přemístiti „vítězné“ heslo. Poněvadž však o poloze řádků nebylo nic předepsáno, dal jsem vysaditi v šikmých, kupředu nakloněných řádcích: Vítězství. Říše vítězí na všech frontách pro Evropu (následuje ukázka, jak titulky s „nakloněným vítězstvím“ vypadal – pozn. autora). Když nám později bylo nařízeno aspoň na obálce 2. sešitu roč. 69/1942 agitovati ve prospěch Německého červeného kříže, dal na obálce mezi dvěma linkami otisknouti výzvu v této své zálučné stilisaci: Náležitě vzdávejme věrnost říši / příspěvkem NĚMECKÉMU ČERVENÉMU KŘÍŽI.*“ – Archiv AV ČR, fond ČAVU, inv. č. 237, sig. III. C 113, Očistná komise III. třídy, kart. 181.

rukopisy významných knihoven (vyšebrodská, budějovická, strahovská...), spolupracoval na *Slovníku středověké latiny* i *Staročeském slovníku*, studoval a vydával díla českých humanistů (Zikmund Hrubý z Jelení, Jan z Rabštejna, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic a další), věnoval se dílu Mistra Klareta a zjistil rovněž Klaretovu identitu, zabýval se Husem i Komenským, překládal také antické autory. Prof. Bohumil Ryba patřil k nejlepším českým klasickým filologům a textovým kritikům a zanechal na tomto poli nepřehlédnutelnou stopu.

Prof. dr. Karel SVOBODA

Karel Svoboda⁶ se narodil 17. července 1888 v Praze a středoškolskou docházku absolvoval na vinohradském gymnáziu. Na pražské české filozofické fakultě pak vystudoval klasickou filologii a roku 1912 dosáhl učitelské způsobilosti i hodnosti doktora filozofie. Mezi lety 1912 až 1919 byl suplentem reálného gymnázia v Truhlářské ulici a učitelské povolání jej zachránilo od odvodu na frontu. Mezi lety 1919 až 1921 se stal profesorem reálného gymnázia v Jilemnici, avšak službou byl přikázán vinohradskému gymnáziu v Praze, neboť již v roce 1919 se habilitoval na pražské filozofické fakultě. V prosinci 1921 pak byl jmenován mimořádným profesorem klasické filologie na nově vzniklé Masarykově univerzitě v Brně. V roce 1922 podnikl Svoboda studijní cestu do Řecka. Na brněnské filozofické fakultě dosáhl v prosinci 1927 řádné profesury, v akademickém roce 1933/34 byl děkanem a v následujícím roce proděkanem fakulty.

Jak již bylo zmíněno výše, v letech 1933 a 1934 se pražská klasická filologie dvakrát dostala do obtížné personální situace. V roce 1933 odešel na odpočinek František Groh, a ačkoli odborná komise navrhovala příchod Františka Novotného z Brna, profesorský sbor dal přednost mimořádné profesuře Bohumila Ryby. V lednu 1934 pak neočekávaně zemřel Otakar Jiráni. „Konjunkturní návrh“, aby do Prahy přišel František Novotný, sám Novotný po předchozí zkušenosti odmítl. Volba tedy padla na Karla Svobodu, kolegu Františka Novotného z brněnské fakulty, a ten ji přijal.⁸ Od roku 1935 pak přednášel Karel Svoboda v Praze.

⁶ Srov. např.: DOSTÁLOVÁ, R., *Uplynulo sto let od narození Karla Svobody*, in: LF 112, 1989, s. 65-71; VARCL, L., *Prof. Dr. Karel Svoboda 1888-1960*, in: LF 9 (84), 1961, č. 1, s. 5-7; VYSOKÝ, Z., *Bibliographie des ouvrages du professeur dr. Karel Svoboda*, in: Eunomia (Příloha LF), 5, 1961, 1, s. 1-20; VARCL, L., *† Prof. Dr. Karel Svoboda 1888-1960*, in: ZJKF 3, 1961, 1, s. 1-4.

⁷ Slova samotného Františka Novotného v dopise ze dne 3. 2. 1935 – Archiv UK, Filosofická fakulta, Akta semináře pro klasickou filologii.

⁸ Více viz: SKOPEK, R., *Pražská klasická studia v době mezi světovými válkami*, in: *Shorník Letní školy klasických studií 2008*, v tisku.

Svoboda svůj vědecký zájem o klasickou filologii zdárně spojil s otázkami estetickými – zajímaly jej např. popisy přírodních scénérií v římském básnictví, zabýval se estetikou Aristotelovou či Augustinovou –, dále s byzantologií, ale též se širším přesahem směrem k literární vědě a dalším otázkám vedoucím od čistě filologických zájmů směrem k obecnému. Tak vydal např. v roce 1948 práci *Dítě v slovesném umění* (práce sama je ovšem starší a vysázena byla již v roce 1940, sazba však byla zničena) nebo v roce 1947 v časopise *Věda a život* studii *Myšlenka lidskosti v antice*. Podobně jako jiní klasičtí filologové Svoboda též překládal (např. sv. Augustina či řecké presókratiky) a věnoval se problematice překladů rovněž teoreticky.

Karla Svobodu zajímaly celý život dějiny klasických studií. Tento svůj zájem přetavil mj. do dvou děl, která dnes zná každý, kdo se o antiku či klasická studia aspoň trochu zajímá. Za prvé jde o bibliografickou řadu českých a slovenských prací o antice, jejíž dva základní kameny položil retrospektivně zaměřenými svazky *Bibliografie českých prací o antice za léta 1775-1900* (vydáno jako příloha LF v roce 1947) a *Bibliografie českých a slovenských prací o antice za léta 1901-1950* (vydáno posmrtně v roce 1961), na něž pak navázaly svazky další, vydávané periodicky. Druhým významným počinem je jeho dílo *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové*, dnes bohužel obtížně dostupné. Tato práce byla v době svého vydání kritizována pro přílišný „pozitivismus“ – výtky, které Svoboda musel čelit opakovaně –, a proto bohužel nevyšla ani ve formě, ani v nákladu, jaké by si zasloužila. Stala se však inspirací pro pozdější knihu *Antika a česká kultura*,⁹ která byla vydána až dlouho po Svobodově smrti a na níž se podílela mj. i celá řada Svobodových žáků.

Profesor Karel Svoboda byl nejen špičkový odborník a vynikající učitel, byl též osobně velmi milý a přístupný člověk a pamětníci na něj dodnes s láskou vzpomínají. Zemřel 30. října 1960 ve věku 72 let.

Robert Skopek (Praha)

⁹ VARCL, L. a kol., *Antika a česká kultura*, Academia, Praha 1978. Kniha je dostupná rovněž online: http://olympus.cz/Antika/encyklopedie/Antika_a_ceska_kultura.pdf (1. 11. 2009), a to včetně doplněného seznamu autorů, v němž v době vydání některá jména nesměla figurovat: <http://olympus.cz/Antika/encyklopedie/Auto%C5%99i.pdf> (1. 11. 2009).

FIEC 2009

Ve dnech 24.-29. srpna 2009 se v Berlíně uskutečnila 13. konference Mezinárodní federace společností pro klasická studia (Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques čili FIEC), která se koná pravidelně jednou za pět let. Hostitelem konference byla tentokrát Mommsenova společnost a na jejím uskutečnění se podílely obě berlínské univerzity, Humboldtova a Svobodná, se svým mamutím výzkumným záměrem „Topoi – Space and Knowledge in Antiquity“, dále Německý spolek klasických filologů, Berlínsko-brandenburská akademie věd a berlínská centrála Německého archeologického ústavu. Role hlavního koordinátora se ujal profesor dr. Martin Hose z mnichovské Univerzity Ludvíka-Maxmiliána a role generálního sekretáře prof. dr. Ulrich Schmitzer z berlínské Humboldtovy univerzity.

Bylo to poprvé, co FIEC, organizace založená v roce 1948 s cílem obnovit a podpořit mezinárodní spolupráci přerušenu válčným konfliktem, uspořádala svůj kongres v Berlíně, někdejší Mekce klasických studií. Je jistě symbolické, že se první kongres FIECu na německé půdě po roce 1999, kdy se centrální instituce znovusjednoceného Německa vrátily z Bonnu do Berlína, konal právě zde (v roce 1969 se konal v Bonnu). Časy se sice změnily a s nimi i německá metropole, ale ze zašlé slávy berlínských *Altertumswissenschaften* zbyly alespoň působivé portréty velikánů na chodbách hlavní budovy Humboldtovy univerzity a monumentální starověké sbírky soustředěné částečně nově na nedalekém Musejním ostrově.

Konference si zvolila následující motto ze spisu Wilhelma von Humboldta *Latium a Hellas čili Úvahy o klasickém starověku* z r. 1806: „Existuje čtveřý požitek ze starověku: z četby starých spisovatelů, z pohledu na stará umělecká díla, ze studia starých dějin a ze života na klasické půdě“. Heslo přiznává pro naši dobu, která veškerý důraz klade právě na požitek: „zkrátka“ – shrnují organizátoři konference v předmluvě k bohatému programu vytištěnému na 270 stranách – „kongres, který dá pocítit »požitek ze starověku« v jeho mnohotvárných fasetech“. Těchto faset napočítali organizátoři mnohem více než Wilhelm von Humboldt: nejméně devatenáct, neboť právě tolik bylo panelů či sekcí. Názvy některých z nich prozrazovaly vůli přenést se přes tradiční hranice mezi disciplínami a vyjít vstříc intelektuální a společenské potápce doby: *Obrazy, texty a skutečnost, Jazyk těla, Setkávání a splývání kultur v římské říši, Klasický starověk a moderní masová média*. Jiné prozrazovaly přání představit tradiční disciplíny v modernějším světle: *Moc přesvědčivosti, Epigrafické dokumenty: odraz skutečnosti nebo konstrukce historického*

poznání?, *Prostory města*. Řada panelů nicméně podržela tradičnější názvy: *Obchod v ptolemaiovském Egyptě, Filosofický význam kosmologie a teologie, Společenský a politický význam příbuzenství: rodina, sousedství, obec, Naučná literatura, Řecká a římská epika, Náboženství ve společnosti, Nové objevy*. Dva panely byly věnovány obecnějším historiografickým otázkám – *Kontinuita a změna v pozdním starověku* a *Zvraty v recepci klasické antiky* – a jeden historické komparatistice: *Srovnávací dějiny: Řecko, Řím a druzí*. Zvláštní bonus představoval panel *Německá věda o starověku*. Panel *Open topics*, jak se dnes nazývají *varia*, naznačoval, že faset požitku ze starověku není ve skutečnosti devatenáct, nýbrž – jak odpovídá povaze slasti – neurčitě mnoho.

Pisatel těchto řádků se tvářil v tvář této nabídky rozkoší rozhodl zachovat elementární pravidla zdrženlivosti a věrnost panelu, k němuž byl přizván a který byl věnován filosofickému významu kosmologie a teologie. Podobně jako u jiných panelů, i zde program sestával z několika delších referátů zvaných řečníků a řady kratších referátů řečníků přihlášených. Témata sahala od Homéra po Isaaca Newtona. Zajímavé byly zvláště příspěvky věnované novoplatónským pokusům o harmonizaci Platóna a Aristotela (Stephen Menn, Montreal), obrazu člověka ve starověké astrologii (Wolfgang Hübner, Münster) či Newtonově snaze opřít své teorie o antické autority (Pablo Toribio Pérez, Madrid). Cenné bylo, že pořadatelé pamatovali na možnost alespoň krátké diskuse po každém příspěvku. Časový rozvrh programu jednotlivých sekcí naštěstí umožňoval vykonat ve zbylém čase alespoň několik zdvořilostních návštěv v jiných sekcích. Níže podepsaný tak nahlédl např. do sekce *Prostory města*, kde měl příležitost vyslechnout velmi zajímavý referát o instituci blíže neznámých „škol“ (*scholae*) v helvétském Aventiku, jejichž existenci do svědčuje archeologický průzkum (Bertrand Goffaux, Poitiers), či o hygienických aspektech pozdněřímské teoretické urbanistiky (Thorsten Fögen, Berlin). Také rétorická sekce nabízela řadu lákavých témat, z nichž měl referent příležitost vyslechnout alespoň přednášku o argumentu na základě pravděpodobnosti u Ísai (Rosalina G. Hatzilambrou, Athény) a o Sókratově přesvědčovací neúspěchu v Platónově *Gorgiovi* (Daniel R. N. Lopes, Saõ Paulo). Ze slavnostních přednášek vyslechl s velkým zaujetím vystoupení André Lakse (Paris) na téma *Tři předsókratovské eschatologie: spekulativní výklad Parmenida, Anaxagory a Empedokla v otázce budoucnosti světa*. Přednášku uvedl mnichovský profesor Oliver Primavesi, který v laudatiu na francouzského řečníka symbolicky vyzvedl fakt, že se této berlínské pocty ujal syn polského židovského skladatele, Simona Lakse, který přežil pobyt v Osvětimi.

FIEC je organizace sdružující dnes 83 společností pro klasická studia po celém světě, zastupuje jejich zájmy na národní i mezinárodní úrovni a podporuje některé mezinárodní projekty, např. *L'Année philologique* a *Thesaurus*

linguae Latinae. Agendě této organizace samé bylo věnováno závěrečné všeobecné shromáždění zástupců jednotlivých společností. Na tomto shromáždění bylo mj. zvoleno nové představenstvo FIECu v následujícím složení:

- předsedkyně: Dame Averil Cameron, UK (odst.: Heinrich von Staden, USA),
- místopředseda: Pascal Arnaud, Francie (odst.: Dame Averil Cameron, UK),
- místopředsedkyně: Ana María González de Tobia, Argentina (pokračuje),
- člen: Gunhild Vidén, Švédsko (odstoupil Pascal Arnaud, Francie),
- členka: Susanne Alcock, USA (odstoupil Martin Hose, Německo),
- pokladník: Franco Montanari, Itálie (pokračuje),
- generální tajemník: Paul Schubert, Švýcarsko (pokračuje).

Bylo též rozhodnuto, že příští všeobecné shromáždění se uskuteční v r. 2012 v Bari a příští kongres v r. 2014 v Nice (organizace tohoto kongresu se ujal profesor Pascal Arnaud). Jako možná místa konání přespříštího kongresu v r. 2019 byly navrženy Velká Británie (zatím bez bližší specifikace) a Soluň. Bližší informace a kontaktní adresy jsou k dispozici na internetové adrese www.fiec-net.org.

Mezi několika sty účastníků z celého světa byl níže podepsaný pohřích jediným zúčastněným z České republiky. Země s naší srovnatelné – např. Maďarsko či Bulharsko – byly zastoupeny hojněji. Je to škoda. Většina referentů byli mladí lidé, často doktorandi, kteří zde měli příležitost prezentovat svou práci a seznámit se se svými kolegy. Nezaujatý pozorovatel si už z programu mohl učinit obrázek o tom, co která země v oboru klasických studií nabízí. Existenci České republiky snadno přehlédl. Stálo by za to tuto pro nás nelichotivou skutečnost změnit. Příští kongres v Nice – starověké galské Níkaii na Azurovém pobřeží – by k tomu mohl být vítanou příležitostí. A kdyby se Jednota klasických filologů trochu vzchopila, spojila síly s Karlovou univerzitou a s Akademií věd, mohla by třeba na r. 2022 navrhnout Prahu alespoň za místo všeobecného shromáždění FIECu (úkol méně náročný než organizace kongresu).

Celkový dojem z kongresu FIEC 2009 je dojmem z celkové situace klasických studií v dnešním světě. Heslo „požitek ze starověku“, které si pořadatelé zvolili, je zřejmě výrazem této situace. Wilhelm von Humboldt ovšem neměl pod tímto titulem na mysli neurčité množství rozkoší, nýbrž „týž, jen rozmanitě odstupňovaný dojem“, který vyvolává studium literatury, výtvarného umění, dějin a životních forem obou starověkých národů. Tento jednotlivý dojem je podle Humboldta vyvolán jedinečným „způsobem pojednání“ („Behandlungsart“) – přístupem k tvorbě –, který byl vlastní především Řekům: „Tím nejvlastnějším na tomto způsobu pojednání je,“ píše Humboldt, „že nechává lidskou přirozenost v jejích nejindividuálnějších a nejjednodušších projevech – jen tím, že ji pročistí a sevře – všude upomínat na ideálno; že

s největší možnou svobodou od materiálního zaujetí má vždy před očima pouze tuto formu, tento přechod od individuálního k ideálnímu, od nejjednoduššího k nejvyššímu, od jednotlivého k univerzálnímu, že jej nechává všude zaznít jako jediný svobodný rytmus, jemuž je pouze podkládán věčně odlišný text; a že proto všechno vcelku i v jednotlivostech – jen ve větší či menší míře – pojednává symbolicky a je přitom nadán tak šťastným taktem, že zachovává jak čistotu ideje, tak individualitu skutečnosti.“ Právě tento svéráz řeckého přístupu k tvorbě a k životu vůbec je podle Humboldta zdrojem nevyčerpatelného požitku, jež studium starověku poskytuje a jehož čtvrtým předmětem je tvar, rytmus, pocit a „jakási čtvrtá, ale těžko vysvětlitelná forma, která předchází pravému filosofování podobně jako metrická stopa dosud nevytvořené básni“.

Toto pojetí antiky, přítomné v různých obměnách v celé německé klasice, v němž antika představuje maximum možného zprostředkování mezi jedinečným a obecným, skutečností a ideou, a v němž jí právě proto připadá normativní role nejenom v umění, ale i při výchově, vzdělání a formování společenského života, se zdá být dnes zcela opuštěno. Převládá naopak snaha akcentovat prozaičnost antické skutečnosti, její odkouzlenou partikularitu, její sebekonstrukce, sebereprezentace a sebeklamy jakož i sebekonstrukce, sebereprezentace a sebeklamy pozdějších dob promítané do představ o antice. Všudy přítomným a logickým symptomem této proměny v pohledu na antiku, která se z ideální normy stala nahodilým faktem, je zřejmá dezorientace badatelů, kteří pro svůj zesvětštěný předmět hledají explikační paradigmata mimo obor věd o antice, nejčastěji v sociologii, v psychologii, v ekonomii a jinde. Důsledkem tohoto obratu – který není nijak nový, ale s výměnou generací teprve dnes všeobecný – je, že klasická studia do značné míry pozbyla své autonomie a působí namnoze dojmem jakéhosi aplikovaného výzkumu. Ty tam jsou doby, kdy ze studia antiky – právě proto, že jí byla přičítána normativní hodnota – vzházela nová, často převratná vědecká paradigmata, a to nejenom v oboru tzv. humanitních věd, které byly původně se studiem antiky totožné, ale také v oboru věd exaktních a přírodních. Kdysi snad osvobozující odvrát od „idealizace“ antiky se mezi časem stal tou nejběžnější mincí. Slabé měně se však postupně přizpůsobil i sortiment. A tak je tím, co klasická studia ve svém úhrnu dnes nabízejí, nakonec jakýsi supermarket požitků, které se od jiných požitků liší jen přívlastkem.

Osobně je pro mne hlavním podnětem, který jsem si z berlínské konference FIECu odnesl, otázka, zda na antice a jejích výtvořech, či alespoň na našem vztahu k ní, přece jenom není něco ideálního, a zda v případě, že se tento prvek z naší percepce antiky úplně vytratí, nejsou klasická studia odsouzena k zániku.

Filip Karfík (Praha – Freiburg)

8th Europaeum Classics Colloquium

Ve dnech 6.-8. listopadu 2009 se na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy konalo 8th *Classics Colloquium*, pořádané asociací *Europaeum* ve spolupráci s Ústavem řeckých a latinských studií FF UK.

Asociace *Europaeum* sdružuje deset evropských univerzit (Bologna, Bonn, Helsinky, Krakov, Leiden, Madrid, Oxford, Paříž, Praha, Ženeva). Byla založena v roce 1990 v Oxfordu a jejím smyslem je posilovat akademické propojení a spolupráci mezi partnerskými univerzitami. *Europaeum* proto pravidelně pořádá konference, letní školy, přednášky, veřejné debaty a podporuje také mobilitu studentů a profesorů mezi partnerskými univerzitami.

Europaeum Classics Colloquium je tradiční konference, která se doposud konala v Oxfordu, Leidenu, Madridu a Bologni. Je určena především doktorandům. Studenti Karlovy Univerzity se kolokvia aktivně účastní již od roku 2001, kdy se konalo poprvé.

8th *Classics Colloquium* konající se v historických prostorách Karolina slavnostně zahájili děkan Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Michal Stehlík, tajemník *Europaea* Paul Flather a zástupkyně vedoucího ÚŘLS FF UK Dagmar Muchnová. Téma letošního setkání bylo *Teaching, Teachers and Students*. Studenti z Bologni, Bonnu, Krakova, Madridu, Oxfordu, Paříže, Prahy a Ženevy přednesli referáty zabývající se nejrůznějšími aspekty vzdělání a vzdělávání v antice, ale též obrazem učitele v antické literatuře či výukou klasických jazyků ve středověku. Ke každému z referátů měl koreferát některý ze studentů či pedagogů ÚŘLS FF UK (jeden z koreferátů připravila studentka filozofie z FF UK a jeden také brněnský kolega). Především díky koreferátům následovala po jednotlivých referátech velmi živá a podnětná diskuse. Kromě dvanácti doktorandů předneslo příspěvky k tématu též několik zahraničních badatelů – prof. Tobias Reinhardt z univerzity v Oxfordu, prof. Maria Paola Funaioli z univerzity v Bologni a prof. Juan Antonio Álvarez-Pedrosa Núñez z univerzity v Madridu. Zaslouženou pozornost vzbudila velmi inspirativní přednáška dr. Lucie Doležalové: *Bloody Images: Teaching the Art of Memory in Late Medieval Central Europe*.

Po jednoznačně pozitivní zkušenosti s konáním kolokvia na Karlově univerzitě v Praze bylo rozhodnuto, že 9th *Classics Colloquium* v roce 2010 se bude konat opět na začátku listopadu na Jagellonské univerzitě v Krakově.

Martina Vaníková (Praha)

Letní škola klasických studií v roce 2009

Letní škola se v roce 2009 konala opět v Praze, a to ve dnech 1.-4. července. Posluchárnu a přilehlé prostory laskavě poskytl Ústav pro jazyk český AV ČR. Program a veškerou organizaci Letní školy zajistili pracovníci Kabinetu pro klasická studia Filozofického ústavu AV ČR ve spolupráci s Asociací učitelů klasických jazyků a Ústavem řeckých a latinských studií FF UK.

Základním tématem všech kurzů se stala *Antická naučná literatura a její recepce* a jako obvykle byly příspěvky řazeny chronologicky tak, aby posluchači měli možnost seznámit se s pojmáním antické naučné literatury v evropské tradici od nejstarších dob až do současnosti.

Nic se nezměnilo na osvědčené skladbě programu a dopolední četba pramenů byla odpoledne vystřídána přednáškami. Program byl ve středu zahájen čtením ze středověkých komentářů k Bibli pod vedením Lucie Doležalové z Ústavu řeckých a latinských studií FF UK. Odpolední přednášky přinesly díky vystoupením Sylvie Fischerové, Václava Marka a Dagmar Muchnové z ÚŘLS FF UK zajímavé vhledy do antické kultury, antického myšlení a její reflexe v literatuře.

Novinkou letošního roku byla četba v řečtině – Pavlína Šípová z Kabinetu pro klasická studia připravila výbor z byzantské sbírky zákonů *Ekloga*, a seznámila tak účastníky čtení se specifiky byzantské právní literatury. Večerní společenský program naplnili studenti a absolventi ÚŘLS svým divadelním představením, pod názvem *Parva Rubra Cuculla – Erythromitra* v latině a poté v řečtině sehráli pohádku O Červené karkulce. Představení se u účastníků Letní školy setkal s velmi příznivým ohlasem.

Jan Souček připravil na čtvrteční ráno velmi atraktivní téma četby – texty o antickém kulinářském umění, poté se účastníci Letní školy seznámili s naprosto jiným světem – světem nebeských jevů, těles a popisem zákonitostí tohoto světa, to vše díky četbě s Janem Kalivodou. Odpoledne bylo věnováno přednáškám o středověké recepci antické přírodovědné literatury, připraveným Hanou Šedinovou a Barborou Kocánovou z Kabinetu pro klasická studia FIÚ AV ČR a Gabrielou Šárochovou z Katedry dějin a didaktiky dějepisu PedF UK. Den byl zakončen prezentací Jana Kalivody, v níž představil rozsáhlý projekt *Litterae ante portas*, na němž spolupracují Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta UK, Kabinet pro klasická studia FIÚ AV ČR a Národní knihovna v Praze. Jedná se o bohatý soubor elektronických databází, jež umožňují odborné i širší veřejnosti získat snadný přístup nejen k textům kla-

sických autorů, ale užívat i nejrůznějších dalších nástrojů (encyklopedií, slovníků atp.) k lepšímu seznámení s antickou, středověkou a raněnovověkou kulturou.

Páteční program zahájil Jiří Beneš z Kabinetu pro klasická studia četbou vybraných textů Komenského, v nichž rozvažuje o vlivu četby antických autorů na křesťanského člověka. Martin Svatoš z téže instituce pak připravil výbor z Balbínova spisu *Quaesita oratoria*. Texty velmi dobře vypovídaly o dobových názorech na antickou literaturu a daly nahlédnout do řečnické praxe 17. století a jejího kulturního zázemí.

Poslední blok přednášek byl rovněž věnován ranému novověku. Jiří Matl z Kabinetu pro klasická studia nechal studenty Letní školy nahlédnout do světa hudby a muzikologie raného novověku prostřednictvím díla cisterciáka Mauritia Vogta, Sylva Dobalová z Ústavu dějin umění AV ČR přenesla posluchače na pražskou univerzitu a představila jim zajímavý monument – náhrobní desku učence a propagátora klasického vzdělání v raněnovověkých Čechách, Matouše Collina. Ve svém vystoupení provedla zajímavý pokus o nový kunsthistorický výklad dosud uspokojivě nevysvětleného motivu stromu s popsánými listy. Letní škola klasických studií tak letos nakročila i do oblasti dějin výtvarného umění. Pátek se uzavřel úvahou Evy Kuťákové z ÚŘLS nad možnostmi pedagoga, který chce studentům výuku latiny zatraktivnit neotřelými učebními metodami, jež jsou na rozdíl od výuky moderních jazyků omezené. Její návrhy se setkaly s velmi pozitivní reakcí z řad středoškolských učitelů a vedly i k návrhu, zda Eva Kuťáková neuvažuje o vytvoření metodické příručky pro výuku klasických jazyků, jež v českém prostředí schází. Letní škola se tedy uzavřela i výzvou do budoucna.

V sobotu 4. července se uskutečnila dopolední exkurze do interiérů letohrádku Hvězda, vedená Janem Bažantem. Jeho výklad se soustředil ke štukové výzdobě stropů v přízemí letohrádku, inspirované antickou mytologií. Prof. Bažant poukázal na dosud málo známé historické pozadí vzniku této památky a osvětlil především kulturní souvislosti, které působily na vznik této evropsky výjimečné vnitřní výzdoby, její účel a alegorický smysl, ale i její komplikovanou vnitřní strukturu, jež organizuje náměty do významových skupin a jež ovlivňuje také kompozici každého mytologického výjevu.

Hana Bouzková – Alena Sarkissian (Praha)

Diplomové práce z klasické filologie, klasické archeologie, starověkých dějin, antické filosofie, latinské medievistiky, neolatinistiky a novořečtiny obhájené na českých a slovenských univerzitách v roce 2008/2009

I.

FF UK v Praze – Ústav pro klasickou archeologii
(připravil Jiří MUSIL)

Magisterské diplomové práce

Autor: Jitka DOLEŽALOVÁ

Obor: klasická archeologie

Název: *Pozdněřímské skleněné lampy*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D.

Počet stran: 63, 39 obrázků

Práce si klade za cíl popsat a zhodnotit skleněné lampy doby pozdněřímské a doby raněbyzantské, jejich postupný vznik a vývoj. Součástí práce je i popis předmětů souvisejících s užíváním lamp, shrnutí jejich funkce a výhod a nevýhod oproti lampám z ostatních materiálů. Důležitou součástí práce je katalog tvarových typů lamp a jejich porovnání s nálezy na lokalitách s největšími nalezenými soubory lamp.

Autor: Stanislava KUČOVÁ

Obor: klasická archeologie

Název: *Etruské sakrální okrsy archaického a klasického období*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D.

Počet stran: 76, 154 obrázků

Práce se zabývá zásadami etruského členění prostoru a orientací kultovních staveb. Popisuje architekturu etruských chrámů, konstrukci sloupů, stavební materiály a odlišnosti od chrámů řeckých. Věnuje se i oltářům. Shrnuje různé přístupy k etruským chrámům a názory na jejich vývoj. Nakonec uvádí příklady jednotlivých chrámů v Etrurii.

Autor: Petr MIKULKA

Obor: klasická archeologie

Název: *Římské kupolové centrály ve volné imperiální architektuře*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Iva Ondřejová, CSc.

Počet stran: 128, 169 obrázků

Práce se zaměřuje na volné stavby (tj. takové, které stály samostatně, případně byly připojeny k jiným budovám, avšak zachovávaly si vlastní autonomii

a účel) vzniklé od pozdněrepublikánské doby až po dobu pozdněcísařskou a popisuje jen centrály s kupolí z litého zdiva anebo cihel. Předmluva nastiňuje vývoj této architektury koncem republiky zejména v neapolské oblasti, hlavní část výkladu se soustřeďuje na nejvýznamnější stavby tohoto typu z císařské doby počínaje římským Pantheonem a Honoriovým mausoleem konče. Další část práce pak pojednává o antické myšlenkové reflexi staveb s kruhovým půdorysem a kupulovou klenbou a předkládá jejich typologickou a strukturální analýzu.

Autor: Barbora WEISSOVÁ Obor: klasická archeologie
Název: „*Antičnost versus klasičnost*“ ve 20. letech 20. století v československé architektuře
Vedoucí práce: Mgr. Patrik Líbal, Ph.D. Počet stran: 87, 73 obrázků

Architektonický vývoj v Československu ve 20. letech 20. století byl velmi komplikovaný. Setkává se zde mnoho různých směrů, ale nakonec se většina architektů přiklání k funkcionalismu. Obrací se přitom na jeho zakladatele, Švýcara Le Corbusiera. Ten se překvapivě inspiroval mnohými architektonickými zásadami antického Řecka a Říma. V jeho duchu pokračují i naši tvůrci a zabývají se aplikací starých forem do nové doby s použitím zcela nových materiálů. Práce se zabývá myšlenkovým světem zmiňovaného období ve vztahu k antice.

Autor: Michaela ZYKOVÁ Obor: klasická archeologie
Název: *Antické chrámové průčelí v novoklasicistní architektuře českých zemí*
Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Bažant, CSc. Počet stran: 86, 142 obrázků

Práce se zabývá problémem antického chrámového průčelí, které zde nepředstavuje pouze prvek antické architektury, ale jako část antického chrámu reprezentuje a ztělesňuje antickou kulturu. Autorka rozvíjí problém vztahu klasicismu (jako uměleckého slohu přelomu 18. a 19. století) k antické architektuře, což dokládá na výskytu a podobě citace chrámového průčelí v novoklasicistní architektuře českých zemí. Pozornost je věnována závislosti klasicistní architektury na antických vzorech, směrům inspirace a vlivům, které ovlivňovaly klasicistní architekty. Také je probírána celková problematika klasicistní architektury v našich zemích.

II.

FF UK v Praze – Ústav filosofie a religionistiky (připravil Jiří RŮŽIČKA)

Magisterské diplomové práce

Autor: Antonín ŠÍMA Obor: filosofie
Název: *Nauka o principech u Filoláa z Krotónu a pythagorejství v 5. st. př. n. l.*
Vedoucí práce: doc. Filip Karfik, Ph.D. Počet stran: 110

Práce je věnována nauce o principech u Filoláa z Krotónu a u pythagorejců v referátech Aristotelových pojednání. Jejím cílem je prozkoumat tuto nauku v zachovaných zlomcích Filoláa z Krotónu a určit, jaké principy popisoval a jaký status měly v kontextu předsókratovských kosmologických nauk. Výsledek tohoto zkoumání je v práci vztažen k pythagorejské nauce. Filoláovy zlomky představují základní pár opozit omezené a neomezené, které konstituují řád přírody. Jejich jednotícím prvkem je princip kosmické harmonie. Výsledkem této práce je představení Filoláa z Krotónu jako myslitele, který naukou o principech nevybočuje z kontextu předsókratovských nauk o přírodě a jeho kosmologie v základních bodech koresponduje s pythagorejskou naukou o principech v Aristotelových referátech.

III.

PedF UK – Katedra dějin a didaktiky dějepisu (připravila Jana KEPARTOVÁ)

Bakalářské diplomové práce

Autor: Veronika VONDROVÁ Obor: dějepis
Název: *Pohled na císaře Augusta v beletristickém zpracování*
Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Kepartová, CSc. Počet stran: 61

Autorka analyzuje román německého spisovatele Philippa Vandenberg (vl. jm. Hans Dietrich Hartel) *Tajné deníky císaře Augusta*, porovnává jej s dochovanými prameny, zařazuje informace v něm obsažené do historického kontextu a zkoumá, do jaké míry se jeho autor odchyluje od skutečnosti, aniž by přitom snižovala hodnotu Vandenbergova díla jako historického románu. Jde o svým způsobem užitečné komentáře k románu, které mohou být využity v hodinách dějepisu.

Autor: Eva BORSKÁ Obor: dějepis
Název: *Krize římské republiky a její obraz v mainstreamovém filmu*
Vedoucí práce: Mgr. Robert Skopek Počet stran: 87 + přílohy

Autorka se zabývá vztahem mezi historickou skutečností a jejím ztvárněním ve filmu, a to na konkrétních případech dvou osobností – Spartaka a C. Iulia Caesara. Práce se zaměřuje na čtyři filmy – na televizní film *Julius Caesar* z roku 2002 a koprodukční britsko-italský seriál *Řím* z roku 2005 pro osobu Caesarovu a dva filmy z roku 1960 a z roku 2004 s názvem *Spartacus*.

Magisterské diplomové práce

Autor: Karolina BORSKÁ Obor: dějepis
Název: *Výchova chlapců ve Spartě. Obraz agóge v athénské historiografii v kontextu spartsko-athénské soupeření*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Kepartová, CSc. Počet stran: 110 + obr. přílohy

Autorka se snaží sumarizovat dostupné informace týkající se agóge, výchovy spartské mládeže, tyto informace analyzovat, zařadit do historického kontextu a poskytnout co možná plastický obraz života a výchovy mládeže ve Spartě. Po nutných kapitolách uvádějících do problematiky (otázka pramenů a literatury, charakteristika dórské a iónské obce atd.) líčí výchovu spartských chlapců chronologicky od prvních let života až po dospělost.

IV.

FF MU v Brně – Ústav klasických studií (připravila Katarina PETROVIČOVÁ)

Bakalářské diplomové práce

Autor: Hana COUFALOVÁ Obor: novořecký jazyk a literatura
Název: *Pinelopi Delta a Velká myšlenka*

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Markéta Kulhánková, Ph.D. Počet stran: 42

Tématem práce je rozbor vlivu Velké myšlenky na romány Pinelopi Delta s byzantskou tematikou. Cílem bylo na základě vlastní četby byzantské trilogie i nastudování sekundárních pramenů zhodnotit, do jaké míry a jakým způsobem se odrazila dobová ideologie v románech této autorky dětské literatury.

Autor: Lubica FAFRÁKOVÁ Obor: novořecký jazyk a literatura
Název: *Společenská kritika a satira v povídkové tvorbě Emmanuela Roidisa*
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Markéta Kulhánková, Ph.D. Počet stran: 62

Témou bakalářské práce je společenská kritika a satira v povídkové tvorbě Emmanuela Roidisa. Cílem bylo poukázat na tuto méně známou část spisovatelovy literární tvorby, na její charakteristické prvky, kterými sú satira a kritika, ich spôsob používania a autorov zámer.

Autor: Beáta KAVCZOVÁ Obor: novořecký jazyk a literatura
Název: *Giorgos Theotokas a jeho pohľad na ithografiiu*
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Markéta Kulhánková, Ph.D. Počet stran: 49

V prvej časti práce je predstavený grécky prozaik Giorgos Theotokas, jeho osobnosť a literárna tvorba, ďalej literárny smer *ithografia* (žánrová poviedka), ktorý vládol v gréckej literatúre približne 50 rokov. Podľa eseje *Slobodný duch* od Theotokasa je prezentovaný jeho názor na tento literárny smer. V druhej časti je analyzovaná jedna žánrová poviedka od Andreasa Karkavitsasa, významného predstaviteľa tohto smeru.

Autor: Helena ŠIROKÁ Obor: novořecký jazyk a literatura
Název: *Změna postavení žen v řecké poválečné literatuře, Margarita Lyberaki: »Psathina kapela«*

Vedoucí práce: Mgr. Nicole Votavová Sumelidisová Počet stran: 47

Cílem této práce je analýza nových témat, symbolů a motivů v řecké ženské poválečné literatuře a jejich srovnání s literární tematikou období meziválečného. Nové motivy jsou předvedeny na rozboru prozaického díla *Psathina kapela* autorky Margarity Lyberaki.

Autor: Paris VASILADIS Obor: novořecký jazyk a literatura
Název: *Andreas Kalvos v esejích Odyssease Elytise a Jorgose Seferise*
Vedoucí práce: Mgr. Nicole Votavová Sumelidisová Počet stran: 46

Autorka se v práci zabývá řeckým básníkem Andreasem Kalvosem a jeho tvorbou, zejména jazykovým rozbořem, stavbou a tematikou dvaceti ód, básníkovy nejvýznamnějšího díla. Jádrem práce jsou rozbořování studií Kalvosova díla, jejichž autory jsou Odysseas Elytis a Jorgos Seferis. Na závěr autorka poukazuje na některé společné znaky Kalvosových sbírek ód právě s díly Seferise a Elytise.

Magisterské diplomové práce

Autor: Mariana ČÍŽKOVÁ Obor: latinský jazyk a literatura
Název: *Počátky římské veršované satiry, C. Lucilius*
Vedoucí práce: doc. PhDr. Daša Bartoňková, CSc. Počet stran: 94

Práce se zabývá postavou básníka C. Lucilia a jeho vztahem k počátkům římského literárního žánru – veršované satiry. Ukazuje, proč je právě C. Lucilius označován za jejího zakladatele. Dotýká se i společenské, politické a literární situace Říma v druhé polovině 2. století př. n. l., protože autor satir je vždy bezprostředně spjat se svým okolím. Z dochovaných 1400 zlomků Luciliova

díla důkladně analyzuje fragmenty týkající se kritiky, a ty dále dělí podle ná-
mětu do několika kategorií.

Autor: Diana KALCOJANISOVÁ Obor: novořecký jazyk a literatura

Název: *Velikonoční zvyky v díle A. Papadiamandise*

Vedoucí práce: prof. PhDr. Růžena Dostálová, CSc. Počet stran: 67

Tématem práce je úloha velikonočních zvyků v díle Alexandra Papadiamandise (1851-1911), světe řecké literatury, který je právem považován za zakladatele mravoličné povídky. Cílem je vybrat a popsat Papadiamandisovy velikonoční povídky, které nejlépe vyjevují venkovský život, obřadnost tohoto nejdůležitějšího řeckého náboženského svátku, a zároveň detailně popisují jednotlivé zvyky a mravy.

Autor: Ilona MÜLLEROVÁ

Obor: latinský jazyk a literatura

Název: *Proměny Héraklea v dramatu*

Vedoucí práce: Mgr. Irena Radová, Ph.D.

Počet stran: 75

Práce se věnuje postavě Héraklea, který se na jedné straně ukazuje jako civilizační hrdina zbavující lidi všech nestvůr a na straně druhé jako neomalený hromotluk a náramný jedlík. Na vybraných dramatech je ukázáno, co v Hérakleově životě hraje důležitou roli – práce se pokouší o Hérakleovu literární biografii. Nejprve je nastíněno samotné zrození Héraklea v podání Hésioda, Plauta, Ovidia a Lúkiána. V dalších kapitolách je Héraklés představen Euripidovým *Hérakleem*, Sofokleovými tragédiemi *Tráchiňanky* a *Filoktétés*. Pomyslnou tetralogii o Hérakleovi uzavírá Euripidova *Alkéstis*, jelikož byla uváděna na čtvrtém místě místo satyrského dramatu. V dalších kapitolách je Hérakleův příběh stručně doplněn i moderním zpracováním českého dramatika Otokara Fischera *Herakles* a loutkovou hrou *Herkules* z dílny českého loutkaře Matěje Kopeckého.

Autor: Anna SMÉKALOVÁ

Obor: latinský jazyk a literatura

Název: *Kronika pražského kanovníka Vincencia. Edice a studie ke stylistice*

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Nechutová, CSc.

Počet stran: 50 + 49

Práce se zabývá dílem pražského kanovníka Vincencia pišícího ve druhé polovině 12. století. Dělí se na dvě části. Ve druhé se nachází textověkritická edice Vincenciovy kroniky, v první úvod k edici, jenž se skládá z dějin výzkumu Vincenciovy kroniky a rozsáhlejší studie k stylistice. Práci doplňuje ediční poznámka a seznam literatury.

Autor: Věra ŠMÍDOVÁ

Obor: novořecký jazyk a literatura

Název: *Jorgos Joannu – mezi poezií a prózou*

Vedoucí: Mgr. Nicole Votavová Sumelidisová

Počet stran: 79

Práce představuje řeckého básníka a prozaika Jorgose Joannu, jehož tvorba spadá do doby po druhé světové válce. Obsahuje stručný popis historického a kulturního vývoje jeho rodného města Soluně, se kterým je úzce propojeno jeho dílo. Dále seznamuje čtenáře s autorovou básnickou tvorbou a širokou škálou jeho prozaické tvorby z hlediska literárních žánrů a rovněž se zabývá vlivy, jež na autora působily. Zvláštní pozornost je věnována novému literárnímu druhu, který v sobě slučuje prvky mnoha prozaických forem a který Joannu nazval *pezografima*, tj. krátký prozaický text. Cílem práce je rozbor autorových prozaických textů na základě četných ukázek jeho děl a zdůraznění motivů, které jsou pro jeho dílo stěžejní.

V.

FF UP v Olomouci – Katedra klasické filologie (připravila Ivana KOUČKÁ)

Bakalářské diplomové práce

Autor: Ladislav MACH

Obor: latinská filologie

Název: *Petroniovo »Satyrikon« a Fitzgeraldův »Velký Gatsby«*

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Šubrt, Ph.D.

Počet stran: 33

Základní rámec práce tvoří pasáže podávající biografický a literárněhistorický nástin obou srovnávaných autorů. Její těžiště pak spočívá v komparaci obou děl a hledání nejen vnějškových a typologických, nýbrž i vnitřních, lze říci genetických souvislostí. Jak plyne z Fitzgeraldovy korespondence, román *Velký Gatsby* nese přímou inspiraci Petroniem. Navzdory časové vzdálenosti mezi srovnávanými romány a zcela odlišnému společenskému kontextu, ve kterém vznikly, upozorňuje bakalářská práce na řadu zajímavých paralel: od podobného sociálního původu obou hrdinů, který determinuje jejich jednání i společenské přijetí, až po analogie ve způsobu vyjadřování.

Autor: Soňa VYMAZALOVÁ

Obor: latinská filologie

Název: *Proměny řecké literatury v mytologii*

Vedoucí práce: PhDr. Jan Janoušek

Počet stran: 45

Práce se zaměřuje na srovnání zobrazení postavy mytické Élektry v dílech Aischyla, Sofoklea a Eurípida a na tomto příkladu se potom pokouší obecněji charakterizovat vývoj zobrazování ženy v řecké literatuře, s odkazy na četná další díla. Člení se v zásadě na dvě hlavní části: analýzu textů zmiňova-

ných tragiků a studii o postavení ženy ve starověkém Řecku od archaického období až po helénismus. K nim je na závěr celkem volně připojena kompara-ce klasického zpracování postavy Élektry s jejím ztvárněním v dramatu Eugena O'Neill *Smutek sluší Élektře*.

Magisterské diplomové práce

Autor: Ivana HOFÍRKOVÁ Obor: latinská filologie
Název: *Giovanni Boccaccio – »Genealogiae deorum gentilium libri«*
Vedoucí práce: PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D. Počet stran: 79

Autorka nejprve zmiňuje okolnosti sepsání *Genealogiae* a seznamuje čtenáře se základními fakty z Boccacciova života i s dobou, ve které tvořil. Jádrem práce je poměrně obsáhlý překlad opatřený komentářem. Z patnácti knih díla si I. Hofírková vybrala knihy VIII. a XIV., aby demonstrovala úzce mytologicky zaměřený charakter první, obsáhlejší části (knihy I.-XIII.), oproti polemicko-apologeticky koncipované části závěrečné (knihy XIV.-XV.), v níž se dají rozeznat Boccacciovy vlastní literární, tvůrčí schopnosti. Komentář k oběma knihám informuje o autorových zdrojích a způsobu jejich využití a analyzuje jeho pojetí antické mytologie, některá spisovatelova omezení a účinný styl užitý při obhajobě poezie.

VI.

FF UP v Olomouci – Katedra historie (připravila Ivana KOUČKÁ) Bakalářské diplomové práce

Autor: Gabriela FARONOVÁ Obor: historie
Název: *Antičtí autoři v knihovně olomouckého biskupa Karla II. z Liechtensteina-Castelkorna*
Vedoucí práce: PhDr. Ivana Koucká Počet stran: 111

Práce nejprve přibližuje osobnost Karla II. z Liechtensteina-Castelkorna a rozebírá jeho korespondenci dokládající zájem olomouckého biskupa o nákupy knih i shromažďování reprezentativního souboru antických autorů. Jádrem práce je analýza katalogu knih k roku 1691 a všech děl antických autorů, které se v biskupově knihovně dochovaly. Autorka se především koncentruje na popis a rozbor jejich současného stavu, míst vydání a tiskařské produkce antické literatury, její současné umístění v Kroměříži i na problematiku *ex libris*. V další části se pokouší o předběžný rozbor tematického zastoupení antických autorů a v závěru práce podává jejich soupis.

Magisterské diplomové práce

Autor: Eva KOLÁŘOVÁ Obor: historie
Název: *Kleopatra VII. v české kultuře po roce 1918*
Vedoucí práce: PhDr. Ivana Koucká Počet stran: 139

Autorka se snaží postihnout všechny základní podoby různých forem umělecké tvorby, ve kterých se postava Kleopatry VII. v české kultuře po roce 1918 objevuje (historický román, knihy pro děti, detektivky, dramata, divadlo, hudba, muzikály, film, obrazy) a zkoumá rovněž případný vliv soudobých událostí na představení její osobnosti i historických reálií z dějin starověkého Egypta. Podstatné části práce také věnuje historické věrohodnosti informací podávaných o životě Kleopatry VII. v analyzovaných dílech, a proto v samostatné první kapitole přibližuje její životní osudy, zejména „notoricky známé“ události i historiky dosud neobjasněná sporná místa jejího života.

VII.

Filozoficko-přírodovědecká fakulta SU v Opavě – Ústav historických věd (připravila IVANA KOUČKÁ) Bakalářské diplomové práce

Autor: Radek HOCHMAL Obor: historie
Název: *Řecké věštírny a jejich role v náboženském a politickém životě řeckých poleis*
Vedoucí práce: PhDr. Karla Vymětalová Počet stran: 56

Práce se opírá především o české překlady četných antických pramenů, z nichž autor velice často cituje. Obsahuje výklad nejen o roli věštíren v kolonizačním procesu, v době řecko-perských válek a války peloponéské, ale také obecnější části koncentrované na strukturu pokládáných otázek (např. vyhýbavé a lstitivé otázky) a jejich interpretaci orákuly (např. falešné a vymyšlené odpovědi). V závěru se autor stručně koncentruje také na skepsi některých antických autorů k věštibám a jejich kritiku věštíren.

Magisterské diplomové práce

Autor: Tomáš KNITTL Obor: historie
Název: *Vztahy mezi římskou a parthskou říší v období 1. st. př. n. l. – 3. st. n. l.*
Vedoucí práce: PhDr. Karla Vymětalová Počet stran: 150

Autor se věnuje nejenom dějinám parthské říše, ale zkoumá detailně i různé podoby vzájemných kontaktů Parthů a Říma. Na základě důkladného rozboru

pramenů i cizojazyčné odborné literatury (převážně v angličtině) analyzuje jejich příčiny i důsledky nejen pro Řím a Parthy, ale také pro okolní svět. Zvolený přístup se projevuje zejména v kapitole o Crasově vojenském tažení na východ a bitvě u Carrh. Důležitou součástí práce tvoří také pasáže věnované vojenské výzbroji a výstroji římské i parthské armády a jejich válečné taktice.

Autor: Hana PLAČKOVÁ

Obor: historie

Název: *Dějiny starověkého Říma v učebnicích pro základní a střední školy v letech 1945-2005*

Vedoucí práce: PhDr. Karla Vymětalová

Počet stran: 134

Hlavním cílem práce bylo sledovat římské dějiny z pohledu českých a slovenských autorů učebnic. Na základě analýzy jejich formální a obsahové stránky rozdělila autorka vlastnosti učebnic na ty, které byly nějakým způsobem ovlivněny vývojovými změnami let 1945-2005, a na ty, které byly do učebnic zařazeny zejména rozhodnutím autora. Díky použité metodologii autorka postihla ve třech základních etapách vydávání učebnic (1945-1948, 1948-1989, 1989-2005) změny ovlivněné zejména politickým vývojem i rozvojem polygrafického průmyslu. Zkoumání učebnic pak také propojila i s dalšími školními pomůckami, jako jsou pracovní sešity a atlasy.

VIII.

FF UK v Bratislave – Katedra klasickej a semitskej filológie

(pripravila Jana GRUSKOVÁ)

Magisterské diplomové práce

Autor: Jozef KORDOŠ

Obor: klasické jazyky

Název: *Cassius Dio a jeho dielo*

Vedúci práce: Mgr. Wojciech Sowa, Ph.D.

Počet strán: 59

Práca sa delí na dve časti, z ktorých prvá sa zaoberá životom a kariérou rímskeho historiografa gréckeho pôvodu Cassia Diona, vznikom a kompozíciou jeho diela *Rímske dejiny*, textovou a rukopisnou tradíciou. Pozornosť sa venuje tiež prameňom, z ktorých Dio pravdepodobne čerpal ako aj jeho miesta v širšom kontexte antickej historiografie. Druhá časť práce obsahuje slovenský preklad XLIX. knihy *Rímskych dejín*.

Autor: Ema PAVLÁKOVÁ

Obor: klasické jazyky

Název: *Mágia očami vybraných literárnych autorov 2. polovice 1. st. pred n. l. a jej neliterárne paralely*

Vedúci práce: Mgr. Wojciech Sowa, Ph.D.

Počet strán: 63

Práca sa zaoberá literárnymi pamiatkami z 2. polovice 1. st. pred n. l., v ktorých sa nachádzajú zmienky o mágii. Autori vybraných diel sú: Q. Horatius Flaccus, P. Vergilius Maro, Albius Tibullus a Sextus Propertius. Práca sa skladá z teoretickej časti pojednávajúcej o antickej mágii a praktickej časti. V tej sú rozobraté jednotlivé ukážky z literárnych diel a porovnané s gréckymi magickými papyrusmi. K vybraným ukážkam boli nájdené viaceré neliterárne paralely.

Autor: Eva SERAFINOVÁ

Odbor: klasické jazyky

Název: *Andrej z Kréty: »Homiliae I-IV in nativitate Beatae Mariae Virginis« (analýza štýlu a jazyka)*

Vedúci práce: Mgr. Wojciech Sowa, Ph.D.

Počet strán: 85

Práca sa zaoberá štyrmi homíliami byzantského autora Andreja z Kréty, významného kazateľa a cirkevného básnika, k Sviatku narodenia preblahoslavej Panny Márie, a analyzuje ich jazyk a štýl. Práca je rozdelená do piatich kapitol, v ktorých ponúka teoretické východiská k byzantskej homiletike, životopisné údaje o autorovi, rukopisnú tradíciu a vydania spracovávaných homílií; v hlavnej časti je predložená podrobná jazykovo-štylistická analýza 1. a 4. homílie spolu so spracovaním slovnej zásoby všetkých štyroch homílií. Na základe vypracovaných analýz autorka dospela k výsledku, že homílie sú napísané vo vysokom štýle a slovná zásoba sa približuje klasickej gréčtine.

IX.

FF PU v Prešove – Inštitút románskych a klasických filológii

(pripravila Erika BRODŇANSKÁ)

Bakalárske diplomové práce

Autor: Ivana DUJAVOVÁ

Odbor: latinský jazyk a literatúra

Název: *Anchises a jeho úloha pri Aeneovej ceste do Itálie*

Vedúci práce: Mgr. Erika Brodňanská, Ph.D.

Počet strán: 36

Anchises patrí bezpochyby k ústredným postavám Vergiliovho eposu *Aeneis*. Je nositeľom cností, ktoré bolo treba v Ríme obnoviť, a ako taký má nenahraditeľnú úlohu pri Aeneovej ceste do Itálie a jeho zakladateľskom diele. Cieľom práce bolo na základe čítania a rozboru Vergiliových veršov sledovať a charakterizovať postavu Anchisa. Autorka sa na neho snaží pozrieť z rôznych uhlov pohľadu – venuje sa vzťahu medzi Anchisom a jeho synom Aeneom, všima si Anchisa ako radcu a zaoberá sa tiež vzťahom Anchisa k bohom a k priateľom. V závere sa pokúša o celkové zhrnutie a zhodnotenie Anchisevej úlohy, ako jej vyplynuli z jednotlivých aspektov, ktoré si vo Vergiliovom diele všimla.

Autor: Michaela CHMELOVÁ Odbor: latinský jazyk a literatúra
 Názov: *Obraz cisára Claudia v dielach antických a súčasných autorov.*
 Vedúci práce: doc. PhDr. František Šimon, CSc. Počet strán: 42

Vo svojej práci sa autorka snaží podať komplexný obraz cisára Claudia, všima si jeho súkromný život, ale i literárnu a politickú činnosť. Vychádza pri tom z diel dvoch antických autorov, Tacita a Suetonia, ale i súčasnej, prevažne literárnovednej, literatúry. Porovnáva minulé a dnešný pohľad na Claudia, podáva tiež vlastné hodnotiace úsudky, ktoré napovedajú o autorkinom pozitívnom vzťahu k tomuto cisárovi.

Magisterské diplomové práce

Autor: Anabela OBYŠOVSKÁ Odbor: latinský jazyk a literatúra
 Názov: *Apolón v rímskej poézii*
 Vedúci práce: Mgr. Erika Brodňanská, Ph.D. Počet strán: 103

Autorka podáva v práci komplexný a ucelený pohľad na boha Apolóna a jeho kult v rímskej spoločnosti. Podobu tohto kultu sa snaží zrekonštruovať prostredníctvom interpretácie diel vybraných rímskych básnikov. Vyčerpávajúco skúma ich vnímanie a nazeranie na Apolóna – všima si jeho fyziognómiu, rodinu, atribúty, odev a predmety, s ktorými prichádza do styku, miesto jeho pôvodu a tiež vlastnosti a prívlastky, ktorými je charakterizovaný, nezabúda ani na najrozmanitejšie vzťahy, do ktorých tento boh vstupuje.

X.

FF TU v Trnave – Katedra klasických jazykov (pripravila Lenka FIŠEROVÁ)

Magisterské diplomové práce

Autor: Ivana DUBCOVÁ Odbor: klasické jazyky
 Názov: *Preklad a analýza tragédie »Arsinoe«*
 Vedúci práce: Mgr. Erika Juríková, Ph.D. Počet strán: 94

Predmetom práce bol preklad a jazykovo-obsahová analýza školskej hry *Arsinoe*, ktorá vyšla v roku 1730 v Trnavskej univerzitnej tlačiarne. Autorka sa v práci zaoberala nielen charakteristikou jezuitského divadla, ale krátko sa venovala aj Spoločnosti Ježišovej a jej úlohe vo vývoji uhorského školstva. V jadre práce analyzovala divadelnú hru, skúmala pomer k prameňu – *Výber z dejín Filipa Macedónskeho* od M. Juniana Justina a ponúkla aj jazykové a štylistické prostriedky charakteristické pre tento žáner. Súčasťou práce je aj samotný text drámy paralelný s latinským textom. V závere študentka poukázala

la na úskalia prekladu tragédie, ale aj na fakt, že prekladov dramatickej tvorby z tohto obdobia je na Slovensku ešte stále málo.

Autor: Tatiana ILKOVÁ Odbor: klasické jazyky
 Názov: *Conradi Celtis Liber amorum secundus et imitatio Ovidiana*
 Vedúci práce: Mgr. Jozef Kordoš Počet strán: 80 + obrazová príloha.

Diplomantka sa venovala prvému lúboštnému básnikovi nemeckého humanizmu Conradovi Celtisovi a jeho tvorbe. V úvode ponúkla pohľad na život dvoch básnikov – Celtisa a jeho antického vzoru, Ovidia. V nasledujúcich kapitolách porovnávala humanistickú milostnú elégiu s antickou, ktorú ilustrovala na Ovidiovom diele. Poukázala na fakt, že Celtis bol u nás pomerne neznámy a málo, ak vôbec, prekladaný autor. V práci sa nachádza aj autorkin preklad druhej knihy jeho diela *Amores* s precíznym poznámkovým aparátom. V závere skonštatovala, že nemecký humanista sa síce svojim dielom približuje Ovidiovi, ale svoje *Amores* pretkal vlastnou originalitou i kreativnosťou.

Autor: Martin KRÁLOVIČ Odbor: klasické jazyky
 Názov: *Obraz prepustencov v dielach »Annales« P. Cornelia Tacita a »Historiae« C. Sallustia Crispa*
 Vedúci práce: prof. PhDr. Daniel Škoviera, Ph.D. Počet strán: 73

Otázka prepustencov a pohľad na ňu u dvoch rímskych historikov boli témou tejto práce. Pred samotným porovnaním historických diel diplomant osvetlil sociálne pomery v Itálii na konci republiky, zaoberal sa rozdelením otrokov, podmienkami a formami ich prepustenia. Problematiku preskúmal najprv v diele P. Cornelia Tacita a následne v diele C. Sallustia Crispa. V závere poukázal na skutočnosť, že zákonné možnosti prepustenia otrokov neplnili svoju funkciu dostatočne a často boli nahrádzané neschválenými spôsobmi.

ANTONÍN BARTONĚK, *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu*. Brno: Masarykova univerzita 2008, 219 s.

Práce Antonína Bartoňka si klade za cíl podat naší klasicofilologické a filologické veřejnosti příručku, kterou již dlouho postrádá: srovnání obou klasických jazyků v oblasti syntaxe s ohledem na jazyky současné (románské, germánské, slovanské). Autor v úvodu podává zprávu o genezi své práce, jež podle něho vznikla v zásadě ze dvou důvodů:

a) „za účelem přesnějšího formulování a lingvistického zhodnocení syntaktických zvláštností dvou starých, dávno již neživých jazyků, starověké řečtiny a latiny“, přičemž jsou srovnávány nejen tyto dva jazyky navzájem, „nýbrž porůznu i s mnohými současnými evropskými jazyky.“

b) „k prohloubení a důkladnějšímu zpracování současné didaktické metodiky při vysokoškolské (event. i středoškolské) výuce obou zmíněných antických jazyků na pozadí vybraných živých jazyků.

Dále jsme v úvodní části obeznámeni se vznikem a rozvojem syntaktických bádání o řečtině a latině od antiky po dnešek (2. kapitola) a s celkovým rozvrhem a vnitřním členěním práce. K tomu je připojena kapitola (4.), která rýsuje prvotní nástin syntaktické problematiky v obou jazycích a jakýsi výčet nejmarkantnějších jevů, kde se oba jazyky výrazněji odlišují. Jde tu o rozdíly v řeckém a latinském systému časů, modů a vidů a jejich odraz v syntaxi vedlejších vět.

Vlastní jádro práce pak tvoří šest kapitol (5.-10.), kde se postupně jedná o vedlejších větách obsahových (deklarativních, volitivních a tázacích), příslovecných (účelových, účinkových, příčinných, časových, podmínkových, přípustkových a srovnávacích) a vztažných. V kapitolách 8, 9 a 10 se probírají jmenné ekvivalenty vět obsahových a příslovečných: infinitivní, participiální, gerundijně-gerundivní a supinové konstrukce (u dvou posledních se poukazuje na to, jak mohou být vyjádřeny v řečtině za absence těchto gramatických tvarů).

Každá z těchto kapitol je členěna na základní charakteristiku věty či konstrukce, návrh stručného schématu pro jejich členění, výčet používaných spojek a slovesných způsobů. Toto členění je pochopitelně provedeno dvojmo, paralelně pro latinu a řečtinu, poté jsou sumarizovány hlavní rozdíly mezi oběma jazyky a připojeno je i srovnání se situací v moderních jazycích. Kapitoly jsou v závěru doplněny prezentací latinských a řeckých vět charakteristických pro daný syntaktický jev.

Specifický charakter mají kapitoly 11 a 12, které pojednávají o možnostech vyjádření větné modalit deontické, a hlavně epistémické. Jejich autorkou je Mgr. K. Pořízková, žačka a spolupracovnice A. Bartoňka. Ve 13. kapitole jsou pak vyvozeny závěry plynoucí z předchozích 12 kapitol – pokus o globální po-

hled na vývoj a stav latinské a řecké syntaxe. Kniha dále obsahuje i stručné résumé v anglickém jazyce a rozsáhlou bibliografii k dané problematice.

Posuzovanou knihu považuji za cenný příspěvek pro pochopení podstaty i jemnějších nuancí klasických jazyků v oblasti syntaxe a za příručku velmi vhodnou pro vysokoškolské pedagogy i studenty mj. pro možnost rozboru uvedených reprezentativních vět. Nezpochybnitelný je i vědecký přínos práce, už proto, že ani v zahraniční produkci v zásadě neexistuje doposud práce podobného druhu. Bylo by proto velmi vhodné uvažovat o její cizojazyčné verzi.

Jan Janoušek (Olomouc)

DANIELA URBANOVÁ – VÁCLAV BLAŽEK, *Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písmo*. Brno: Host 2008, 296 s.

Publikace brněnských autorů Daniely Urbanové a Václava Blažka, která vyšla v letošním roce, přináší, jak ostatně jasně vyplývá z jejího názvu, výklad o jazykové situaci starověké Itálie. D. Urbanová je naší přední odbornicí v této oblasti. Ve svých dílčích studiích se po mnoho let zabývá mapováním jednotlivých italských jazyků a jejich nápisné dokumentace a svůj dlouhodobý badatelský zájem nyní zúročila v této syntetické publikaci. Je autorkou převážné části kapitol, konkrétně těch, které přinášejí výklad o lépe dokumentovaných jazycích starověké Itálie: nejprve o (zřejmě) autochthonních jazycích neindoevropských (kap. 2 *Etruština* a kap. 3 *Rétština a kamunština*) a poté indoevropských italských (kap. 4 *Latina*, kap. 5 *Faliština*, kap. 6 *Venetština*, kap. 7 *Sabelské jazyky* – s výjimkou stručné podkapitoly 7.4 o Oionótrech, jejímž autorem je V. Blažek), z indoevropských neitalských jazyků (8. kap.) zpracovala pak převážnou část výkladu o mesapštině (8.5-6). D. Urbanová zpracovala také větší část skvělých tabulek písem v úvodu publikace (s. 45-48). Přestože místy dosti informačně hutné, jsou kapitoly D. Urbanové zcela srozumitelné a výborně použitelné i při výuce. Napomáhá tomu i to, že se drží víceméně jednotné struktury: v úvodu zasazuje daný jazyk do kontextu celé situace v Itálii, dále následuje výklad o lokálním písmu, o dochovaných nápisích a nakonec rozbor vybraných nápisů. Opírá se o skutečně rozsáhlou a aktuální sekundární literaturu, a zprostředkovává tak čtenářům znalosti z této oblasti tím nejlepším způsobem.

Druhý z autorů, brněnský profesor srovnávací jazykovědy V. Blažek, sepsal úvodní kapitolu, jejímž cílem bylo zasadit latinu a ostatní italské jazyky do indoevropského rámce. Dále z jeho pera pocházejí kapitoly o většině indoevropských neitalských jazyků dochovaných na území Itálie (kap. 8.1-4, 7-8). Vedle toho se zhostil nelehkého úkolu: zpracování kapitol o jazycích, resp.

národech starověké Itálie, které jsou prakticky bez dochované nápisné dokumentace. Pojal je do značné míry jako informaci o tom, kde v dílech antických autorů o nich najdeme zmínku (této otázce věnuje i celou jednu podkapitolu úvodní kapitoly: 1.3 *Obyvatelé starověké Itálie ve světle antických pramenů*). V. Blažek je v neposlední řadě autorem impozantních tabulek v závěru publikace (přehledy historické fonetiky a morfologie italských jazyků – s. 220 nn.). Tabulky slovesného systému doplňuje pak i stručným výkladem o jednotlivých tvarech (s. 252-274).

Není nejmenšího sporu o tom, že se jedná o informačně velice hodnotnou publikaci. Přesto si zde dovoluji uvést kritickou připomínku k pojetí celé práce. Zvolené řešení, kdy každá kapitola je jako celek zpracována (v zásadě) jedním z autorů, smazalo výhody, které mohlo přinést jinak velice slibné spojení klasické filologie a srovnávacího jazykovědce. Autoři si totiž podle mého názoru dostatečně neujasnili, kdo má být cílovým čtenářem jejich společné publikace – klasický filolog, nebo srovnávací jazykovědec? Podle mého názoru pokud možno oba. Ve skutečnosti však každý z autorů píše pro „své“ publikum, a práce jako celek tak působí dojmem nedostatečné spolupráce a koordinace. D. Urbanová má před sebou při psaní nepochybně pokročilého studenta klasické filologie. Její texty jsou takto zcela konzistentní; jsou to kvalitní učební materiály, nepochybně velmi úspěšně využitelné při výuce vývoje latinského jazyka. Z hlediska potenciálního čtenáře z oboru srovnávací jazykovědy budou však její texty postrádat jakýkoli přesah do jazykové prehistorie, a naopak budou obsahovat velké množství informací bez klasickofilologického vzdělání těžko srozumitelných. Mnohem problematičtější jsou ovšem z tohoto hlediska kapitoly V. Blažka – zde je pro mě představa ideálního cílového čtenáře nejasná. Bezpochyby se obrací zejména ke studentu či badateli z oboru srovnávací jazykovědy. Operuje totiž běžně s pojmy, které budou jinému typu čtenáře neznámé (a ač se na některých místech snaží takové pojmy dovysvětlit, ve výsledku je pro laika ještě více zatemňuje – viz např. poznámku 60 na s. 196 k pojmu „jazyky typu *satəm*“). Vedle toho ovšem uvádí ve svých kapitolách dlouhé pasáže z klasických autorů, aniž by podal jakoukoli informaci o jejich výpovědní hodnotě – bude schopen student srovnávací jazykovědy posoudit historickou relevanci Vergiliova básnického textu (o mnoho set let mladšího, než je období, o kterém je řeč), nemluvě o jiných, obecně méně známých autorech? To jsou otázky komplikované i pro historiky starověku a z textu by to mělo být alespoň nějak patrné. (Ostatně nevím, zda autor sám historickou pravdivost antických uměleckých textů nepřeceňuje, když v modelu na s. 34, nazvaném „Syntéza současných názorů na vnitřní členění italských jazyků“, zavádí zvláštní „ausonsko-sicilskou větev“, a to – podle svých slov – na základě nikoli jazykových argumentů, nýbrž svědectví Dionýsia z Halikarnássu, resp. Hellanika.)

Zvlášť nešikovně pojatá se mi jeví 1. kapitola (rovněž autora V. Blažka), což je pro knihu dost mrzuté. Začíná dle mého názoru zcela zbytečnou podkapitolou 1.1 pojednávající o historii pojmů „indoevropský“ a „indogermánský“. S celým zbytkem knihy nemá tato podkapitolka žádnou spojitost. Následuje podkapitola 1.2, resp. měla by následovat, protože nadpis s číslovkou 1.2 zcela chybí.¹ Namísto toho se dostáváme rovnou o úroveň níž, k podkapitole 1.2.1 s názvem *Latina mezi ostatními indoevropskými jazyky* – v textu samotném však není o latině málem ani zmínka. V další podkapitole 1.2.2 (*Místo italských jazyků v indoevropské jazykové rodině*) zase nebyla dostatečně pohledána sazba textu: „prozaické“ informace k jednotlivým uváděným schémátům měly být nepochybně vysázeny na jedné straně s příslušným schématem, nikoli vždy na konci strany předchozí.

Obdivuhodnou práci odvedl ovšem V. Blažek při sestavování již výše zmíněných tabulek. K nim jen poznámka na okraj: zcela mi uniká smysl uvádění „dvou úrovní rekonstrukce“ – „pozdně indoevropské (= brugmannovské)“ a „raně indoevropské“, jak uvádí autor na s. 220. Překvapením je pro mě též používání zkratky „ie.“ (= indoevropský) u rekonstruovaných tvarů namísto např. „pie.“ (= praindoevropský).²

Kriticky naopak hodnotím Blažkův nástin italského slovesného systému. U tabulky na s. 252 (tabulka latinských časů a způsobů) opravdu není třeba uvádět, že jejím autorem je G. Meiser: takovou tabulku nalezneme bezpochyby i v každé středoškolské učebnici latiny, jiným způsobem se latinské časy a způsoby snad ani seřadit nedají. Výklady k jednotlivým časům a způsobům pak opět předpokládají dost značné terminologické i věcné znalosti z oboru srovnávací jazykovědy, s nimiž nelze u klasického filologa počítat. Zároveň ale srovnávacímu jazykovědci, který není přímo specialista na italské jazyky, přinesou silně zkrácenou informaci, neboť jsou založeny téměř výhradně na výkladech pouhých dvou, i když renomovaných, badatelů – G. Meisera a A. L. Sihlera, a nedostatečně tak podle mě odrážejí diskusi a nejistotu, která dosud panuje v interpretaci většiny latinských časů a způsobů.

Recenze se většinou zaměřují spíše na kritické připomínky, a mohou tak vyznít trochu nespravedlivě. Proto ještě jednou zdůrazňuji, že pozitivní tato publikace nepochybně výrazně převažují nad výše zmíněnými negativy. K mnoha kladům patří i skvělá obrázková příloha – skutečně málokdy se setkáme s tak

¹ S nelogickým číslováním podkapitol se ostatně v textu setkáme i dále, v kap. 8.5-7 týkajících se mesapštiny.

² Ke zkratkám ještě jednu drobnou poznámku: užívání dvojích zkratk v některých případech (např. *umb./umber., ven./venet. ad.*), které je přímo přiznáno v seznamu zkratk a které je zřejmě odrazem toho, že má publikace dva autory, je zcela zbytečné a mělo být v konečné redakci eliminováno.

dobře zpracovanými fotografiemi nápisů, aby bylo možné je bez potíží číst. Celkově je tedy třeba oběma autorům poděkovat za hodnotnou publikaci z oblasti, v níž pociťujeme katastrofální nedostatek česky psaných prací. Zcela jistě se stane trvalou součástí výuky vývoje latinského jazyka.

Lucie Pultrová (Praha)

RUFIVS FESTVS: *Breviarium rerum gestarum populi Romani* – *Stručné dejiny Ríma*. Úvodná štúdia a preklad PAVOL VALACHOVIČ. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška 2009, 63 s.

Antické dejepisectvo patrí medzi tie žánre, ktorým sa v slovenskej prekladovej tvorbe dostalo azda najviac pozornosti, hoci na Liviovo 142-zväzkové veľdielo sa zatiaľ nenašiel ani prekladateľ, ani dostatok odvahy. Ako Liviov protipól možno vnímať *Breviarium* Rufia Festa, ktoré zachycuje dejiny Ríma *ab urbe condita* do roku 364 po Kr. v 28 kapitolách menšieho rozsahu. Dielko autora, na ktorého personálnej identite sa bádatelia zatiaľ nezhodli, sa rozhodol Pavol Valachovič, docent dejín staroveku na Univerzite Komenského v Bratislave, predstaviť v pôvodine a v súběžnom preklade.

V úvodnej štúdii *Rufius Festus a jeho Stručné dejiny Ríma na sklonku antiky* (s. 5-15) približuje jednak útržky z autorovho života, ktorý sa kladie zväčša medzi roky 320 až 370 a ráta sa uňho s hodnotou *magistra memoriae* na dvore cisára Valenta, jednak sa zaoberá otázkou funkcie, koncepcie, prameňov a tradovania diela.

Znenie latinského textu sa opiera o dve edície – londýnsku J. W. Eaddieho (1967) a parížsku od Marie-Pierre Arnaud-Lindet (1997). Nedozevadáme sa však, v čom sa vydania líšia, ani ktoré z nich tu bolo uprednostnené. Že by to mohlo byť vydanie Belles Lettres, naznačuje spôsob písania v, napr. *uulnerauit* (11,2). Takisto nie sme upozorňovaní na textové varianty, hoci úplný konsenzus si pri vyše stovke zachovaných rukopisov ťažko vieme predstaviť.

Súradnice prekladu sú v podstate dané faktom súběžnosti latinského a slovenského textu. Prvoradým cieľom prekladateľa bola vecná presnosť a štylistická adekvátnosť. Z tohto hľadiska pochválime napr. neotrocký preklad spojenia *condicio foederis* (15,3) jasným, pritom neutrálnym „zmluvný stav“. Medzi rutinné úkony patrí nahrádzanie pasíva aktívom. Napriek heslovitej stručnosti výkladu, ktorý opisuje najmä územný rast ríše, Festus celkom nerezignoval ani na estetické prvky, ako sú hyperbaton (napr. *nocturno adgressus proelio superavit* 16,2), striedanie podmetov (napr. 10,2), variovanie oznámení toho istého obsahu (napr. *provinciae species/forma/ius*), ktoré sa však v preklade nivelizovali.

Prekladu možno vytknúť niekoľko menších nepresností – napr. *sublatum est* (14,3) by malo označovať skôr odňatie ako prinesenie; *intentius* (19,2) by bolo správne chápať ako elatív; *gloriae accessit* (24,1) neoznačuje úbytok, ale prírastok slávy; v *superiores discessimus* (27,2) chyba prekladu „ustúpili sme“ ďalšia podstatná charakteristika „ako víťazi“; gerundívum *facta sunt personanda* (30,1) sa stráca v indikative „zazneli tvoje činy“ (s. 51). Okrem toho v preklade vypadla záverečná veta 28. kapitoly.

Rozšírenie textu o poznámky sa pri takto komprimovanom Festovom expozé stalo nevyhnutnosťou a P. Valachovič im logicky venoval úmernú pozornosť. Asi by však neškodilo k Ibérii spomínať v 16,3 vysvetliť, že nejde o Pyrenejský polostrov, ale o oblasť Kaukazu, približne o dnešné Gruzínsko. Akokoľvek sa autor usiloval o jednotný prístup k prepisu mien a názvov, nezabránil kolísaniu, napr. s. 22 *Kapitolu*, ale s. 52 *Capitolu*; s. 53 *Decebalus*, s. 61 *Decebal*, s. 46 *Constantinus*, s. 56 *Konštantín*. Rieka *Hebra* na s. 28 je *Hebros* čiže dnešná Marica, resp. na hraniciach Grécka a Turecka Evros. Novodobý názov lokality *Aix* miesto *Aquae Sextiae* (s. 52) sa vymyká koncepcii textu, ktorý inak nesie výraznú pečať reštitúcie pôvodného znenia.

Napriek tomu nepochybujeme o tom, že Valachovičov príspevok k poznaniu literárnej kultúry neskorého cisárskeho Ríma si zaslúži jednoznačne kladné prijatie. Po jeho vydaní Augustových Činov dostávajú najmä slovenskí študenti do rúk autentický text, ktorého jazykové stvárnenie síce kladie na čitateľa malé nároky, ale jeho pochopenie vo vecnej rovine sa nezaobíde bez dobrej znalosti politických dejín Ríma a jeho ríše.

Daniel Škoviera (Bratislava)

MICHAL CHABADA – MARCELA ANDOKOVÁ (eds.), *Antológia. Patristika a scholastika*. Trnava: Dobrá kniha – Bratislava: Teologická fakulta Trnavskej univerzity 2009, 469 s.

Predchodkyňou predloženej antológie je *Antológia z diel filozofov*, presnejšie povedané, jej IV. zväzok, ktorý niesol rovnaký nadpis: *Patristika a scholastika* a vyšiel roku 1975 vo vydavateľstve Pravda. V rokoch tzv. normalizácie totiž mala táto inštitúcia privilégium vydávať nemarxistickú filozofickú spisbu, aby garantovala náležitú ideologickú ostrážitosť. Aj tak bol zväzok textov preniknutých kresťanstvom úctyhodným počinom. Nová antológia sa k svojej predchodkyňi hlási na prvý pohľad názvom, rovnako neberúc na vedomie, že vlastne nejde o homogénny celok, ale o dve odlišné vývinové etapy. Patristika patrí istotne do antiky. Nesporný nie je ani konotácia zaťaženej termínu scholastika.

Zo starej antológie, ktorá je už dávno rozpredaná, ale nepodarilo sa ju znova vydať v revidovanej podobe, nepreberá nová ani jeden text. Samozrejme, nemohla sa obísť osobnosť sv. Augustína. Predstavuje ho v preklade 10. knihy *O Trojici*, ktorý pripravila Marcela Andoková a 14. knihy v pretlmočení Glorie Braunsteinerovej. *Profil cirkevného otca*, ktorý bol v starej antológii zastúpený spismi *Proti akademikom*, *O blaženom živote*, *O pravom náboženstve* sa tým naozaj vhodne dopĺňa. Mysliteľov neskorej gréckej antiky zastupuje mimoriadne dôležité dielo Dionýza Areopagitu *Mystická teológia* v preklade Juraja Vitteka.

Koryfejom stredoveku je sv. Tomáš Akvinský, ktorý je zastúpený dvoma spismi: *O bytí a bytnosti* a *O pravde* v preklade dominikána Petra Fottu; v starej antológii Tomáša reprezentovala *Suma proti pohanom*. Zástavnikom františkánskej vetvy je *doctor subtilis* Ján Duns Scottus *Prológom k Ordinatio* a *Otázkami k Aristotelovej Metafyzike* v preklade Michala Chabadu; v starej antológii bol zastúpený spisom *O rozdelení prírody*. Viliam Ockham sa predstavuje výberom zo spisu *Summa logicae* v preklade Rastislava Nemca. V starej antológii bol uverejnený výber z toho istého diela, takže oba preklady sa sčasti prelínajú a čitateľ môže zistiť zhody aj odlišnosti napr. v pojmovom aparáte prekladateľov. Ich meritórne hodnotenie však predpokladá hlbšiu analýzu, na ktorú je povolaný skôr špecialista na túto tematiku.

Nová antológia však prináša aj dvoch celkom nových autorov: sv. Bonaventura je zastúpený tromi *Collationes k Hexameru* v preklade Alžbety Dufferovej a Rajmund Lullus spisom *Ars brevis* v preklade Petra Voleka. Ako vidno, v tejto publikácii sa zgrupovali dosiaľ neznámi prekladatelia (s výnimkou M. Andokovej a M. Chabadu), kým v minulej antológii ležala tá archa na osvedčených osobnostiach. Jednako treba povedať, že onen zväzok vyšiel anonymne, keďže prekladateľ Dunsu Scota J. Špaňár ako vylúčený straník nesmel publikovať, a tak vieme o účasti V. Bunákovéj (preklad Scota Eriugenu) a A. Valentoviča (sv. Augustín) iba z iných zdrojov. Kto doň prekladal Anzelma, Abelarda, Tomáša Akvinského, R. Bacona a Occama ostáva zahalené tajomstvom.

Výrazným rozdielom je absencia súhrnného úvodu k celému zväzku novej antológie. Jednotliví filozofi sú tu uvedení životopisným medailónom a pomerne rozsiahlou úvodnou štúdiou prekladateľa k príslušnému dielu. Pravda, to sa odrazilo aj v tom, že pomer prekladových a sprievodných textov dosahuje hodnotu 2 : 1, kým v starej antológii to bolo oveľa priaznivejšie pre prekladky – až 9 : 1.

Texty lektorovali rozliční vedeckí redaktori, čo by sa mohlo premietnuť v určitej terminologickej neustálenosti prekladov. Dokonca, ako čítame na s. 235, s pojmi v preklade sv. Tomáša sa vedecký redaktor J. Matula nestotožnil. Bibliografia sekundárnej literatúry je pripojená ku každému dielu; v takmer 300 položkách neprevažuje angličtina, ale francúzština.

Je nesporné, že v novej antológii sa dostala do popredia synergia teológie a filozofie, ktorá bola v stredoveku vcelku bežná. Treba vysloviť vďaka zostavovateľom a prekladateľom, že mali odvahu pohybovať sa na tomto tvorivom rozhraní a priblížiť ho dnešnému čitateľovi.

Daniel Škoviera (Bratislava)

BEDA CTIHODNÝ, *Církevní dějiny národa Anglů*. Přel. JAROMÍR KINCL a MAGDALENA MORAVOVÁ. Praha: Argo 2008, 394 s.

Postava Bedy Ctihodného (672-735) zůstává po staletí jednou z nejsvětějších postav latinské literatury a vzdělanosti středověku. Narozený v severní Anglii daleko od jakéhokoli městského centra, nespáčil snad za svého života více kamenných staveb, než mohl spočítat na prstech obou rukou. V jedné z nich, v klášteře v Jarrow, prožil celý svůj život a očividně neměl nejmenší touhu rozšířit svůj obzor cestováním po vzoru řady svých krajanů, kteří přes nepřítelny drsné doby 7. a 8. století vykonali během svého života i několik cest z Anglie do Říma a zpět. Neměl také ani stopu ctižádosti dosáhnout vyšších církevních hodností, které mu vzhledem k významu jeho kláštera a jeho osobním kvalitám nesporně ležely na dosah ruky. Duchovně spočinul na pomezí tří kultur – keltské, anglosaské a latinské – v ústraní svého kláštera, jehož knihovnu o několika stech svazcích, z významné části získaných jeho představenými a spolubratry importem přímo z Itálie, prostudoval tak podrobně, že si v daleké Británii raného středověku vytvořil hlubokou syntézu vědomostí o antické kultuře, kterou překonali až italští humanisté a z níž mohl čerpat ve svých biblických komentářích, chronologických monografiích, hagiografických pojednáních o světcích obecné církve včetně Středomoří i ve svých historických dílech. Tuto kulturu ovšem jednoznačně chápal jako kulturu křesťanské církve vázané k hrobům apoštolů v Římě a k jejich správci římskému biskupu. Z každého řádku jeho bohatého díla je cítit bytostný optimismus vzdělance, jenž považuje latinskou vzdělanost, čerpající z civilizace křesťanské římské říše posledních století starověku, za spolehlivý nástroj dějin spásy lidského rodu.

Bedovy *Církevní dějiny národa Anglů* jsou špičkovým dílem svého autora a pro historické povědomí o britských ostrovech jsou nesporně nejdůležitějším textem jejich historiografie. Jeho kostrou jsou navzájem do souvislosti uvedené dějiny britských biskupských stolců a vmíšené příběhy o mimořádných řeholnicích, jejichž postavy umožnily jejich okolí nahlédnout v jejich viděních a při jejich předsmrtném loučení za hranice pozemské existence člověka. Osudy světských panovníků tehdejších anglosaských a keltských kmenů Británie

a jejich států zajímají Bedu pouze natolik, nakolik souvisejí s dějinami partikulárních církví těchto kmenů. Tyto souvislosti však byly natolik úzké, že i informace o spletitém mocenském vývoji na území Velké Británie 6.-8. století poskytuje Bedovo dílo mimovolně dostatek.

Pro českého čtenáře je snad nejzajímavější první z pěti knih celého díla, na níž může postihnout temnotu civilizační propasti doby stěhování národů a úsilí, jež bylo nutno vynaložit pro její alespoň částečné zaplnění informacemi. Podrobné zprávy o průběhu římské misie u Anglosasů na přelomu 6. a 7. století jsou zajímavou paralelou k dějinám cyrilometodějské misie na Velké Moravě.

Zcela zásadní hodnotou byla pro Bedu liturgická a dogmatická jednota církve, jak se na britských ostrovech projevovala především v otázce určení data Velikonoc, která proniká všemi pěti knihami *Církevních dějin národa Anglů*. Je impozantní sledovat, že ani v nejvypjatějších okamžicích tohoto sporu mezi keltskou a anglosaskou církví (zastávající kontinentální obyčej prosazovaný i římským biskupem) neztrácejí jeho účastníci určitý stupeň vzájemné úcty a neuchylují se v žádném případě k mocenským prostředkům. Jisté i vědomí, že jsou hrstkou zasvěcených mezi masou laiků naprosto nechápajících podstatu sporu, umožňovalo klerikům obou táborů zachovávat určitou míru kolegiality vzdělanců. U Bedy je tento postoj výrazný a u příslušníka vítězné strany hodný respektu i po tisíciletí.

Překladatel prof. Jaromír Kincl zanechal při své smrti v roce 1993 svůj překlad v rozpracovaném stavu a vybavený poznámkovým aparátem, jenž vycházel především z odborné literatury předválečné doby dostupné v našich knihovnách před rokem 1989. Žák a pokračovatel profesora Kincla Michal Skřejpek přispěl recenzovanému svazku medailonem profesora Kincla, jenž přibližuje jeho celoživotní aktivitu a jeho význam pro zachování kontinuity znalosti římského práva a dějin pozdní římské říše a jejich nástupnických germánských států v české poválečné historické tradici. Uveřejnění překladu však bylo možné jen díky velkému úsilí druhé překladatelky Magdaleny Moravové, jež dokončila první náčrt překladu Jaromíra Kincla a vybavila ho podrobným poznámkovým aparátem zpracovaným na základě moderní odborné literatury věnované Bedovi a jeho době, tabulkami posloupností anglosaských vládců a biskupů raného středověku a precizním rejstříkem osobních i místních jmen. Na odborné kvalitě překladu má jako konzultant podíl i nejvýznamnější český odborník na dějiny keltských církví Gorazd Josef Opatrný, jenž je i autorem první předmluvy svazku. Jediné, co by si čtenář překladu ještě mohl přát k lepšímu pochopení textu, je větší počet mapových příloh, jež by mu detailněji přiblížily složitou historickou realitu raněstředověké Británie. Jedna mapa, obsahující především názvy anglosaských lokalit, tomuto účelu plně nedostačuje.

Ve svém celku je překlad Bedových *Církevních dějin národa Anglů* pozoruhodným výsledkem nelehké spolupráce dvou generací odborníků na textu klí-

čovém pro formování kultury západní Evropy. Beda Ctihodný se tak poprvé stal přístupný české čtenářské obci a síla jeho osobnosti a intelektu působí v edici nakladatelství Argo až překvapivě silně i ve 21. století.

Jan Kalivoda (Praha)

DĚTMAR Z MERSEBURKU, *Kronika*. Přel. BOŘEK NEŠKUDLA a JAKUB ŽYTEK. Praha: Argo 2008, 344 s.

Edice překladu *Kroniky* Dětmara z Merseburku (975-1018) je dalším příspěvkem nakladatelství Argo k zpřístupňování historických textů evropského raného středověku, jež nakladatelství postupně zahrnuje do série *Memoria mediaevi*. Do okamžiku vydání tohoto překladu byl Dětmara z Merseburku v českém prostředí znám pouze historikům specializovaným na dějiny přelomu prvního a druhého tisíciletí. Ti si však velmi dobře uvědomovali jeho význam. Právě pro toto období totiž selhává klíčový text pro poznání dějin raného českého středověku – Kosmas Pražský zcela ztratil ve složitých peripetiích historie středoevropského prostoru kolem roku 1000 orientaci a jeho líčení sledu tehdejších událostí je chybné a zmatené. Pouze Dětmara z Merseburku umožnil moderním historikům osudy přemyslovských Čech této doby rekonstruovat. Že jednu epizodu této doby na rozdíl od všech středověkých bohemikálních pramenů líčí v zásadě správně i Rukopis královédvorský, bylo původně významným argumentem pro jeho pravost. Pouze známost Dětmarovy *Kroniky* v raném obrození umožňuje předpokládat, že případný falzátor RKZ mohl popsat boje mezi Přemyslovci na počátku 11. století historicky věrně ještě před zrodem klasické historiografie 19. století, jež tuto otázku vyřešila s konečnou platností.

Stejný význam má Dětmara *Kronika* i pro poznání dějin polských a především zápletek dlouholetých válek i mírových kontaktů ústřední postavy raných polských dějin, knížete a krále Boleslava Chrabrého, s německou říší.

Saský šlechtic Dětmara – Thietmar byl zpravodajem, jenž měl pro popsání dějin Evropy a především střední Evropy kolem roku 1000 ideální postavení. Díky svému původu patřil již svým zrozením mezi předurčené administrátory německé říše. Od mládí byl vyvolen pro církevní dráhu, postupoval v ní bez překážek, a jak sám přiznává, koupil si roku 1002 za část rodového majetku svůj první vysoký církevní úřad kapitulního probošta. Roku 1009 se pak z rozhodnutí císaře Jindřicha II. stal biskupem v Merseburku a měl až do své smrti roku 1018 přístup do nejbližšího okolí císařova a jeho rádců. Zvláště politiku tohoto císaře vůči slovanským kmenům a jejich raněstředověkým státům mohl sledovat zcela bezprostředně. Ve svých vzpomínkách beze zbytku ztělesňuje princip fungování německé říšské církve na konci raného středověku,

plně v rukou a ve službách státu a jeho vladaře, která si uvědomuje své nedostatky, považuje se však přesto za nenahraditelnou a jedinečnou jak ve vztahu ke slovanským barbarům, tak vůči dekadentním elitám západní Evropy. I osoby papežů jsou pro ni pouze biskupy proradného města Říma, kteří na žádost říše vždy vykonají všechny potřebné právní úkony, jež jsou jim kanonickým právem vyhrazeny.

Je zřejmé, že Dětmara zajímala především doba jeho vlastního života a jí věnuje polovinu svého díla. Literární kontext jeho doby však nepřál historickým monografiím zaměřeným pouze na dějiny autorovy současnosti. Zvyklosti historického žánru tehdy jednoznačně preferovaly kroniky počínající co nejdříve v minulosti i přesto, že autoři byli nuceni pasáže věnované starším obdobím psát na základě neúplných pramenů a často se jim věnovali jen z nutnosti a bez skutečného zájmu. Dětmara počíná svou *Kroniku* prvním německým králem dynastie Liudolfingů Jindřichem Ptáčníkem († 936) a první polovinu svého díla věnuje postupně všem předchůdcům císaře Jindřicha II. na německém trůnu, císařům Otovi I., II. a III. Tím dává své *Kronice* určitou celkovou perspektivu a podobu dějin německé říše, jak už byla za jeho života všeobecně německými elitami vnímána. Pracuje však pro tyto starší doby jen s malým počtem pramenů pouze saského původu, a tím mu do málo strukturovaného proudu početných a izolovaně líčených historických událostí proniká mnoho chyb a zvláště chronologických nepřesností.

Jak se však blíží době, kterou sám prožil, faktografická i literární úroveň jeho textu stoupá, k čemuž jistě pomáhá i jeho osobnostní dozrávání pod tíhou odpovědnosti biskupského úřadu. Osmá, poslední kniha jeho *Kroniky* dokazuje, že Dětmara mohl vypěst v nadprůměrného historika své doby, kdyby mu bylo dopřáno více času ke konečné redakci jeho díla. Možná k tomu přispěl i jeho zhoršující se zdravotní stav během roku 1018, jehož dějiny líčí až téměř do své smrti, která patrně nastala 1. 12. toho roku. Deziluze konce jeho života, smutek nad předpokládaným vymřením jeho milované saské otonské dynastie, jež bylo (jak sám Dětmara naznačuje) projevem osobního selhání jeho uctívaného císaře Jindřicha II., neúspěch tohoto císaře ve válkách proti Boleslavu Chrabrému a dočasně tehdy i na západě říše, to vše činí ze závěru *Kroniky* působivý projev rozloučení příslušníka zlaté mládeže německé říšské církve, jenž se střetl s limity dějin a času a dokázal je reflektovat.

Dětmara *Kronika* je jednou z hrstky středověkých literárních děl, jež se zachovala v autorově autografu. Je tak možno sledovat jeho pracovní metodu vyvíjející se z formy prostých chronologických výpisků přetížených pozdějšími vsuvkami, které často chaoticky narušují časovou posloupnost. Cena celého díla není v jeho celku a koncepci, nýbrž v množství detailních, byť navzájem izolovaných zpráv především o dějinách východního pomezí tehdejšího německého státu.

České Přemyslovce Dětmara poznal v okamžiku nejhlubší krize této knížecí dynastie a s uspokojením na nich dokazuje, jak oprávněné jsou jeho předsudky vůči slovanským sousedům, byť i urozeného rodu. Český čtenář může na Dětmara textu sledovat, z jak silných vnitřních zdrojů pramenila expanze německé říše na východ v 9.-12. století, a musí si uvědomit, že přetrvání slovanského etnika v české kotlině bylo nikoli nutným výsledkem historických náhod, geografických faktorů a vladařských schopností Přemyslovců 10. století.

Pečlivě přeložený text je doprovázen podrobným, byť stručně formulovaným poznámkovým aparátem, jenž činí z edice vítaný nástroj pro české studenty raně středověké evropské historie. Úvod k překladu, jehož autorem je Martin Wihoda, podává informace o osobnosti autora *Kroniky* a jeho životních osudech, obsahuje přehledné rodokmeny otonské dynastie i Dětmarovy rodiny a instruktivní mapky politického a církevního členění otonské německé říše (některá v textu opakovaně zmiňovaná biskupství na mapce chybí). Shrnuje všechny Dětmarovy zprávy o přemyslovské dynastii a nabízí také synopsi německých dějin 10. a počátku 11. století, která značně pomůže čtenáři překladu orientovat se v záplavě Dětmarových údajů, jež autor uvádí zvláště v první polovině *Kroniky* bez bližšího komentáře – patřil přece mezi přímé účastníky událostí, jimž stačily pouhé narážky, a jen jim (a možná jen sobě samému, jak jako možnost uvádí autor předmluvy) svůj text adresoval.

Jan Kalivoda (Praha)

Dvě opuscula o středověkém Walesu

GERALD Z WALESU, *Putování Walesem / Popis Walesu*.

Přeložil PETR ŠOUREK. Praha: Argo 2008, 208 s.

V roce 2008 vydalo nakladatelství Argo dva překlady středolatinských textů z konce dvanáctého století: *Putování Walesem (Itinerarium Cambriae)* a *Popis Walesu (Descriptio Cambriae)*.

Autorem obou těchto děl je Giraldus Cambrensis, zvaný též, dle rodové dráhy (někdejšího ostrova u pobřeží jižního Walesu), G. de Barry (1146-1223).¹ Z matčiny strany byl velšského původu, pravnukem vládce jižního Walesu Rhyse ap Tewdwra, zatímco po otci byl normanským rytířem. Vzdělání se mu dostalo nejprve v klášterní škole v Gloucesteru, později (1165-1174) studoval trivium v Paříži pod vedením Petra Comestora. Po návratu do rodné země se horlivě angažoval v reformování velšské církve, dohlížel nad vybíráním desátků v diecézi St. David's (lat. Menevia) a stal se jáhnem v Breconu. Roku 1176,

¹ Narodil se však na hradě Manorbier v Pembrokeshiru.

po smrti Davida FitzGeralda, v jedné osobě biskupa v St. David's a strýce Giralдова, jej tamější kanovníci navrhli vysvětit za FitzGeraldova nástupce, ale zasáhlo královské veto. Znovu se pak odebral do Paříže, aby se věnoval studiu práv a teologie, jakož i učitelskému povolání. O tři roky později se vrací, načež je jmenován správcem své milované diecéze St. David's.² Roku 1184 se stává dvorním kaplanem krále Jindřicha II., v jehož diplomatických službách jedná s velšskými velmoži, putuje do Irska (1185-1186) a je rádcem prince Jana (pozdějšího krále „Bezzemka“). Postupně odmítá nabídky čtyř biskupských stolců (Wexfordu a Leighlinu v Irsku, Bangoru a Llandaffu ve Walesu), neboť se stále ještě nevzdává naděje na biskupství v St. David's. Roku 1188 provází canterburského arcibiskupa Baldwina na jeho cestě Walesem a spolu s ním káže křížovou výpravu. V královských službách je víceméně až do roku 1194, kdy odchází do ústraní a žije svou literární tvorbou. Roku 1199 jej z jeho poklidného života vytrhne kapitula v St. David's: znovu jej prosazuje na svůj biskupský stolec. Se zamítavým stanoviskem se tentokrát do věci vkládá arcibiskup canterburský Hubertus Walter, jenž k smůle Giraldivě zároveň zastává funkci královského justiciaria. Giraldivus však odmítá převzít svěcení od canterburského metropolity, neboť dle jeho stanoviska je St. David's původně rovněž metropolitním arcibiskupstvím, nezávislým na jurisdikci canterburského arcibiskupství.³ Následující čtyři roky tedy stráví tímto sporem, na cestách mezi Britskými ostrovy a Římem (podnikne celkem tři cesty). Papež jej sice vyslechl, ba dokonce ho ustanovil administrátorem diecéze, ale rozhodnutí jeho pře odkládal, až Giraldivus, cestováním vyčerpan tělesně i finančně, roku 1203 rezignoval na své záměry se stolicí svatého Davida i na postavení arcijáhna v Breconu (ve prospěch svého synovce). Usmířiv se s arcibiskupem canterburským i s králem, odebral se do ústraní, aby se opět pohroužil v svou literární tvorbu. Do třetice měl Giraldivus svatodavidské biskupství na dosah ruky roku 1215; tentokrát již však o nabídku kanovníků nejeví pražádný zájem, neboť jednak se již cítí stár, jednak je pro něj, jako pro vzdělaného velšského patriota, nadále nepřijatelné, aby přijal svěcení od arcibiskupa canterburského, a znevážil

² Giraldivus vřelý vztah k rodnému kraji a k jeho duchovnímu centru, městu St. David's, je patrný z celého jeho *Putování Walesem*. Zvláště explicitní je v úvodu ke druhé knize (s. 70-76).

³ Svoji „historickou“ argumentaci částečně čerpá (aniž by to přiznal) z polorománové kroniky *Historia regum Britanniae* jiného slavného velšsko-latinského spisovatele dvanáctého století, Gaufrida Monemutensis (Geoffrey of Monmouth), na kterého vůbec často – ať už více či méně zřetelně – navazuje. To mu však pranic nebrání vyjadřovat se o tomto úctyhodném autorovi výsměšně, cf. *Itinerarium Cambriae* I, 5. O Giraldivově obojetném vztahu ke Gaufridově dílu pojednává důkladná stať JULIE CRICK, *The British Past and the Welsh Future: Gerald of Wales, Geoffrey of Monmouth, and Arthur of Britain*, in: *Celtica* 22 (1999), s. 60-75.

tak nárok St. David's na status metropolitního arcibiskupství, podřízeného toliko Římu. O posledním údobí Giraldivova života nemáme zprávy, patrně dožil mimo společenské dění ve skromných podmínkách, oddávaje se svým knihám.

Zasluhou Giraldivy nemalé ješitnosti je jeho život zdokumentován jako život málokterého jiného spisovatele středověku. Budil pozornost již svých současníků: byl vysoké postavy, smělého vystupování, živého temperamentu, měl široký rozhled středověkého humanisty, kritické myšlení a snadno navazoval kontakty s mocnými tohoto světa. Požehnáním i prokletím se mu stal smíšený normansko-velšský původ, v jehož důsledku byl brán za cizince mezi Velšany i Normany. Zde je také hlavní důvod, proč jeho vytrvalé úsilí o biskupský stolec v St. David's nemohlo dojít úspěchu: záměrem plantagenetských králů (a stejně tak i canterburských arcibiskupů) bylo centralizovat světskou i církevní správu britských ostrovů. Ač byl Giraldivus s královskou mocí vždy loajální a budoucnost Velšanů spatřoval nikoliv v samostatnosti, nýbrž v přijetí vlády anglické koruny, jeho původ a velšský patriotismus (byť především antikvářsky orientovaný) jej činily pro vyšší moc nepřijatelným. Na druhou stranu, byly to právě jeho příbuzenské svazky s velšskou šlechtou, které mu dodaly na důležitosti z hlediska diplomacie dvorů královského i arcibiskupského, a je to v neposlední řadě jeho znalost a zpracování velšských motivů, které činí jeho díla pro řadu dnešních čtenářů zajímavými.

Giraldivo literární dílo je poměrně rozsáhlé (celkem 17 titulů).⁴ Vedle děl hagiografických (mj. *Vita s. Davidis*) zahrnuje texty s náměty asketickými a církevně reformními (*Gemma ecclesiastica*), historicko-politickými (*De principis instructione*, *De iure et statu Menevensis ecclesiae*, *Expugnatio Hibernica*), autobiografickými (*De rebus a se gestis*, *Symbolum electorum*), satirickými (*Speculum Ecclesiae* a folkloristicko-geografickými (*Topographia Hiberniae*, *Itinerarium Cambriae*, *Descriptio Cambriae*).

Itinerarium Cambriae zachycuje průběh cesty canterburského arcibiskupa Baldewina, jehož průvodcem, společníkem i spolupracovníkem byl právě arcijáhen Giraldivus. Látka tohoto textu je proto uspořádána jen dle souvislosti s místy, kudy vedla arcibiskupova cesta (nejednou se autor nedrží ani tohoto pořádku – jen volně asociuje vše, co zrovna pokládá za zajímavé) a je značně nesourodá – obsahuje především různá vlastivědná, přírodopysná, etnografická a folkloristická pozorování, prokládaná směsí lokální politiky, neuvěřitelných příhod a drbů.

Druhé dílko, *Descriptio Cambriae*, je stručnější a méně roztěkané. V první z jeho dvou knih podává autor nejprve geografickou charakteristiku Walesu,

⁴ Souborné vydání: BREWER – DIMOCK – WARNER (eds.), *Giraldi Cambrensis Opera*, vol. I-VIII, London 1861-1891. Svazky I-III, V, VI a VIII jsou volně dostupné v rámci projektu *Google Books*.

stručné informace o velšských vládciích a církevní správě, načež přechází k líčení povahy velšského národa, jeho zvyků, dovedností a ctností (kapitoly 8-18). Jestliže v první knize Giraldus Velšany čtenářům představil po jejich víceméně příkladných stránkách, pokračuje v knize druhé naopak s jejich slabostmi a špatnostmi. Celé pojednání pak zakončuje politicky velice obojetně. Nejprve podá návod, jak si má anglický král Wales podrobit a spravovat jej (kapitoly 8 a 9), hned vzápětí, v následující závěrečné kapitole, však poradí Velšanům, jak se mohou Angličanům účinně bránit, a cituje vizionářské prohlášení „jakéhosi velšského stařešiny“, dle něhož, ať už by Velšany potkala jakákoli pohroma, zničit je může jen hněv Boží, a tak je prý přesvědčen, že v den posledního soudu se za tento kout světa nebude zodpovídat žádný jiný jazyk ani národ, leč velšský.

Oba tyto texty jsou ze všech Giraldových děl ty nejznámější – dočkaly se dokonce publikace v ediční řadě *Penguin Classics*.⁵ Jejich první český překlad je záslužným dílem Petra Šourka, jenž tak pokračuje ve své popularizační extravagantního velšského autora, započaté již před více než deseti lety.⁶

Překlad Giraldových textů je náročný v míře, v jaké to lze u velšsko-latinského humanisty očekávat. Používá často dlouhé periody, pomocí kterých svá sdělení obratně graduje. Svě texty zdobí četnými citáty a narážkami na klasiky. Překladateli ztěžuje práci množstvím slov a názvů ze specifického velšského prostředí. Petr Šourek používá u všech Giraldových citátů jen vlastní překlady. Úryvky a verše z římských básníků překládá nikoli časomírou, nýbrž rýmovaným veršem a homoioteleuton používá hojně i ve zcela prozaickém textu, čímž zdařile napodobuje Giraldovu pointující dikci. Jména osob i jména místní uvádí v podobě dnes běžné ve velšském prostředí, čímž čtenáři, pokud se rozhodne zajímat se o jednotlivosti hlouběji, výrazně usnadňuje orientaci v moderní sekundární literatuře.

Šourkův překlad má některé rysy překladu adaptačního. Jeho dikce se vyznačuje bohatou a obdivuhodně pestrá slovní zásobou. Stylistické prostředky, které volí, dávají čtenáři téměř zapomenout, že čte středověký text: hypotaktická souvětí rozděluje na krátké samostatné věty (někdy to působí i trochu rušivě, jako by se začínala vytrácet narativní souvislost ve prospěch jakéhosi telegrafického sdělení; ziskem však je, že výsledný text rozhodně netrpí pře-

mírou vedlejších vět vztažných),⁷ latinské metafory nahrazuje českými a neostýchá se používat moderní slova a obraty.⁸

Jak už je u adaptačního překladu obvyklé, zachází překladatel s latinskou předlohou poněkud volně: občas vynechá sousloví, kterým nechce českého čtenáře zatěžovat (nejspíš proto, že mu vynechaná slova připadají zbytečná či neužitečná),⁹ na mnoha místech překladu se zase setkáváme s amplifikací – překladatel je nezřídka rétoričtější, expresivnější či duchaplnější než autor.¹⁰

Posledně zmíněná inklinace snad může nasvědčovat tomu, že překladatel je přinejmenším s některými autorovými sklony a myšlenkovými postupy vnitřně sžít a že překládá jaksi spíše *per connaturalitatem* než na základě analytické práce s textem. Důsledkem takového přístupu pak mohou být i drobná nedopatření obsahové povahy, s jakými se v jeho překladu setkáváme např. na s. 140, ve druhé kapitole druhé knihy *Popisu Walesu* (s. 139 n.).

⁷ Cf. s. 15, 115, 128.

⁸ Např.: mise (passim), finance (*sumptus*, s. 13), abych se vyjádřil politicky korektně (*iuxta usualia vocabula*, s. 32), rafinovaný způsob (*devota subtilitas*, s. 51), šikana (*iniuriarum dedecus*, s. 58), mentalita (*mores*, s. 148), fatální ztráty (*damnum irreparabile*, s. 148), s roční periodicitou (*annis singulis*, s. 149) atd.

⁹ Např. s. 92: vynechává Giraldem zaznamenané znění dánského výkřiku včetně uvození (*dixisse memoratur lingua Danica*, „*Leit loupe*,“ *quod Latine sonat...*), s. 142: vynechává Giraldovu uvozující poznámku (*hoc etiam in his notabile*).

¹⁰ Např. s. 51: Giraldus: *Domine, si mihi pristinae vires suppetent, et juventutis elapsae robur adesset, laudabilem quem praedicat laborem nec ulla mihi elemosina redimere, nec ullius desidiae torpor adimere posset*. Šourek: „Pane, kdybych byl silný jako dřív, mladý a zdravý jako buk, nepokoušel bych se vykoupit žádnou almužnou, nehledal bych žádnou výmluvu, nezůstával bych za pecí.“ – s. 85: Giraldus: *Elegimus itaque has potius enormitates ad praesens sub dissimulatione transire, quam, nullo ibidem quoniam deponente, gentem iniquam exasperare*. Šourek: „Nač se ale dál zbytečně šířit o takových zvěrstvech? Když se mohu pohodlně tvářit, že se mě to netýká. Protože kde není žalobce, nemá smysl souzením popuzovat zločince, že?“ – s. 92: Giraldus: *Quem cum sic corruentem victor ab alto despiceret, superbe in victum et insolenter invectus, dixisse memoratur...* Šourek: „Vítězný střelec sledoval mohutné plácnutí mrtvého hraběte o mofskou hladinu, načež s nadutým úšklebkem, jako by si ještě musel kopnout do mrtvol, dánský křikl.“ – s. 93: Giraldus: *Infirmittatis enim humanae temptationes sunt hae: verumtamen et virtus plerumque in infirmitate perficitur, et fidei constantia tribulationibus augmentatur*. Šourek: „Kvůli svým slabostem jsou lidé neustále v pokušení. Selhání však může přispět k utužení dobrých vlastností a tvrdé jádro víry se třením odděluje od pleve.“ – s. 139: Šourek vkládá do překladu celou větu, které v latinské předloze nic neodpovídá („Proti jeho tvrzení mě však hned napadá několik historických příkladů britské statečnosti.“) – Nebo s. 144: Giraldus: *ad alienam praecipue positi mensam, immoderatam appetunt refectionem*. Šourek: „U cizího stolu se pak chovají stejně žravě jako dravá zvíř.“

⁵ GERALD OF WALES, *The Journey through Wales and The Description of Wales*, tr. LEWIS THORPE, Harmondsworth: Penguin Books 1978.

⁶ Cf. GERALD Z WALESU, *Dějiny a mistopis Irsko*, přeložil PETR ŠOUREK, Praha: Aurora 1998; PETR ŠOUREK, *Gerald z Walesu: dvorní odborník na Irsko a Wales*, in: Souvislosti 2/2006, s. 147-149. Ve stejném čísle téhož periodika byly také publikovány první ukázky Šourkova překladu *Popisu Walesu* (s. 141-146).

Giraldus se zde věnuje otázce vojenské zdatnosti Velšanů. K jejich chvále připomíná slavné vojevůdce britského původu.¹¹ Jako scholastické *sed contra* (odstavec proto také začíná slovy *Sed, e diverso...*) posléze připomíná svědectví Gildovo: Britové, stísnění nájezdy Skotů a Piktů, naléhavě žádali (*vexarunt*) o pomoc římské vojsko (které se již kolem přelomu čtvrtého a pátého století z britských ostrovů stáhlo a bývalou provincií zanechalo vlastnímu osudu). Bez úspěchu. Pozvali si tedy na pomoc Sasy, od nichž se pak později sami nechali porazit a ovládnout. Oba tyto příklady z Gildova díla *De excidio et conquestu Britanniae*¹² uzavírá řečnickými otázkami, jimiž naznačuje, že Britové se tehdy rozhodně nezachovali jako zdatné válečnické kmeny. Ve zbytku kapitoly pak stručně načrtává, co se o Gildově problematickém vztahu k vlastním krajanům chystá napsat v díle *Topographia Britannica* (k čemuž však již nedošlo). V českém překladu jsou však tyto historické souvislosti poněkud deformovány. Zatímco Giraldus píše: *Sed, e diverso, qui (Britanni) a Scotis et Pictis, populisque tam vilibus, fere debellati, auxiliatrices Romanas toties vexarunt legiones, dicentes, sicut ex Gilda colligimus: „Barbari nos ad mare, mare autem ad barbaros impellit“*. *Numquid tunc fortes, numquid laudabiles fuerunt?*,¹³ překlad zní (s. 140): „Ostatně i z Gildovy knihy se dozvídáme, jak Skotové a Piktové, ubohé kmeny bez pořádné výzbroje, decimovali římské sbory a div, že je na hlavu neporazili. Jak říká Gildas ústy Římanů: »Barbaři nás ženou do moře, moře nás žene do náruče barbarům, buď se utopíme ve vodě, nebo v krvi.« To že nebyli stateční bojovníci? Takoví válečníci si nezaslouží pochvalu a ocenění?“ Přísudek *vexarunt* byl tedy uchopen blíže svému klasickému významu („sužovali“, v překladu „decimovali“). Sloveso *debellare* je pak pojímáno jako deponentní¹⁴ a odporující větný vstup *e diverso* jako při-

¹¹ Giraldus zde uvádí směr postav historických a pololegendárních: Cassivelauna (Caesarova protivníka, který vystupuje jako britský vojevůdce v páté knize *Zápisů o válce galské*), dobyvatele Říma Belina a Brennia (ty poprvé zaznamenává Gaufridus Monemutensis; Brennius je patrně jeho kreací a nápodobou Brenna, galského vítěze nad Římem v letech 390-397), císaře Konstantina I. (dle Henrica z Huntingdonu a Gaufrida z Monmouthu byl Constantinus po matce Heleně britského původu). Všechna tato jména převzal Giraldus od Gaufrida.

¹² GILDAS, *The Ruin of Britain and Other Works*, MICHAEL WINTERBOTTOM (ed. & tr.), Chichester: Phillimore, Shopwyke Manor Barn 1978, §§20, 23-24, s. 95, 97-98; obsahově víceméně shodně (jen obšírněji a s mnohem větším dramatickým účinkem) podává první z těchto dvou událostí GAUFRIDUS MONEMUTENSIS ve své *Historia regum Britanniae*, VI, 1-VI, 3 (dle starších edic); §§ 89-91 (dle nejnovější edice, *The History of the Kings of Britain*, REEVE (ed.), Woodbridge: Boydell & Brewer 2007).

¹³ GIRALDI CAMBRENSIS *Opera*, JAMES F. DIMOCK (ed.), vol. VI, London 1868, s. 208.

¹⁴ *Dictionary of Medieval Latin from British Sources* (Latham & Howlett, Oxford University Press 1986) takovou možnost neuvádí.

takávající částice „*ostatně*“. Poselství zoufalých Britů se tak v překladu paradoxně mění ve vzdychání poražených Římanů a sugestivní otázky nabývají přesně opačného významu, než Giraldus zamýšlel.

Bylo by možné a záhodné se zde obšírněji zaobírat konkrétními ukázkami Šourkova odvážného překladu, jenž oplývá překladatelskou vynalézavostí a vtipem, souznícím s naturelem Giraldovým, ukázkami překladu, jenž je na řadě míst textem jak hravým, tak neukázněným. Leč protože zde není místa na podrobnější rozbor, připojme snad již jen několik roztržitých poznámek:

1. Překladatel je ke čtenáři štědrý. To se projevuje tím, že:
 - opatřil svůj překlad bohatým poznámkovým aparátem a rejstříkem,
 - v rámci poznámek přináší první český překlad téměř celé jedné kapitoly (I, 11: příběh o králi Herlovi) z *De nugis curialium*, slavného díla dalšího velikána velšsko-latinské literatury, Waltera Mapa (1135-1210).¹⁵ (Dlužno ale také poznamenat, že se v překladu této kapitoly – především v její první čtvrtině – intenzivně projevují nevýhody Šourkova způsobu práce s latinskou předlohou: překlad je zde spíše parafrází.)
 - Giraldův text doprovodil stručnou předmluvou a jako doslov doplnil stať Daniela Samka. Jak předmluva, tak doslov názorně vykreslují Giraldovu osobnost a kontext přeložených pojednání.
 2. Argo zpracovalo publikaci typograficky velice elegantně. Tiskových chyb se v ní vyskytuje jen nevýrazné množství (zaznamenal jsem jich 9). Je ovšem jeho odpovědností, že knížka neobsahuje žádné informace o autorství ilustrací (fotografií). To může vzbuzovat pochybnosti, zda nebyla dotčena autorská práva, což by u komerčního nakladatele, jakým Argo je, bylo zcela nepřipustné.
- Přes všechny naznačené nedostatky nelze než vyjádřit překladateli vděk, že až budeme chystat zavazadla na výlet či dovolenou do Walesu, máme jeho zásluhou po ruce čtivý text, ojedinělý gotický bedekr, který nám usnadní poznávat velšskou krajinu i s její středověkou pamětí.

Jan Kopecký (Praha)

Vzácná edice nejen pro filology

FABIAN SUMMER, *O lázních císaře Karla IV.* Přeložili JANA BOŘÍKOVÁ a OTAKAR BOŘÍK. Sokolov: Fornica 2008, 107 s.

Kvalitních překladů z latiny nevychází v současnosti v českých zemích mnoho. Ještě méně pak překladů, které se vztahují přímo k českému prostředí a mohou

¹⁵ Cf. WALTER MAP, *De nugis curialium*, M. R. JAMES (ed.), BROOKE & MYNORS (rev.), Oxford: Clarendon Press 1994, s. 26-30.

navíc promlouvat i k odborníkům z jiných oborů. Všechno toto se na vysoké úrovni podařilo manželům Boříkovým jejich překladem spisu lipského lékaře Ferdinanda Summera *De inventione, descriptione, temperie, viribus et imprimis usu Thermarum D. Caroli III. imperatoris*. Jedná se o jeden z prvních balneologických spisů vůbec a rozhodně první, který je věnován našim nejvýznamnějším a nejznámějším lázním. Samotný spis navíc vypovídá o širokém, vskutku renesančním záběru svého autora, neomezuje se jen na popis samotné lázeňské léčby a nezbytné medicínské rady, ale zasvěceně podává i širší poučení o karlovarských pramenech včetně vlastivědného výkladu o městě samotném, jeho přírodě, geografii a historii.

Celé dílo je však čímsi mnohem více než pouhým překladem. Preciznímu, bohatými poznámkami okomentovanému překladu, spojujícímu v sobě výtečným způsobem exaktnost odborného spisu i čtivost nezbytnou pro laického čtenáře předchází podrobný biografický medailon o jeho autorovi a výklad o dobové humorální medicíně. Třetí část tvoří potom fundované studie věnované dějinám medicíny, historii karlovarského lázeňství i celého regionu včetně pojednání o jeho geologických podmínkách. Autory těchto odborných komentářů jsou vedle MUDr. Otakara Boříka, DrSc. i další odborníci, konkrétně MUDr. Pavel Šolc, PhDr. Stanislav Burachovič a RNDr. Tomáš Vylita. Sám spiritus agens a autor rozhodující části celého díla MUDr. Otakar Bořík, je rovněž renesanční osobností ze staré školy, spojující v sobě vynikajícího lékaře (je uznávaným odborníkem v oboru otolaryngologie), farmaceuta a zároveň vzdělaného latiníka, známého řadě účastníků letních škol klasických studií, jichž se v devadesátých letech hojně a aktivně účastnil.

Nejen odborné zázemí autorů, ale i samotný charakter publikace jsou tak zárukou toho, že po ni se zájemem mohou sáhnout nejen zájemci o latinskou literaturu a historii, ale rovněž tak dějiny medicíny, lázeňství a vůbec renesanční kultury a životního stylu v 16. století. Kromě precizní jazykové úrovně, bohatých poznámek, pečlivě zpracované bibliografie a rejstříků vyniká publikace i svým grafickým zpracováním – na mimořádné estetické úrovni je vypravena reprodukcemi dobových ilustrací.

Škoda jen, že z původního latinského textu je v publikaci reprodukováno pouze několik stran. Při absenci kvalitních edic renesanční i odborné latinské literatury v českých zemích by jeho edice či reprodukce celého tisku byla výborným přínosem k rozšíření knihovničky studentů latinské filologie, kteří by tak získali mimořádně zajímavý pramen pro svou četbu. Nezbyvá než doufat, že tato vysoce kvalitní publikace, která se alespoň pro ty kultivovanější a vzdělanější hosty lázeňského města může stát hodnotným suvenýrem, bude brzy rozebrána a pro další vydání se autoři nechají naší připomínkou inspirovat. Třebaže se jedná o dílo zaměřené regionálně, jeho kvalita i význam jsou výrazně nadregionální. Se zájemem si je může přečíst každý, kdo se zajímá o dějiny

vědy a kultury v širším kontextu. Dosah tohoto díla je zároveň výrazně mezioborový, aniž by mezioborovost zde měla být eufemismem pro povrchnost či fragmentární mozaikovitost ve stylu „od každého něco“. Dílo, které dokazuje, že humanitní a přírodovědné obory se nejen navzájem potřebují, ale mohou tvůrčím způsobem spolupracovat nejen k prospěchu svému, ale zároveň k rozvoji poznání jako celku. Zejména klasickým filologům může tento fakt zvýšit občas nejisté sebevědomí.

Lubor Kysučan (Olomouc)

Užitečná příručka pro zájemce o klasický starověk
IGOR LISOVÝ, *Významné osobnosti antického starověku*.
 Ilustroval Zdeněk Pala. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2007, 408 s.

V dnešní informacemi přesycené době není o nejrůznější encyklopedické příručky z celé škály oblastí lidského vědění rozhodně nouze. Jejich základním problémem je však většinou povrchní práce s informacemi z druhé ruky, které nejsou zakotvené v adekvátní vědecké literatuře, v případě historiografické encyklopedické literatury leckdy ani v historických pramenech. Příjemnou výjimku v tomto ohledu představuje příručka docenta starověkých dějin na Ostravské univerzitě Igora Lisového *Významné osobnosti antického starověku*. Pilný badatel a plodný autor v oboru starověkých dějin v ní vytvořil mnohem víc než pouhou encyklopedii osobností starověkého světa.

Pomineme-li už samotný chvályhodný fakt, že zastoupení významných osobností z oblastí antické politiky, vojenství, vědy, filozofie a umění je zde dokonce početnější než v *Encyklopedii antiky* a *Slovníku antické kultury*, rozhodně čtenáře potěší i samotná struktura a důkladnost jednotlivých hesel. Autor se neomezuje na pouhý poměrně podrobný biografický medailon, ale u každého hesla uvádí i důkladnou bibliografii jak díla dané osobnosti (pokud šlo o osobu literárně činnou), tak přehled domácí i zahraniční sekundární literatury k příslušné osobnosti se vztahující. V případě spisovatelů se autor věnuje i poměrně důkladné analýze jejich děl včetně přehledně zpracovaných obsahů těch nejvýznamnějších z nich. K výrazně neencyklopedické čtivosti přispívají potom i vybrané citace z literárních děl pojednávané osobnosti nebo děl tuto osobnost dokumentujících. Mnohá z hesel se tak více blíží preciznímu historickému „minieseji“. Podobně esejistický, nicméně faktograficky přesný a korektní charakter má i úvodní kapitola *Antika bez stadionů, chrámů a amfiteátrů*, podávající čtenáři jakési uvedení do geografie, historie a kultury antického světa. Jejím moudrým vyvrcholením je citlivě zvolený citát Nikose Kazantzakise.

Přívětivý zážitek z publikace dokresluje nejen vhodně zvolené citáty z Bible a antické literatury, ale rovněž bohatství obrazových příloh, perokreseb, plánků, reprodukcí a především vzácných, svým magickým realismem nejen informujících, nýbrž i inspirujících původních kreseb malíře Zdeňka Paly. Fakt, že všechny reprodukcce i výtvarné přílohy jsou „pouze“ černobílé, publikaci nikterak neochuzuje, ale naopak možná přispívá ještě k umocnění estetického dojmu z ní. Pochválit je nutno rovněž precizní bibliografii, ediční poznámky a vzácně konzistentní zacházení s antickými jmény, jejichž jednotná transkripce do češtiny je věčně se vracejícím problémem. Jedinou výtku je nutno adresovat na skutečnost, že tato cenná publikace vyšla v nákladu pouhých 150 výtisků jako příručka pro studenty Ostravské univerzity a dočkala se dosud jen minimální publicity. Beze sporu se totiž jedná o práci, kterou vzhledem k její přístupnosti a čtivosti s potěšením využijí i poučení laici zajímající se o antiku, o publikaci, zaplňující dlouho zejíci mezeru na poli naší literatury o antice, originálním způsobem a s didaktickou nápaditostí spojující odbornost s vysoce kultivovanou popularizační formou.

Lubor Kysučan (Olomouc)

STANISLAV DOLEŽAL, *Interakce Gótů a římského impéria ve 3.-5. století n. l.* Praha: Karolinum 2008, 337 s.

Jak již název napovídá, monografie Stanislava Doležala se zabývá vztahy mezi Góty a Římany v období 3. a 5. století, což znamená před obdobím tradičně popisovaným jako stěhování národů a během něj. Pokud se autor chtěl zabývat tímto germánským etnikem, je logické, že je bral v potaz hlavně vzhledem k římské říši, neboť písemné prameny alespoň v náznacích popisující život a dějiny Gótů pocházejí z jejího území, z per řecky i latinsky píšících autorů. Autor ve své práci vyčerpávajícím způsobem pojal písemnosti jak narativního, tak i korespondenčního a právního charakteru. Prostudoval také zapsané politické řeči, kázání i básně, v nichž jasně vyplouvají na povrch názory Římanů nejen na gótské etnikum, ale na Germány obecně.

Z jeho výzkumu vzešla práce úctyhodného rozsahu pojednávající o dějinách Gótů a o jejich vztahu k Římanům. Zabývá se genezí gótského etnika, jeho putováním východní Evropou, prvními konfrontacemi s římskou říší i vrcholem gótsko-římských vztahů v letech 376-418. Významnou část svého díla věnuje autor barbarizaci římské společnosti, kde sice odbíhá od Gótů ke Germánům v obecnější rovině, nicméně je nutno kapitolu ocenit za její komplexnost. Nemálo si všimá přijetí křesťanství Góty, přičemž správně poukazuje na skutečnost, že Góti přijali ariánství v době, kdy bylo ve východní části římské

říše preferováno. To, že se postoj římské vlády po smrti císaře Valenta změnil, vrhlo stín na vztahy mezi gótským etnikem a římským obyvatelstvem.

K tématu progermanismus versus antigermanismus se Doležal nevyjadřuje pouze vzhledem k historickým pramenům, nýbrž i z toho důvodu, že v této problematice nejsou ani dnes badatelé zajedno. Autor odmítá názor prosazovaný v několika posledních desetiletích, že barbary nelze chápat jako čistě destruktivní prvek. Naopak se kloní k oněm historikům, kteří je považují za ničitely antické civilizace, sice přebírající do jisté míry její kulturu, přesto uvrhující „římskou“ Evropu o krok zpět ve vývoji.

Kromě písemných pramenů autor využil velkého množství starší i novější literatury a k některým závěrům uznávaných vědců se staví značně kriticky. Neopomíná ani prameny poskytované jinými obory, jako například archeologii, filologii atd., s jejichž pomocí se snaží o ucelený pohled na Góty. Trochu mi v práci chybějí kapitoly věnující se tolosánskému království, Gótům na Krymu apod. Na druhou stranu kniha obsahuje také dva apendixy. První se zabývá pohledem římsko-byzantského autora Prokopia na germánský kmen Herulů, druhý je stručnou prosopografií gótských (a pravděpodobně gótských) důstojníků římské armády.

Doležalovu monografii je třeba chápat jako čistě vědeckou práci, která může být pro laického čtenáře těžko stravitelná. Pro badatele využívající jeho knihu bude překážkou absence rejstříku. Přesto, co se týče vědeckého přínosu, je jeho práci nutno hodnotit značně vysoko, hlavně díky její komplexnosti a autorovým postřehům vnášejícím do problematiky nové světlo.

Martin Váňa (Olomouc)

Nový pohled na staré dějiny

JARMILA BEDNAŘÍKOVÁ, *Frankové a Evropa*. Praha: Vyšehrad 2009, 335 s.

Název nejnovější knihy Jarmily Bednařikové *Frankové a Evropa* zdaleka není náhodný. Na jedné straně franské nájezdy nepochybně přispěly k rozkladu Západořímského imperia, z něhož odvozujeme svou západní civilizaci. Na straně druhé to ve výbušném kotli stěhujících se národů byli právě Frankové, kdo výraznou měrou navázali jak politicky, tak kulturně na antické tradice a později v oslňujícím dějství karolinské renesance obrodou klasické latiny a antické vzdělanosti položili základy duchovně jednotné středověké Evropy. Toto vrcholné období historie Franků však již není předmětem recenzované monografie, autorka svou pozornost soustředí především na období formování franské identity a státu.

Jarmilu Bednařikovou, docentku brněnské Masarykovy univerzity, na niž vyučuje dějiny starověku, není třeba českému čtenáři dlouze představovat. Krom celé řady odborných studií je autorkou mimořádně úspěšných monografií *Stěhování národů* (2003) a *Stěhování národů a východ Evropy. Byzanc, Slované, Arabové* (2006, společně se Zdeňkem Měřinským a Alešem Homolou). Její publikace byly oceněny cenami Masarykovy univerzity i nakladatelství Vyšehrad. Ve své nejnovější knize organicky zúročila všechny oblasti svého zájmu – dějiny pozdní antiky, „stýkání a potýkání“ antického světa a „barbarů“, otázku christianizace barbarů, právní dějiny pozdního Říma i raně středověkých států.

Krom toho, že kniha Jarmily Bednařikové představuje bezesporu nejúplnější původní studii, která v českém prostředí k dané problematice vznikla, vyniká i celou řadou dalších kladů. Na první pohled čtenáře zaujme velmi komplexní pohled na dějiny franské společnosti. Podobně jako ve svých předchozích publikacích se autorka neomezuje pouze na politické dějiny, ale pojímá je plasticky i v jejich ekonomickém, právním, společenském i náboženském kontextu. Vedle dějin duchovní kultury sleduje i franskou každodennost včetně života ve městech, postavení ženy a jídelníčku. Za mimořádně cennou lze pokládat autorčinu analýzu politických institucí franského státu, jeho administrativy i právního řádu. Zvláštní pozornost věnuje autorka christianizaci franského státu. Vedle jejích kladů si všímá i jisté barbarizace křesťanství. Ta pak měla osudové důsledky pro další dějiny středověké Evropy, v nichž se křesťanství prosazovalo mnohdy více jako politický faktor a mocenská síla než jako duchovní hnutí. Autorka sleduje vzestup Franků od období prvních kontaktů s Římany přes období rozpadu kmenového svazu a vytvoření raněfeudálního státu na troskách Západořímské říše. Za jeden ze zásadních momentů v jeho vývoji zcela oprávněně pokládá křest franského krále Chlodvika. Za důležitý považuje fakt přijetí křesťanství v jeho katolické podobě, což nakonec přispělo k oslabení ariánství na Západě a duchovní jednotě Západu. Důsledkem christianizace Franků nebyla jen pevná organizace franské církve a její těsná spolupráce se státem, ale i četné misijní výpravy franských misionářů do vzdálenějších území včetně Skandinávie. Svou knihu pak uzavírá výstižně zobecňující kapitolkou mapující hlavní klady a zápory duchovního přínosu Franků Evropě.

Podobně jako v případech předchozích knih autorky, jejím mimořádně cenným vkladem je hluboká znalost pramenů, které navíc ve své knize hojně cituje. Autorka pracuje se všemi dostupnými prameny v celé jejich škále od kronik přes zákoníky a úřední listiny až po křesťanské legendy a využívá jich v argumentačně bohatých diskusích o sporných historických problémech.

Ani forma knihy nezapře pečlivého historika. Odborníka potěší precizní poznámkový aparát, bohatá bibliografie a seznam zkratk a poučeného

a zvědavého laika (ale nejen jeho) pestré obrazové přílohy, ilustrativní mapky a fotografie. Autorka tak nezapře ani svou archeologickou erudici, mezi fotografickými přílohami nalezneme i četné archeologické nálezy a drobné artefakty s velkou výpovědní hodnotou pro kulturní dějiny. Třebaže obsahová stránka i forma knihy splňuje nejvyšší nároky na odborné monografie kladené, její živý styl a typický „vyšehradský“ přátelská grafická úprava ji zpřístupňuje i poučenému laickému zájemci o historii.

Autorce náleží uznání za to, že si za předmět své monografie zvolila metodologicky nesporně náročnější a méně známé období franských dějin. Nicméně bylo by záslužné, kdyby případná další publikace dovršila nastínění obrazu franských dějin v jejich úplnosti, tj. stejně plastickým způsobem včetně perspektivy vlivu křesťanství a působení antické tradice zpracovala i období pozdější, zejména karolinské a postkarolinské. Ačkoliv v politických i kulturních dějinách Evropy mu je právem připisován mimořádný význam, i o něm máme v českém prostředí původních publikací až trestuhodně málo.

Svým barvitým a mnohovrstevnatým vyličením dějin franské společnosti tak kniha Jarmily Bednařikové zároveň bourá mýtus o „dark ages“ mezi antikou a středověkem a objektivně ukazuje, že v daném období, a to i při všech jeho leckdy brutálních turbulencích, bylo nejen více světla a civilizace, ale i více kontinuity s antikou než diskontinuity, jak si nejednou povrchně představují ti, pro něž dějiny Říma a s ním veškerého antického světa definitivně končí učením letopočtem 476 po Kr.

Lubor Kysučan (Olomouc)

Strhující příběh česko-byzantských vztahů

PETR BALCÁREK, *České země a Byzanc. Problematika byzantského uměleckohistorického vlivu*. Olomouc: Institut sv. Jana Teologa pro studia východního křesťanství 2009, 268 s.

Třebaže se české země spolu s několika málo dalšími místy v Evropě v raném středověku těšily unikátní pozici skutečného kulturního mostu mezi latinským Západem a řecko-byzantským východem, aktuální a systematické publikace zpracovávající české vztahy s Byzancí bychom mohli spočítat na prstech jedné ruky. A pokud se již vyskytnou, většinou se omezují na staroslověnské období Velké Moravy a raněpřemyslovských Čech a jen tak napomáhají sugerovat představu, že – s výjimkou „revivalu“ v době vlády Karla IV. – byzantský vliv v Čechách končí rozkošem mezi Římem a Konstantinopolí a následným definitivním vyhnáním mnichů ze sázavského kláštera. Diametrálně odlišný pohled

na celou problematiku však nabízí rozsáhlá monografická studie olomouckého historika umění a teologa Petra Balcárka, pedagoga olomoucké a prešovské univerzity, člena domácích i mezinárodních byzantologických a medievistických vědeckých společností a redakční rady prestižního vědeckého časopisu *Byzantinoslavica*.

V duchu svého primárního odborného zaměření Petr Balcárek ve své knize analyzuje především vlivy v oblasti umělecké, avšak díky svým hlubokým znalostem obecných dějin stejně jako pravoslavné teologie a východní kultury obecně zasazuje své téma do širšího kulturně-historického kontextu. Stejně tak široký je i časový záběr – autor sleduje příslušné východní vlivy v prostoru českých zemí od pozdní antiky až po pád Byzance. Autor zároveň vytváří velmi důkladnou, podrobnou a promyšlenou periodizaci. Jednotlivé etapy byzantských vlivů v českém umění důsledně spojuje jak s historickými, tak civilizačními a duchovními proměnami západní i byzantské společnosti. Balcárkova studie, jejímž základem je disertační práce obhájená na Katedře teorie a dějin umění Filozofické fakulty UP, rozhodně nenabízí nějakou snadnou a oddechovou víkendovou četbu. Je doslova nabitá fakty, odkazy a citacemi. Přesto se v ní čtenář neutopí, neboť autor ji promyšleně strukturuje do více rovin. Na pozadí plasticky podaných syntetizujících pasáží nastiňujících kulturně-historické trendy jednotlivých sledovaných období nalézáme detailní analýzy uměleckých artefaktů a v nich se zračících byzantských vlivů. Autor se navíc neomezuje jen na památky hmotné kultury, ale zaměřuje se i na význam a oběh symbolů, podávající nejvýraznější svědectví o výměně idejí a vlivech duchovní povahy. Díky své pečlivé analýze autor odhaluje východní vlivy i na místech a v dílech, kde bychom je rozhodně nečekali.

Práce nese všechny rysy maximálně korektní vědecké monografie, je doplněna rejstříkem, úctyhodnou bibliografií, tabulkou nálezů byzantských mincí v českých zemích, jakož i tabulkou ilustrující dynastické vztahy českých panovníků k panovnickým rodům východní Evropy. K názornosti práce přispívají i mimořádně rozsáhlé fotografické přílohy. Metodologie a cíle práce jsou nejen explicitně formulovány hned v úvodu, ale v celé práci zároveň důsledně zachovávány. Autor detailně mapuje i dějiny bádání v uvedené oblasti, a to jak doma, tak v zahraničí. Jeho nespornou výhodou je fakt, že během svých četných zahraničních pobytů měl možnost osobně se seznámit jak s významnými badateli, tak s aktuálními metodami a trendy světové byzantologie. Na jedné straně se autor nerozpakuje kurážně polemizovat se zavedenými teoriemi, na straně druhé s respektem a pokorou vzdává hold významným domácím i světovým badatelům oboru. Jeho kniha tak poskytuje i cenný vhled do dějin jak české, tak světové byzantologie. Za jedinou vadu na kráse můžeme považovat sice přehledné, nicméně rukou kreslené mapky, které lze při dnešních technických možnostech vypracovat daleko elegantněji i přesněji.

Třebaže Balcárkova kniha je jak svým obsahem, tak formou v první řadě mimořádně podrobnou a náročnou specializovanou vědeckou studií, pro svou komplexnost, faktografické a bibliografické bohatství může mít i význam didaktický. Se zájmem a prospěchem po ní může sáhnout nejen historik umění, ale i badatel v oboru českých, potažmo středoevropských kulturních dějin či byzantolog.

Balcárkova studie však má i obecnější dosah. Mezi řádky úspěšně polemizuje se zavedeným školským mýtem „strnulé a rigidní Byzance“ a na úctyhodném množství konkrétních umělecko-historických dokladů přesvědčivě dokazuje, že pod pokličkou středověkého „střetu civilizací“ mezi latinským Západem a byzantským Východem proudila čilá výměna idejí. Podobně jako v jiných případech se tak ukazuje, že v minulosti dávne i nedávne byla Evropa a přilehlé oblasti mnohem kosmopolitnější, otevřenější a propojenější, než bychom si mysleli. Jaké postavení v tomto středověkém tavicím kotli civilizací pak měly české země, trefně vystihují slova Romana Jakobsona, která autor sám cituje v úvodu práce: „Česká země byla odedávna kolbištěm, v němž se stýkaly a sváděly boj protichůdné vlivy a zájmy.“

Je trochu škoda, že si možná i pro svou leckdy nerozvážnou potřebu jednoznačného civilizačního i politického vymezování (svědčící o tak typicky českém rozkolisaném sebevědomí) nejsme této skutečnosti vždy vědomi. Výrazem nezájmu o naši vlastní civilizační pluralitu a její kořeny je i fakt, že navzdory řadě významných badatelů je byzantologie v českém akademickém světě ještě větší popelkou než klasická filologie a že třeba i tato vzácná publikace vyšla s minimální publicitou v trestuhodně minimálním nákladu.

Lubor Kysučan (Olomouc)

FRANTIŠEK ŠIMON: *Historia medicinae antiquae. Príspevky k dejinám antickej medicíny*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2009, 132 s.

Nová publikace slovenského klasického filologa a historika lékařství Františka Šimona z Katedry romanistiky a klasické filologie Filozofické fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košicích přináší soubor šesti studií z dějin antické medicíny. Jednotlivé příspěvky byly původně publikovány samostatně, pro účely této práce byly následně upraveny a doplněny.

První studie přináší stručný přehled dějin antické medicíny od homérské doby po pozdní antiku. Čtenář se v něm seznámí s nejvýznamnějšími představiteli antického lékařství, jednotlivými školami a nejdůležitějšími koncepcemi. Snaha o maximální stručnost však na mnohých místech vede ke značnému

zjednodušování a mnohdy i k deformacím historické reality. Patrné je to zejména v podání konceptu humorální patologie v souvislosti s hippokratovskou medicínou. Přestože autor korektně zdůrazňuje, že soubor, známý jako *Corpus Hippocraticum*, je pestrá směsice často protichůdných spisů, které byly napsány v různé době, vzápětí představuje humorální teorii jako univerzální hippokratovskou myšlenku. Humorální teorie, která vysvětluje příčinu nemocí jako nerovnováhu čtyř tělesných šťáv a s nimi spojených kvalit (studené – teplé, vlhké – suché), je přitom v *Corpus Hippocraticum* pojednána pouze jednou, a to ve spise *O přirozenosti člověka* (*De natura hominis*). Jiný spis sbírky, *O starém lékařství* (*De vetere medicina*), se dokonce proti obdobným konceptům polemicky staví a říká, že počet příčin nerovnováhy a z ní vznikajících nemocí jde do tisíců, že je rozhodně nelze omezovat pouze na chlad, teplo, vlhko a sucho. Přestože se humorální patologie později stala (zejména díky Galénově recepci) jedním z nejvlivnějších učení starověké i středověké medicíny a byla vnímána jako teorie univerzální a navýsost hippokratovská, ve skutečnosti ji rozhodně nelze spojovat s *Corpus Hippocraticum* jako s celkem (podrobněji o tomto problému viz např. Nutton, V.: *The Fatal Embrace: Galen and the History of Ancient Medicine*, in: *Science in Context* 18, 2005, s. 111-121).

Druhá studie se věnuje vztahu filozofie a medicíny u Platóna. Po úvodním přehledu stavu bádání o vzájemném vztahu antické filozofie a medicíny přechází autor k obrazu lékařství v Platónově díle. Široce se věnuje zejména problému přirovnání Sókrata k porodní bábě v dialogu *Theaitétos*: zatímco porodní báby pomáhají ženám rodit fyzická těla, pomáhá Sókratés mužům rodit myšlenky. Autor si přitom klade otázku, zda tato porodní metafora něco vypovídá o Platónově vztahu k ženám, či zda jde jen o rétorickou snahu symetricky udržet protiklady: tělo – myšlenka, žena – muž. Stejně podrobně je zpracována otázka interpretace Sókratových posledních slov v dialogu *Faidón*: „*Kritóne, Asklépiovi jsme dlužni kohouta.*“ Přes nespornou atraktivitu probíraných témat odbočují tyto dva exkurzy výrazně od tématu antické medicíny a je s podivem, že jiné části Platónova díla, které s medicínou souvisí mnohem silněji (zejména obsáhlý lékařský exkurz v dialogu *Tímaios*), zůstávají téměř nepovšimnuty.

Tématem třetí studie je antický ideál lékaře. Na základě tří zdrojů (*Corpus Hippocraticum*, Celsus, Galénos) se autor snaží sestavit obraz jakéhosi „profesního standardu“ antického lékaře. Věnuje se přitom jak požadavkům etickým, tak odborným. Snaží se postihnout momenty, ve kterých se užité spisy v pojetí dokonalého lékaře shodují, zdůrazňuje však také zásadní rozdíly a specifika podmíněná zejména kulturní odlišností Řeků a Římanů. Na tomto místě je však třeba zdůraznit, že pokus sestavit obraz ideálního lékaře na základě několika svědectví je značně ošidný. Je například otázka, zda Galénos, který představuje svým vzdělanostním a ekonomickým zázemím naprostý vrchol le-

dovce mezi antickými lékaři, reflektuje obecněji sdílený ideál, či zda se jedná pouze o jeho vlastní představu (cf. Nutton, V.: *The Fatal Embrace: Galen and the History of Ancient Medicine*, in: *Science in Context* 18, 2005, s. 111-121). V poslední části této studie autor nastiňuje paralely mezi antickým a současným ideálem lékaře a zdůrazňuje, že i současná medicína stále čerpá a měla by čerpat z antického myšlenkového dědictví a že obraz ideálního lékaře, tak jak ho podávají sledované spisy, je alespoň v některých aspektech platný dodnes. Nadčasovost a neměnnost lékařské etiky pak přirovnává k pevnému postavení latinsko-řecké lékařské terminologie, která slovy autora „nebude nahrazena nějakou jinou“, což ale v době zřetelného ústupu klasických jazyků z medicíny a silícího vlivu angličtiny vyznívá jen jako přání klasického filologa.

Čtvrtá studie se zabývá antickou dietetikou, tedy předpisy, jak zdravě žít a jak se stravovat. První část podává výklad dietetických principů podle Celsova spisu *De medicina*. Druhá část se omezuje pouze na dietetické pojetí masa a postupuje opět po ose *Corpus Hippocraticum* – Celsus – Galénos. Na samotném konci se autor věnuje v antice rozšířenému fenoménu vegetariánství. Tato studie se vyznačuje výběrem zajímavého a pro čtenáře atraktivního materiálu.

Pátá studie se věnuje vybraným chorobným jevům a chorobám z pohledu lékařské i nelékařské literatury. V její první části nacházíme různé reference antických autorů o škytání, které bylo považováno za chorobný jev, jenž byl způsoben přeplněním, nebo naopak vyprázdněním zažívacího traktu. V další části se autor zabývá slavným Thúkýdidovým popisem moru v Athénách. V dlouhé pasáži nechává čtenáře nahlédnout do bouřlivé lékařsko-filologické diskuse, kterou vyvolává otázka, o jaké chorobě vlastně Thúkýdídés referuje. Dále se studie věnuje astmatu a jiným obtížím s dýcháním a na závěr problému pojmenování křivých nohou v řecké a latinské literatuře. Tato studie je svodem obrovského množství pramenného materiálu a odborné literatury, což svědčí o autorově vysoké erudovanosti. Je však potřeba poznamenat, že je vedena poněkud nesystematicky a působí značně roztržitým dojmem. Výklad o škytání a astmatu se omezuje na svědectví antických autorů, příspěvek o křivých nohou nás však z antiky zavádí až do současnosti. Hovoří-li autor o škytání, soustřeďuje se na popis příčin a způsobů léčení, pasáže o astmatu a křivých nohou jsou podány spíše v duchu terminologickém. Do celkového kontextu studie pak vůbec nezapadá podkapitola o moru v Athénách, která řeší referenci jediného autora o jediné epidemii a které by pro zcela odlišné zpracování slušelo v rámci publikace samostatné místo.

Závěrečná šestá studie se zabývá fenoménem simulování. Existence tohoto jevu je opět dokumentována množstvím citované antické literatury. Studie se rozpadá na čtyři části: první referuje o simulování očima filozofů, druhá se zabývá zprávami historiků, řečníků a právníků, třetí čtenáře seznamuje se svědectvím krásné literatury, kde se často simulování objevuje jako zbraň milenců,

a čtvrtá část se věnuje simulování z pohledu antické lékařské literatury, zejm. Galénova spisu *Jak usvědčit simulanty* (*Quomodo morbum simulantem sint deprehendi*). Výběr zajímavých, často lehce pepných, autentických ukázek z ní činí čtenářsky jednu z nejatraktivnějších částí publikace.

Bibliografie obsahuje rozsáhlý soupis pramenů, ve kterém najdeme i odkazy na dostupné slovenské či české překlady. Podobně rozsáhlý je soupis užité literatury, v němž objevíme díla jak starší, tak i nejnovější.

Recenzovaná publikace nezapře, že je sestavena z příspěvků, které byly původně publikovány odděleně, což s sebou přináší problémy s formální jednotou textu (např. pátá studie *Chorobné javy a choroby v antické literatúre*). Způsob vzniku publikace se jistě odráží i v různé šíři tematického zacílení jednotlivých studií a různé hloubce jejich pohledu: na jedné straně nacházíme všeobecné studie encyklopedického charakteru (*Stručné dejiny antické medicíny*), na straně druhé vysoce odborné a úzce zaměřené texty (*Krivé nohy*). Pozitivním efektem výše zmíněného postupu je však tematická pestrost publikace. Byť se nejedná o vyčerpávající a systematicky vedenou práci, autorovi se přesto podařilo díky výběru reprezentativních témat podat poměrně komplexní obraz antického lékařství. Domnívám se nicméně, že by si práce zasloužila obsáhlejší jednotící úvod, který by minimálně vysvětlil motivaci výběru jednotlivých témat, a pomohl by tak dát publikaci kompaktnější formu.

Nedostatků kromě zmíněné formální nejednotnosti není mnoho. Zdáraznit je však třeba problematické uvádění řeckých a latinských termínů či citátů, kdy kritérium pro volbu jazyka často není jazyk originálu, ale míra „okřídlenosti“. Opakovaně pak dochází k míchání řeckých a latinských výrazů, aniž je na to upozorněno. Na straně 10 například čteme: „Ľudské telo je zložené zo štyroch štiav, *humores*, ktoré zodpovedajú štyrom Empedoklovým prvkom sveta: krv, *sanguis*, žlč, *cholé*, čierna žlč, *melaina cholé*, hlien, *flegma*...“ Podobně hippokratovský aforismus na straně 46 „*vita brevis, ars longa*...“ je zmíněn ve své známější jazykové podobě, tedy latinsky. Tento postup je u publikace napsané pro širší čtenářský okruh pochopitelný, slušelo by se ale na zvolenou strategii v úvodu upozornit nebo alespoň důsledně uvádět při každém výskytu řeckého a latinského výrazu, z jakého jazyka pochází.

Zbývá ještě odpovědět na otázku, jaký typ čtenáře si tuto knihu přečte. Sám autor v úvodu říká, že „je určena všem zájemcům o dějiny antické medicíny, lékařům, filologům, studentům“. Předpokládá tedy poměrně širokou čtenářskou obec a v tom je třeba dát mu za pravdu. Díky svému rozmanitému charakteru může kniha oslovit jak odborníka, tak laika. Domnívám se, že odborník ocení zejména terminologické pasáže, které vynikají až neuvěřitelným množstvím sneseného materiálu pramenné povahy. Laikovi pak kniha nabízí dostatek populárních historických a lékařských témat (např. antická dietetika, simulování). Podstatné je rovněž, že většina řeckých a latinských citátů je přeložena do

slovenštiny a že v poznámkovém aparátu je odkazováno mimo jiné na dostupné slovenské a české překlady antických děl. Obecnou vlastností všech textů je vynikající čtivost a srozumitelnost. Proto lze knihu F. Šimona doporučit též jako výborný úvod do studia dějin lékařství.

Aleš Beran (Praha)

ELENA MAREČKOVÁ-ŠTOLCOVÁ – HANA REICHOVÁ – MARTA SEVEROVÁ – DANA SVOBODOVÁ – FRANTIŠEK ŠIMON, *Latinitas medica. Lexikon nejen lékařských sentencí, citátů a rčení*. Brno: Masarykova univerzita 2009, 909 s.

Úctyhodně obsáhlá publikace lexikografického charakteru s názvem *Latinitas medica* je výsledkem mnohaleté práce autorského kolektivu pod vedením Eleny Marečkové-Štolcové, klasické filoložky, jež dlouhodobě působí na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Cílem knihy čítající bezmála tisíc stran je zprostředkovat bohatství latinské vzdělanosti v oblasti lékařství a s ním souvisejících disciplín nejen početné lékařské obci a klasicky vzdělaným čtenářům, ale také široké laické veřejnosti. Publikace tak vyplňuje pomyslnou mezeru na domácím knižním trhu, kde jinak nejsou koncepčně blízká díla ničím právě neobvyklým,¹ jak se ostatně v předmluvě k tomuto lexikonu (s. 7-8) vyslovuje i jeho vědecká redaktorka Milada Říhová.

Konkretizaci obsahové náplně a formální koncepci svazku se věnuje úvodní kapitola (s. 9-13), jež pochází z pera E. Marečkové-Štolcové, hlavní autorky této encyklopedické publikace. Kolektiv autorů si předsevzal shromáždit co největší korpus nejrůznějších gnómičských textů s více či méně těsným vztahem k lékařství, a to *de facto* bez jakéhokoli časového omezení. Důkazem toho, že se dílo vsutku zdařilo, je na sedm tisíc abecedně uspořádaných hesel, jež v lexikonu najdeme a jejichž časový záběr, sahající od antiky až po novověk, činí více než dva tisíce let. V knize se přitom snoubí ryze pragmatické rady s myšlenkově hlubokými výroky či ustálenými obraty spíše terminologické povahy, vedle sebe se ocitají pohledy lékařské, přírodovědné i humanitní,

¹ Viz BROŽ, VLADISLAV, *Lexikon latinských právnických i jiných výrazů a rčení*. Praha: Prospektum 1993; ČERMÁK, JOSEF – ČERMÁKOVÁ, KRISTINA, *Slovník latinských citátů*. Praha: Euromedia Group 2005; KINCL, JAROMÍR, *Dicta et regulae iuris aneb právnické mudrosloví latinské*. Praha: Karolinum 1990; KUŤÁKOVÁ, EVA – MAREK, VÁCLAV – ZACHOVÁ, JANA, *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Leda 2002; STEJSKAL, MILOŠ, *Moudrost starých Římanů*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad 2000; STOILOV, ARKADIJ, *Věčná slova. Slovníček latinských citátů*. Praha: Orbis 21947.

sféru filozofického a náboženského poznání nevyjímaje. Různorodostí oplývá korpus nejen po stránce věcné, ale rovněž z hlediska formy citovaných textů – materiál čerpaný z odborné i umělecké literatury se v antologii mísí s výtvory ústní lidové tradice a vytríbená metrická poezie antických klasiků s mnohdy neméně elegantní a významově pregnantní prózou. Právě s ohledem na nesmírnou obsahovou i genologickou heterogenitu shromážděných sentencí se jako nejvhodnější kritérium pro jejich uspořádání ukázalo zmiňované abecední řazení. Ve srovnání s chronologickou posloupností či tematickou klasifikací, resp. funkční kombinací obou těchto kritérií, je totiž naprosto objektivní a současně maximálně transparentní, což čtenář jistě uvítá.

Záměru učinit knihu dostupnou co největšímu okruhu zájemců z řad laického publika slouží dvě instruktivní kapitoly zařazené v úvodní části díla, které jsou myšleny jako jakési vademecum pro recipienty neznalé specifika latinského jazyka, potažmo latinské časoměrné poezie. První kapitola pojednává o úskalích překladu latinských veršů do češtiny a poskytuje koncizní přehled hlavních metrických schémat, která se v korpusu citátů nejčastěji objevují (s. 14–19). Tvůrkyní těchto stránek je osoba z nejzasvěcenějších, renomovaná překladatelka klasické literatury Dana Svobodová, která je rovněž autorkou veršovaných překladů v publikaci obsažených. Druhá informativní pasáž skýtá obdobně elementární poučení o pravidlech výslovnosti latiny a o latinském přízvuku (s. 20–21). Po nezbytném seznamu zkratk a vysvětlivek (s. 22–23) následuje již sama citátová část (s. 25–793). Struktura jednotlivých hesel je přehledná, po latinském originálu je uveden český překlad, jehož původnost je třeba ocenit (zejména u překladů veršových pasáží, které se snaží o zachování metra originálu), dále pramen citátu, případně objasnění významových nuancí dané sentence (zřídka nabízejí autoři i český či cizojazyčný ekvivalent latinského úsloví), a v mnoha případech i jakýsi hypertextový odkaz na další související citáty v knize, což není u obdobných publikací vždy naprostou samozřejmostí.

Orientaci v lexikonu usnadňuje také několik rejstříků v jeho závěru. V přehledech excerpovaných autorů (s. 795–816) najdeme nejen základní životopisná data o jednotlivých původcích citovaných výroků, ale také odkazy na konkrétní citáty v knize a názvy děl jmenovaných autorů, a to jak v originále, tak i v českém překladu. Přehledy konkrétních latinských a českých lexikálních jednotek (s. 817–904), které v citátech figurují, si vzájemně sice ne zcela odpovídají (namátkou např. výraz *Roma* či *Romanus* nemá v českém soupisu svůj protějšek), pro čtenáře jsou však jistě velmi užitečnou pomůckou. Tímto nepřímým způsobem je zájemcům totiž umožněno sledovat postupné změny v představách a názorech společnosti na různé aspekty lidského bytí (např. „zdraví“, „bolest“, „nemoc“, „osud“, „stáří“ atp.), což by bylo jinak vzhledem k čistě abecednímu řazení hesel dosti obtížné.

Závěrem lze říci, že autoři dostali svým ambiciózním aspiracím a že si tento knižní počín zaslouží uznání z řad odborné i laické čtenářské obce. Publikace, skýtající bohatý „důkazní“ materiál kulturněhistoricky podmíněného, nesmírně úzkého vztahu latiny a lékařské vědy, je jistě přínosná pro každého, kdo se ve jménu jedné ze stěžejních zásad vědeckého bádání, tj. pravidla *ad fontes*, rád nechává inspirovat latinskou vzdělaností minulých věků.

Marie Okáčová (Brno)

GÉRALDINE PUCCINI-DELBAY, *Sexuální život v Římě*. Přeložila KLÁRA UHLÍŘOVÁ, Praha: Levné knihy 2009, 408 s.

Od vydání pionýrských prací M. Foucaulta (*Histoire de la sexualité II: l'usage de plaisirs* a *Histoire de la sexualité III: le souci de soi*, Paris 1984) a P. Veyna (*L'empire romain*, in: P. Ariès – G. Duby (ed.), *Histoire de la vie privée I*, Paris 1987) věnovaných sexualitě v antice vlna zájmu o tuto problematiku stále neopadá. Svědčí o tom i publikace G. Puccini-Delbey *La vie sexuelle à Rome* (Paris, Tallandier 2007), jejíž český překlad překvapivě vydalo nakladatelství Levné knihy. Profesorka klasických jazyků na univerzitě Bordeaux III v ní předkládá ucelený obraz sexuálního života v antickém Římě, od ideálu sexuálního chování svobodného občana, přes manželskou sexualitu, cizoložství a homosexualitu až po incest, prostituci a pohlavní nemoci.

Klíčem k pochopení sexuality v antickém Římě je podle autorky skutečnost, že na rozdíl od moderní doby se sexuální chování řídilo mnohem více sociálním postavením partnerů než jejich pohlavím. Na jedné straně stáli ti, kteří penetrují, tedy svobodní občané mužského pohlaví, na straně druhé ti, kteří jsou objektem penetrace, tedy ženy, otroci, propuštěnci a nedospělí jedinci. Sexuální identita jedince nezávisela tedy ani tak na sexuální orientaci, jako spíše na společenském postavení, a novodobé kategorie jako heterosexuality, homosexualita nebo bisexualita ztrácejí v antickém kontextu svoje opodstatnění. Mnohem důležitější než pohlaví partnerů při sexuálním styku bylo to, kdo hraje dominantní roli a kdo roli podřízenou. Pro svobodného římského muže nebylo nijak degradující mít homosexuální styk, nepřijatelné ale pro něj bylo přijmout při kopulaci pasivní roli, neboť by tím zpochybnil svoji mužnost. Převáděno do moderní terminologie, normou sexuálního chování římského muže nebyla heterosexuality, nýbrž, jak to formuloval P. Veyne, „dominantní bisexualita“ (srv. s. 15). Z tohoto důvodu se také v římském prostředí neujal řecký pederastický model, založený na tom, že nedospělí chlapci sloužili coby sexuální objekt starším mužům, neboť by tím budoucí občan ztratil svou mužskou identitu. Dalším rozdílem oproti modernímu pojetí sexuality byla výrazná asymetrie mezi

pohlavími (sexuální chování ženatých mužů se řídilo jinými pravidly než chování vdaných žen) a poměrně striktní pravidla distribuce sexuálních partnerů, jež vymezovala pro každou společenskou skupinu okruh možných sexuálních partnerů. Každé překročení těchto omezení bylo považováno za nepřipustné sexuální jednání (*stuprum*) a mohlo být trestáno podle zákona.

Pod touto výchozí optikou nahlíží francouzská badatelka jednotlivé rámce sexuálního soužití v Římě, tedy především manželské a mimomanželské styky. Jak ukazuje, v tradičním římském pojetí představovalo manželství (*matrimonium*) především reprodukční instituci, jejímž úkolem bylo zajistit legitimitu potomků a pokračování rodu. Tím se také řídilo sexuální chování manželského páru. Zatímco od manželky byla vyžadována absolutní věrnost, u mužů bylo naopak považováno za normální promiskuitní chování. Označení cizoložství (*adulterium*) se tedy vztahovalo pouze na mimomanželský poměr vdané ženy, mužská nevěra sama o sobě nebyla nijak odsuzována. Rovněž intimní život manželů se v klasické době řídil striktními pravidly, která nepřipouštěla určité sexuální praktiky a polohy. Sexuální styk mezi manželi se mohl odehrávat pouze v noci, pod rouškou tmy, počestná manželka (*matrona*) se při něm nemohla zcela vysvléci a svému muži se mohla oddat jen v několika málo tolerovaných polohách, při nichž hrála pasivní roli. Ve vztahu mezi manželi nebylo příliš prostoru pro milostnou vášeň a sexuální experimenty, naopak očekávala se spíše určitá zdrženlivost a vzájemný respekt (G. Puccini-Delbey užívá v této souvislosti termínu „reprodukční“ sexualita).

Proti manželské sexualitě sešňorované striktními pravidly staví francouzská autorka mimomanželské vztahy, jež byly podle ní mnohem svobodnější a sexuální praktiky v nich nebyly tolik omezovány. Navzdory tomu, že římská společnost se k cizoložství stavěla velmi negativně a v archaické době mohla být dokonce nevěrná žena potrestána smrtí, umožňují paradoxně pouze nemanželské vztahy projevit naplno milostné city a vyvléci se ze zajetí společenských stereotypů (francouzská autorka mluví o mimomanželské sexualitě jako o sexualitě „rozkoše“). To je také důvod, proč se právě nemanželská láska stává na počátku císařské éry vděčným námětem římských elegiků, opěvujících své milostné avantýry a stylizujících se do role Amorových obětí, nemужně nařikajících na krutost dominantní milenky (tzv. *servitium amoris*). Mučivá láska, jakou popisuje Catullus ve svém cyklu Lesbii, je mezi zákonnými manželi nemyslitelná. Sféra mimomanželských vztahů tak otevírá podle G. Puccini-Delbey prostor pro emancipaci ženské sexuality, jež se může rozvíjet pouze mimo rámec manželství. Je to podle ní jediná možnost, jak se vzepít mužské dominanci a jak muže skrze sexualitu ovládnout.

Právě „sexualita rozkoše“ je hlavním tématem druhé části knihy, nazvané *Tělo a sexualita*. Autorka se v ní zaměřuje na erotickou stránku milostných vztahů, jako jsou techniky svádění, tělesná hygiena, různé sexuální praktiky

a polohy, způsoby dosahování sexuálního uspokojení, ale také na antikoncepci a řešení důsledků milostného poměru, jako je nechtěné otěhotnění nebo pohlavní choroby. Hlavním pramenem jsou jí přitom skladby římských elegiků (Tibullus, Propertius, Ovidius) a také antické románové texty (Petronius, Apuleius), jediné žánry římské literatury, které popisují erotické scény relativně otevřeně. Právě díla těchto autorů reflektují změny v tradiční římské morálce a měnící se pohled na sexualitu a milostné city, které francouzská autorka analyzuje (zvláštní kapitoly „románový“ svět a „elegický“ svět). Navazuje přitom na své předchozí vědecké práce zaměřené právě na literární diskurs těchto žánrů a cituje pasáže konkrétních literárních děl ilustrující její výklad. V tomto postupu se ale skrývá i určité úskalí její práce, neboť podle mého názoru ne vždy zcela zřetelně odlišuje, co je v daných dílech literární stylizace a co je odrazem reálných společenských poměrů (např. topos *servitium amoris*).

V poslední, třetí části se autorka zabývá kritikou sexuálního života z pohledu antických lékařů, filosofů a moralistů a končí portréty císařů jako „sexuálních zrůd“, v nichž slouží kritika sexuálního chování především k degradaci popisované postavy. Celkově její kniha nepřináší zásadně nový pohled na sexuální chování v antickém Římě, ale je spíše syntézou dosavadních názorů a podává celkový přehled o sexuálním životě římské společnosti pro nezavěšené čtenáře. Odhaluje některé zásadní odlišnosti v chápání sexuality ve srovnání se současnou dobou a ukazuje, že přenášet mechanicky novodobé pojetí milostných vztahů do antického kontextu je zavádějící. Dobře patrné je to zvláště na Catullovy básně, které novodobá romantická interpretace, vycházející ze zcela jiného pojetí milostného citu, zásadním způsobem dezinterpretovala.

Christopher Badel ve své recenzi na knihu G. Puccini-Delbey píše, že autorka užívá „*un styl clair et élégant*“ („jasný a elegantní styl“).¹ Bohužel totéž se rozhodně nedá říci o českém překladu Kláry Uhlířové. Ten naopak na mnoha místech působí dojmem, jako by ho překládal člověk neznalý češtiny nebo jakoby šlo o letmo upravený strojový překlad. Šroubované konstrukce hraničící s nesrozumitelností, stylistická neobratnost, volba chybných českých ekvivalentů, špatné slovesné vazby, nekorektní skloňování antických jmen, nepřeložené relikt francouzštiny (s. 198: „Niko de Samos, Callistrate de Lesbos“), to vše dělá z četby této jinak zajímavé knihy doslova utrpení. Na mnoha místech to vypadá, že překladatelka nemá vůbec povědomí o tom, co překládá. Dobře patrné je to na záměně některých antických osob. Například z historika Diona Cassia dělá Dia (s. 88, pozn. 11), z císaře Antonina Pia sv. Antonína (s. 118:

¹ CH. BADEL, „Géraldine Puccini-Delbey, *La vie sexuelle à Rome*“, in: *Clio. Histoire, femmes et sociétés* 27, 2008, s. 244.

„slavný reskript Svatého Antonína“) a z císaře Augusta zase Augustina (s. 65 a 101: „v augustinském období“ místo „v augustovském“). Překřtěni bohyně Ceres na boha „Cerera“ (s. 142: „Cererovy slavnosti“) nebo římského autora Apuleia na Apuleiu (s. 226: „u Apuleie“; s. 241: „v případě Apuleie“) oproti tomu působí vcelku úsměvně. Nejsou to ale jen antická jména, co dělá překladatelce zásadní problémy, neméně zápasí i s jazykem, do něhož překládá. Při volbě českých slovníkových ekvivalentů sáhne často vedle, takže píše „milostné vyjádření“ místo „milostné vyznání“ (s. 66), „spočívala ve svém vdovství“ místo „setrvala“ (s. 66), „pokles mravů“ místo „úpadek“ (s. 90), „obraz vyjevoval“ místo „znázorňoval“ (s. 131) apod. Některá spojení v sobě skrývají kouzlo nechtěného, například když překladatelka mluví o magických tabulkách „zavalených v hrobě“ (s. 67) nebo o zdrženlivosti matrony, jež „se nachází v jejím chování“ (s. 74). Podobné potíže jako s volbou vhodných ekvivalentů má překladatelka někdy i se slovesnými vazbami, takže kupříkladu Juvenalis „ironizuje o ženách“ (s. 80) a Messalina se „pobláznila do mima Mnéstera“ (s. 141). Některé nelogické konstrukce zcela zatemňují smysl sdělení, třeba když překladatelka mluví o elegiích, kteří se zabývají „intenzitou milostného utrpení“, aby vzápětí sdělila, že se jedná „o romanopisce, kteří dovedli analýzu hrůzy ze sexuality co nejdál“ (s. 238), jiné ústí do nechtěné komiky, takže například dochází k „narušení mravnosti slovy moralistů“ (s. 129-130) či elegičtí básníci „navrhují milostnou geografii“ (s. 200). Nemá cenu zabíhat do dalších podrobností, neboť výčet jazykových nedostatků by vydal na samostatnou studii. Nízká kvalita překladu bohužel zcela degraduje jinak zajímavou a pro českého čtenáře v mnohém objektivou publikaci a je nepochopitelné, jak mohla kniha v této podobě vůbec vyjít.

Jiří Šubrt (Olomouc)

MARKÉTA KULHÁNKOVÁ – KATEŘINA LOUDOVÁ (eds.),
EPIEA PITEPOENTA. Růženě Dostálové k narozeninám.
Brno: Host 2009, 344 s.

Za posledních pět let vyšla v pomyslné řadě sborníků věnovaných klasickému filologu již šestá publikace. *EPIEA PITEPOENTA. Růženě Dostálové k narozeninám* následuje po *Signum gratiae* jubilující prof. Bohumily Mouchové,¹ *Querite primum regnum Dei* prof. Jany Nechutové,² sborníku věnovaném pa-

mátce prof. Karla Janáčka,³ *Donum Magistrae* dr. Dany Martínkové⁴ a *Pulchritudo et Sapientia* prof. Pavla Spunara⁵ – kolegů prof. Růženy Dostálové z Ústavu řeckých a latinských studií FF UK v Praze, Ústavu klasických studií FF MU v Brně a Kabinetu pro klasická studia FIÚ AV ČR.⁶ Příčiněním brněnských grécistů tak vychází soubor prací, které bychom jen těžko mohli nalézt v jiné publikaci pohromadě.

Iniciativa editorek a zároveň někdejších profesorčiných žaček uspořádat tento sborník našla očekávaný ohlas. Společný jmenovatel Růžena Dostálová je širokou platformou pro mnoho specializací a jazyků. Bezmála třicet příspěvků je psáno česky, slovensky, německy, řecky, španělsky, anglicky a italsky, a to i u příspěvovatelů, kterým zvolený jazyk není mateřtinou.

V tomto mezinárodním i osobním počínu působí velmi příjemně a vyvážene už česká předmluva (MARKÉTA KULHÁNKOVÁ, KATEŘINA LOUDOVÁ) následovaná překladem do angličtiny a dvěma osobními vzpomínkami (WOLFRAM HÖRANDNER a EKATERINI FRANC-SGOURDEOU). Cennou bibliografii uveřejněnou poprvé v *Listech filologických*⁷ převzala, doplnila a upravila na dalších 20 stranách MARKÉTA KULHÁNKOVÁ.

Pak již následuje dlouhá řada příspěvků řetězených za sebou dle abecedního pořadí gratulantů. Jako první vystupuje PEDRO BÁDENAS z MADRIDU s *Rivalidad entre las Iglesias de Nicea y del Epiro en el siglo XIII (Rivalita mezi nikajskou a epiorskou církví ve 13. století)*. Příspěvek se dotýká období byzantské říše po IV. křížové výpravě, kdy ještě více narostly kulturní a náboženské bariéry mezi pravoslavným Východem a římským Západem. Situace v zemi, kde na jedné straně stál Theodoros I. Laskaris a na straně druhé Michael I. Komnenos, nakonec eskalovala v otevřený boj. Ten ustal uznáním suverenity rodu Laskaridů a stvrzením duchovní autority nikajského patriarchy.

JARMILA BEDNAŘIKOVÁ z Brna a její *Priskos, Hunové a Siung-nu* porovnává Priskovo dílo s málo známými čínskými zdroji, které poukazují na zřejmou podobnost mezi evropskými Huny a asijskými Siung-nu.

(eds.), *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové*, Brno: Matice moravská – MU Brno, 2006.

³ *Memoriae aeternae Caroli Janáček* [= Graecolatina Pragensia XXI (Acta Universitatis Carolinae, Philologica 1), 2006 (2007)].

⁴ ZUZANA SILAGIOVÁ – HANA ŠEDINOVÁ – PETR KITZLER (eds.), *Donum Magistrae. Ad honorem Dana Martínkové*, Praha: Filosofia 2007.

⁵ ZUZANA SILAGIOVÁ – HANA ŠEDINOVÁ – PETR KITZLER (eds.), *Pulchritudo et Sapientia. Ad honorem Pavel Spunar*, Praha: Kabinet pro klasická studia FIÚ AV ČR 2008.

⁶ Prakticky současně vyšel ještě sborník věnovaný památce prof. Radislava Hoška (Graecolatina Pragensia XXII. Acta Universitatis Carolinae, Philologica 1), 2007 (2009).

⁷ MAGDALENA KRÍŽOVÁ, *Bibliografie Růženy Dostálové*, in: *Listy filologické* 127, 2004, s. 391-414.

¹ *Signum gratiae. In honorem Bohumilae Mouchové* [= Graecolatina Pragensia XX (Acta Universitatis Carolinae, Philologica 2), 2004 (2006)].

² HELENA KRMIČKOVÁ – ANNA PUMPROVÁ – DANA RŮŽIČKOVÁ – LIBOR ŠVANDA

EVA CZEKÓOVÁ z Komárna přispívá jemným literárním tématem *Solomose sny a vizie* čili motivy snů a vidin u romantického básníka Dionysia Solomose. Analyzuje hlavní postavy jeho básní, a rozkrývá tak neznámé vrstvy básnickovy tvorby.

Εὐμορφα μαλλία και γνώσιν ολίγην. Ο μισογύνης Αίσωπος (*Krásné vlasy, málo rozumu. Ezop – misogyn*) zpracovává dodatečně vpisky opisovače z 16. století do známé předlohy *Román o Ezopovi*. HANS EIDENEIER z Kolína nad Rýnem se snaží v práci dokázat, že tzv. „nižší texty“ patří k zábavné literatuře, a jsou tedy jakýmsi pomezím žánrem přecházejícím k ústní tradici, což je moment, který umožňuje opisovači dál s textem nakládat dle vlastního uvážení.

Milou vzpomínkou na spolupráci s Růženou Dostálovou v projektu týkajícím se Petrova Zjevení uvozuje RADKA FIALOVÁ z Prahy své *Každému podle jeho skutků. Boží spravedlnost ve Zjevení Petrově*. Detailní komentář jednoho z nejstarších novozákonních apokryfů doplňuje přehlednou srovnávací tabulkou tzv. etiopské verze a verze achmímské. Autorka v závěru poukazuje na možný vliv platonského učení na autora, jenž by tak vysvětloval zdánlivou bezúčinnost raněkřesťanského textu.

Příspěvek od LUBOMÍRY HAVLÍKOVÉ z Prahy *Žena a potrat. K otázce přejímání římsko-byzantského práva a řecké terminologie ve slovanském prostředí* není třeba dále rozvádět. Snad jen, že přes všecku zajímavost zvoleného tématu tento gratulační příspěvek v narozeninovém pugétu svým názvem dost neslavně třel a že by se v tomto pojetí spíše hodil k publikaci na jiném místě.

GÜNTHER S. HENRICH z Hamburku hájí autorství Georgia Chortatsise u všech 14 známých intermezz krétského divadla připisovaných tradičně M. A. Foskolovi. Ve svém příspěvku *G. Chortatsis: Autor aller 14 nicht foskolosschen Intermezzi des Kretischen Theaters* dokládá své tvrzení na základě principů *kryptosfragidy*, již také důkladně popisuje.

Sviatok Akathistu a tradícia avarského obliehania Konštantínopola z roku 626 od MARTINA HURBANIČE z Bratislavy nás uvádí do problematiky datace nejslavnějšího byzantského hymnu a ustanovení tradice jeho svátku.

KYRIAKI CHÁBOVÁ z Prahy se věnuje patnáctislabičnému iambickému verši uplatněnému v řeckých adaptacích pěti západních středověkých předloh. Jazykovým rozbořením dokládá proměnu vnímání někdejších „nežádoucích“ jazykových jevů. Ukazuje, jakým způsobem bylo možné žádoucího počtu slabik dosáhnout, a přitom nenarušit tok ani smysl verše, aby tak byl rytmickým stereotypem posílen předčitatelův i posluchačův prožitek.

Ve studii *Zwei Trinitätsmetaphern. Gregor von Nyssa, Ad Ablabium, und Augustin, De Trinitate VII* (*Dvě trojiční metafory. Pojednání Ad Ablabium Řehoře z Nyssy a Augustinova sedmá kniha De Trinitate*) porovnává LENKA KARFIKOVÁ z Prahy dvě metafory užité ve dvou pozdněantických pojednáních.

Do současného českého prostředí nás přenáší příspěvek EUGENA KINDLE-RA z Ostravy *Byzantine Chant in Present Bohemia* (*Byzantský zpěv v soudobých Čechách*), který osvětluje okolnosti vzniku pěveckého souboru Byzantion s dnes již šedesátiletou tradicí.

O dvou slavných – přes mnohá staletí od sebe vzdálených – mužích pera, Romanu Melodovi a Odysseu Elytisovi, píše JOHANNES KODER z Vídně. Studii dal název „*Noch nicht einmal Griechen war er*“. *Odyseas Elytis über die Sprache des Romanos Melodos* („*Nebyl to ani Řek*“). *Odyseas Elytis o jazyku Romana Meloda*).

Ich bin auch eines schicken Mantels wert. Zum Manteltopos in der griechischen Dichtung (*I já jsem hoden vkusného pláště. K topu pláště v řecké poezii*) od MARKÉTY KULHÁNKOVÉ se dostáváme k další polemice. Vyvrací, že se „Mandelgedichte“ vyskytuje pouze v literatuře latinské provenience, dokládá to příklady z byzantské žebrácké poezie a upozorňuje na motiv pláště v řecké literatuře klasického období.

V příspěvku HELENY KURZOVÉ z Prahy *Zur Textkritik und Interpretation des Heraklits Fragments DK 22 B 80* se dostáváme k problematice interpretace Hérakleitova fragmentu a problematice textové kritiky.

Česká cesta do nového Řecka a zase zpátky aneb Proč řecký osel nezahýbá vpravo zachycuje cesty českých klasických filologů, archeologů a historiků do Řecka uskutečňovaných ve druhé polovině 19. století. V titulu převzatém z Tolkienova románu líčí KATEŘINA LOUDOVÁ z Brna z dnešního pohledu naivní představy a snahy nalézt kulturu antického Řecka v novodobém státě zmítajícím se v politicko-jazykových sporech i pokusy českých badatelů zachytit soudobou podobu novořečtiny.

Současným řeckým autorem, představitelem sedmdesátých let 20. století, se zabývá CHRYSOULA MANOU z Brna. Studii *Δημητρίου Νόλλα «Από τη μια εικόνα στην άλλη»* (*Dimitris Nollas: Od jednoho obrazu k druhému*) představuje Nollasův literární obraz současné řecké společnosti, svět výjimečných hrdinů vystupujících proti společenským konvencím, zároveň však zajatých vlastní výlučností.

Athanasiova rétorika spásy PAVLA MILKA z Prahy analyzuje formální aspekt psaní Athanasia Alexandrijského. Dokládá, že tento muž působící za vlády Konstantina Velikého dokázal přizpůsobit křesťanskou látku pro novou vzdělanou vrstvu věřících a přejít od tradičního filozofického pojetí žánru k rétorickému.

DAGMAR MUCHNOVÁ z Prahy se v příspěvku *Dionysios Thrax a jeho autorství Techné grammatiké* dotýká letitého sporu o autorství slavného díla. Nezůstává však pouze u argumentů pro a proti, ale vyzdvihuje, že vliv *Techné grammatiké* působil nejen na řecko-latinskou tradici, ale přetrval i do dalších období a stal se vzorem gramatik národních jazyků.

Pokušení selekce v De compositione verborum Dionysia z Halikarnassu od JIŘÍHO PAVLÍKA z Prahy přispívá filologickou analýzou k vysvětlení systému tří synthesí a systému tří stylů u starého autora.

ROSARIO PINTAUDI z Firenze dedikuje své dlouholeté spolupracovnici Růženě Dostálové krátké pojednání o edici fragmentu z Wesselyho sbírky papýrů neboli *Frammento di manuale tachigrafico o glossario? (Fragment těsnopisné příručky nebo glosáře?)*.

PETR POKORNÝ z Prahy předkládá studii o interpretaci Matoušova evangelia v komentáři patriarchy Fotia *Photius von Konstantinopel und seine Deutung des Matthäusevangeliums*.

Do 60. let v Československu nás přenáší KOSTAS TSIVOS z Prahy. *Δημογραφική-κοινωνική προέγγισή της κοινότητας των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τσεχοσλοβακία τη δεκαετία του '60 (Demograficko-společenská analýza komunity řeckých politických emigrantů v Československu v 60. letech)* vypovídá o životě levicových řeckých imigrantů v socialistickém Československu a o dilematech, která přinášely sžívání s odlišnou kulturou i snaha o repatriaci.

ANEŽKA VIDMANOVÁ z Prahy předkládá komparaci písně *Vinum bonum* a její předlohy spolu se zbrusu novým českým překladem. Vpravdě oslavný příspěvek nese název *Místo přípitku. K písni Vinum bonum a jejím bohemikální verzím*.

Diktatur von Ioannis Metaxas: einige Aspekte des Regimes vom 4. August (Diktatura Ioannise Metaxase: některé aspekty režimu 4. srpna) od ALENY VITÁKOVÉ z Brna poukazuje na některé rysy monarchie vedené generálem Metaxasem v období 1936-1941. Dobře vystihuje vzájemné vztahy Řecka a Hitlerova Německa a snahu o výchovu mládeže pro Metaxasův režim.

NICOLE VOTAVOVÁ-SUMELIDISOVÁ z Brna titulem *Obraz těla jako model v řecké surrealistické poezii. Andreas Embirikos a Miltos Sachturis* přibližuje na díle dvou řeckých básníků dvě literární generace ovlivněné surrealismem.

Poslední příspěvek JÁNA ZOZULÁKA z Prešova *Grécky jazyk a kultúra* optimisticky završuje čerstvými informacemi o výsledcích slovenských grécistů, kterým se za přispění Růženy Dostálové podařilo zavést moderní řečtinu do slovenského vzdělávacího systému a vydat některé řecko-slovenské příručky.

Máme-li vše shrnout, Růženě Dostálové se dostalo gratulací, které jistě potěší nejen ji, ale také všechny čtenáře. Kniha nadto lahodí vzhledem, pevnou vazbou i grafickým uspořádáním, za což je třeba ocenit práci všech, kdo se na edici podíleli.

Pavčina Šípová (Praha)

JULIE NOVÁKOVÁ, *Paměti aneb autobiografie. Třináct olomouckých let Julie Novákové (1948-1961)*. Ed. TOMÁŠ MOTLÍČEK, Olomouc: Univerzita Palackého 2008, 165 s., 32 černobílých fotografií.

Julie Nováková (1909-1991) je jednou z nejvýznamnějších postav českých klasických studií ve druhé polovině 20. století a bylo by pravděpodobně zbytečné ji čtenářům blíže představovat. Dostatečně známé jsou jak její překlady z antických literatur, tak práce jazykové, historické a především vynikající zásluhy o uspořádání a vydávání díla J. A. Komenského. Méně známé však už mohou být její životní osudy, pedagogická činnost spojená v 50. letech především s olomouckou a v 60. letech externě s pražskou univerzitou a nepochybně také fakt, že v její pozůstalosti se nacházejí rozsáhlé paměti, které sepisovala v letech 1978-1990. Část těchto pamětí, která se váže k Novákové působení v Olomouci, vydal v roce 2008 Tomáš Motlíček.

Recenzování pamětí je věc nesnadná – vzpírají se přikládaným měřítkům a žijí si vlastním životem, zcela nezávisle na snaze recenzenta knihu „změřit“, popsat a vměstnat do kategorií v recenzi obvyklých. Pro Novákové paměti toto platí dvojnásob, neboť její vědecká erudice a akribie se snoubila s živým zápallem pro kulturu a umění (zvažovala habilitaci z estetiky), literárním nadáním a jistou živelnou upřímností¹ – tyto vlastnosti se potom v tak subjektivním žánru, jakým paměti jsou, odrážejí měrou vrchovatou. Celý vydaný výbor se nese v rovině osobní, a to i tam, kde Nováková popisuje záležitosti své profese.

Po literární stránce lze Novákové paměti hodnotit jako dílo nadprůměrné. Nováková byla brilantní stylistka a její paměti se čtou velmi příjemně. Lehce přechází od témat profesních k tématům osobním, nechybějí trefné postřehy, textem probleskává humor.² Paměti jsou však cenné i jinak než jen literárně; poskytují, samozřejmě u vědomí jejich subjektivity, plastický obraz Novákové vzpomínek na kolegy, známé, přátele, ovzduší padesátých let, denní radosti i starosti, pražskou i olomouckou univerzitu, komplikované vztahy se spolupracovníky Karlem Janáčkem a Dimitrem Krandžalovem atd.

Text vydané části je rozdělen do tří kapitol, do nichž jej rozdělila již sama Nováková: *První čtyři roky v Olomouci (1948-1952)*,³ *Olomoucká Vysoká*

¹ Jak ostatně přiznává editor, sama Nováková by svoji upřímnost nejspíše označila za hubatost (s. 99).

² Např.: „Po Johnovi, velikém milovníku domácích zvířat, zbyla ve vile kočičí rodina. Občas přišla na svět nová koťata. Pro Johna to byl literární námět, ale co si s nimi měl počít Pavel? Koťatům pro jistotu vykal, aby je udržel v patřičných společenských mezích, a na klín mu žádné nesmělo“ (s. 35). Jde o Jaromíra Johna a Pavla Trosta.

³ S. 5-41, psáno v září 1978 s poznámkou připsanou v listopadu 1982.

škola pedagogická a spolupráce s Prahou⁴ a Ještě pětileté provizorium v Olomouci.⁵ Následuje obsáhlý poznámkový aparát, jímž vydání opatřil editor, a dále ediční poznámka a závěrečná studie, rovněž z pera editorova. Co se týče poznámek, odvedl Motlíček velký a poctivý kus práce – jeho komentář podává množství vysvětlujících informací ke zmiňovaným osobám či institucím a poskytuje rovněž překlad pasáží a termínů, které Nováková ve svých pamětech napsala latinsky či řecky.

Ediční poznámka seznamuje čtenáře se stavem dochování jednotlivých exemplářů pamětí (existují v rukopise, strojopise a strojopisném průklepu), s jejich osudy a místem jejich uložení, dále uvádí ediční zásady a rovněž původ použitých fotografií. Velice cenná je Motlíčkova závěrečná studie. Editor v ní konfrontuje skutečnosti uváděné v Novákové vzpomínkách s řeči úředních pramenů a zasazuje subjektivní text pamětí do širšího dějinného kontextu. Motlíček zde zužitkovává své zkušenosti s dlouhodobým výzkumem v oblasti dějin českých klasických studií ve 20. století.⁶

Vydaný výbor z pamětí Julie Novákové je počín velice zdařilý. Text pamětí se čte svižně a čtenáře příjemně osvěží. Zároveň jsou však paměti též hodnotným historickým pramenem, jehož využitelnost dále zvyšuje Motlíčkova pečlivá ediční práce, závěrečná studie i jmenný rejstřík. Nezbyývá než doufat, že jednoho dne vyjdou paměti Julie Novákové v plném rozsahu.

Robert Skopek (Praha)

Zpráva o činnosti Jednoty klasických filologů v roce 2009

Členská základna

Vzhledem k tomu, že jsme se rozhodli vyřadit z evidence řadu léta neaktivních členů, v roce 2009 počet členů poklesl. Ke dni 31. 12. 2009 tak měla JKF 237 členů. Výbor JKF se během roku scházel podle potřeby tak, aby řešil všechny problémy a organizační záležitosti, které se vyskytly.

Přednášková činnost

V roce 2009 uspořádala JKF v Praze sedm pravidelných přednášek. Lednové setkání bylo již tradičně spojeno s besedou o perspektivách výuky latiny v České republice, především na středních školách.

- 29. 1. 2009 Mgr. JAN KOPECKÝ – Mgr. Ing. BOŽENA BÖHMOVÁ – Mgr. MARCELA SLAVÍKOVÁ – Mgr. MARKÉTA KVIČEROVÁ, *Latina na církevních gymnáziích v Praze* (Praha)
- 26. 2. 2009 Mgr. MARTIN BAŽIL, Ph.D., *Julie Nováková a její básnické překlady (Ke 100. výročí narození)* (Univerzita Karlova v Praze)
- 26. 3. 2009 PhDr. TOMÁŠ ALUŠÍK, Ph.D., *Nové archeologické výzkumy na východní Krétě* (Univerzita Karlova v Praze)
- 23. 4. 2009 Mgr. IVAN PRCHLÍK, *Pohané v christianisovaném římském impériu* (Univerzita Karlova v Praze)
- 28. 5. 2009 Mgr. BARBORA KRYLOVÁ, Ph.D., „Versus fescennini“ a latinská komedie. „Kreativní nezdvořilost“ v antickém Římě (Univerzita Karlova v Praze)
- 29. 10. 2009 dr. AIDAN CONTI, *The Abuse of the Medieval Scribes – Competing Taxonomies and Models of the Copying Process* (Univerzita v Bergenu, Norsko)
- 26. 11. 2009 Mgr. BARBORA KRYLOVÁ, Ph.D., *Kde byla bitva v Teutoburském lese? (Ke 2000. výročí)* (Univerzita Karlova v Praze)

Publikační činnost

Na přelomu roku 2009/2010 vyšel další ročník *Zpráv JKF – Auriga* 51, 2009, tentokrát s novou grafickou úpravou. Redakční rada časopisu již připravila další svazek, který bude předán k sazbě v lednu 2010 a vyjde pravděpodobně ke konci roku 2010.

31. 12. 2009

Martin Bažil (Praha),
vědecký tajemník společnosti

⁴ S. 42-67, psáno v září 1978 a v červnu 1979.

⁵ S. 68-90, dopsáno v červnu 1979.

⁶ Srov. např. T. MOTLIČEK, *Třináct olomouckých let Julie Novákové*, in: *Laudatio brevis. Sborník věnovaný doc. PhDr. Stanislavu Sedláčkovi*, Olomouc: Univerzita Palackého 2004, s. 131-168; TÝŽ, *Historik starověku prof. PhDr. Vladimír Groh (1895-1941) (životní osudy, studium a pedagogická činnost) – I*, in: *Listy filologické* 124, 2001, s. 127-149.

Zpráva o činnosti brněnské pobočky JKF v roce 2009

Brněnská pobočka uspořádala v roce 2009 pro své členy a další zájemce z řad veřejnosti následující přednášky:

23. 3. 2009: Prof. HANS EIDENER (Universität Köln und Hamburg): *Die Musikalität der griechischen Sprache*
 12. 10. 2009: Mgr. ELŐD NEMERKÉNYI, Ph.D. (ELTE Budapest): *The Classical Tradition in Mediaeval Hungary*
 26. 10. 2009: Dr. BÉLA ADAMIK, Ph.D. (ELTE Budapest): *Zu den archaischen lateinischen Inschriftfragmenten auf Bruchstücken eines Tonfasses aus Satricum*
 24. 11. 2009: Prof. Dr. CHRISTINE SCHMITZ (Universität Münster): „...tum forte...“ *Insenzierte Antrefftssituationen im Epos*

V Brně 18. 12. 2009 Daniela Urbanová (Brno)

Zpráva o hospodaření JKF v roce 2009

Počáteční hotovost k 1. 1. 2009 100 993 Kč
 z toho na běžném účtu u České spořitelny 96 646 Kč
 v pokladně 4 347 Kč

Příjmy:

Členské příspěvky 8 700 Kč
 Prodej časopisů 1 183 Kč
 Úroky z běžného účtu 62 Kč

Celkem 9 945 Kč

Výdaje:

Přednášky JKF 16 741 Kč
 Vydávání *Aurigy* – *ZJKF* 55 371 Kč
 Běžný provoz 0 Kč

Celkem 72 112 Kč

Dotace od Rady vědeckých společností AV ČR:

Dotace poskytnutá na rok 2009 48 000 Kč

Zůstatek hotovosti k 31. 12. 2009: 86 826 Kč
 z toho na běžném účtu u České spořitelny 85 270 Kč
 v pokladně 1 556 Kč

Hospodářský výsledek za rok 2009: - 14 167 Kč

Využití dotace od Rady vědeckých společností AV ČR

Přednášky JKF
 poskytnutá částka 10 000 Kč
 čerpáno 10 000 Kč
 vráceno RVS 0 Kč

Vydávání *Aurigy*-*ZJKF*
 poskytnutá částka 38 000 Kč
 čerpáno 38 000 Kč
 vráceno RVS 0 Kč

 Poskytnutá dotace celkem 48 000 Kč
 Čerpáno celkem - 48 000 Kč
 Vráceno RVS celkem 0 Kč

Martina Vaníková (Praha)

Správa o činnosti Slovenskej jednoty klasických filológov v roku 2009

Rok 2009 bol v existencii Slovenskej jednoty klasických filológov jubilejným štyridsiatym, čomu bol výrazne prispôbený jej bohatý program, na ktorom sa podieľalo mnoho významných slovenských i zahraničných vedeckých odborníkov. Plnenie tohto programu bolo hlavnou náplňou činnosti SJKF.

V pláne na rok 2009 boli zaradené tieto aktivity: prednášková činnosť, konferencie, deň otvorených dverí katedry klasickej filológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave, informačné stretnutie záujemcov o klasickú filológiu na katedre klasických jazykov Trnavskej univerzity v Trnave a „antické večery“ – neformálne stretnutia pedagógov, študentov i záujemcov z radov verejnosti o klasické jazyky.

Konferencia s medzinárodnou účasťou, *Historiografia vo vede, literatúre a umení*, sa uskutočnila 14. mája 2009 na pôde Trnavskej univerzity. Podujatie bolo venované životnému jubileu prof. Jana Buriana, CSc., ktorý dlhodobo pôsobil na slovenských klasicko-filologických pracoviskách v Bratislave aj Trnave. Na konferencii vystúpilo 9 odborníkov a zaujímavým ukončením oficiálnej časti podujatia bol úryvok z divadelnej hry *Diogenes*, ktorú našťudovali poslucháči Filozofickej fakulty Komenského univerzity v Bratislave pod vedením PhDr. Alexandry Dekanovej.

V rámci tohto podujatia odznali nasledujúce príspevky:

Eva Juričková	<i>Počiatky dejepisectva – Herodotos na pomedzí epiky a dejepisectva</i>
Pavol Valachovič	<i>Problémy neskoroantickej rímskej historiografie</i>
Emanuel Jirkal	<i>Funkcia a význam Vergiliových citácií v Lactantiovom diele De mortibus persecutorum</i>
Marek Babic	<i>Aurelius Victor v kontexte menších latinských dejepiscov</i>
Klára Kuzmová	<i>Rimania na juhozápadnom Slovensku</i>
Peter Blaho	<i>Ad rem Theodor Mommsen – editor prameňov rímskeho práva</i>
Juraj Žembera	<i>Comeback v novej zostave: Znovuobjavenie Etruskov v renesancii</i>
Imrich Nagy	<i>Antická historiografia v percepcii humanistov 16. storočia</i>
Daniel Škoviera	<i>Rímska história v Stöckelovej zbierke Apophthegmata illustrium virorum</i>

Konferencia, na ktorej sa SJKF zúčastňovala ako spoluorganizátor spolu s Katedrou klasických jazykov Trnavskej Univerzity a mestom Trnava, sa stretla s mimoriadnym ohlasom zo strany vedeckej obce i študentov.

V rámci prednáškovej činnosti SJKF odznali v roku 2009 tieto prednášky:

- 28. 3. 2009 Prof. Dr. HANS EIDENEIER (Universität Hamburg/Köln): *Musikalität der griechischen Sprache*, FF UK v Bratislave
- 7. 5. 2009 AIKATERINI KOSSYBA: *Starogrécky mýtus v novogréckej poézii a jeho obmena v poézii Kavafisa*, FF UK v Bratislave
- 8. 10. 2009 EMANUEL JIRKAL, Ph.D.: *Kresťania a pohanania na prelome 3. a 4. storočia*, FF UK v Bratislave
- 14. 12. 2009 Mgr. JOZEF KORDOŠ: *Zrod a vzrast Trnavy podľa dvoch promočných spisov Štefana Čibu*, FF Trnavskej univerzity v Trnave
- 12. 11. 2009 Dr. JOSEPH FISCHER: *Slavery in Mycenaean Greece*, FF UK v Bratislave

V rámci vedecko-popularizačných akcií medievalisticko-neolatinistická sekcia so sídlom v Trnave organizovala „antické večery“ na katedre klasických jazykov Trnavskej univerzity v Trnave, ktoré sa stretli s veľkým záujmom. Za zvláštnu pozornosť stojí predvianočný antický večer. Študenti klasických jazykov sa v rámci neho stretli so svojimi pedagógmi a priblížili si zvyky, ktorých korene siahajú až do antiky. V príjemnej predvianočnej atmosfére zazneli latinské piesne a úryvky z diel rímskych autorov.

Hospodárenie:

Výška členského príspevku sa za posledné obdobie nezmenila (200 Sk, t.j. 6,6 € pre riadneho člena, 100 Sk, t.j. 3,3 € pre dôchodcov). Tieto peniaze ukladá SJKF na svoj účet vedený v Slovenskej sporiteľni.

Na rok 2009 bola poskytnutá SJKF dotácia z RVS vo výške 700 €. Táto suma bola poukázaná na plánované podujatia: prednášková činnosť – 200 €, organizácia konferencií – 200 €, deň otvorených dverí, informačné stretnutie 50 €, prevádzkové náklady spojené s činnosťou SJKF – 200 €, antické večery – 50 €.

Celú výšku príspevku použila Jednota v súlade s podmienkami a možnosťami stanovenými Radou vedeckých spoločností, na materiálo-technické zabezpečenie jednotlivých prednášok a konferencií (xerox, poštovné, kancelárske potreby a pod.).

Členské príspevky vyzbierané za rok 2009 sa použili na krytie ostatných nákladov spojených s prednáškovou činnosťou a zabezpečením chodu spoločnosti.

Daniela Rošková (Bratislava)

Výtisky zaslané redakci

- BEDA CTHODNÝ, *Církevní dějiny národa Anglů*. Přel. Jaromír Kincl a Magdalena Moravová. Praha: Argo 2008, 394 s. (Jan KALIVODA)
- BEDNAŘÍKOVÁ, JARMILA, *Frankové a Evropa*. Praha: Vyšehrad 2009, 335 s. (Lubor KYSUČAN)
- DĚTMAR Z MERSEBURKU, *Kronika*. Přel. Bořek Neškudla a Jakub Žytek. Praha: Argo 2008, 344 s. (Jan KALIVODA)
- GERALD Z WALESU, *Putování Walesem/Popis Walesu*. Přel. Petr Šourek. Praha: Argo 2008, 208 s. (Jan KOPECKÝ)
- NOVÁKOVÁ, JULIE, *Paměti aneb autobiografie. Třináct olomouckých let Julie Novákové (1948-1961)*. Vyd. Tomáš Motlíček. Olomouc: Univerzita Palackého 2008, 165 s. + 32 černobílých fotografií (Robert SKOPEK)
- ŠIMON, FRANTIŠEK, *Historia medicinae antiquae, Príspevky k dejinám antickej medicíny*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2009, 132 s. (Aleš BERAN)
- URBANOVÁ, DANIELA – BLAŽEK, VÁCLAV, *Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písma*. Brno: Host 2008, 296 s. (Lucie PULTROVÁ)

AVRIGA
(ZJKF)

LII 2010

OBSAH SVAZKU / CONSPECTVS VOLVMINIS

ČLÁNKY	COMMENTATIONES
Kyriaki CHÁBOVÁ, <i>Morfologické varianty v pozdněbyzantské řečtině a vliv metriky na jejich výběr v případě patnáctislabičného verše (Morphological Variants in Late Byzantine Greek and the Influence of Metrics on How They Are Chosen in the Case of Fifteen-syllable Verse)</i>	5
Martin BAŽIL, <i>Pozdněantické cento jako intertextuální literární forma, I: Teorie a možnosti její aplikace (Late Ancient Cento as an Intertextual Literary Form, I: Theory and Its Applicability)</i>	18
Jan SOUČEK, <i>Evropa a Asie v politickém kontextu 5. století př. Kr. (Europa und Asien im politischen Kontext des 5. Jahrhunderts v. Chr.)</i>	34
Lubor KYSUČAN, <i>V zasetí topiky a symbolů? (Under the Sway of Topic and Symbols?)</i>	44
Jana KEPARTOVÁ, <i>Habent sua fata tituli, III</i>	59
ŽIVÁ ANTIKA	DE ANTIQUITATE VIVA
Bohumila MOUCHOVÁ, „Životopisy slavných římských osobností“ – původní i rozšířená verze jako doplněk při studiu latiny (<i>De viris illustribus – originale und erweiterte Version im Lateinunterricht</i>)	74
PŘEKLADY	TRANSLATIONES
Pýtheas z Massalie a jeho spis <i>O Ókeanu</i> (Jan SOUČEK)	82
ROZLOUČENÍ	IN MEMORIAM
Do posledního dychu... (Irena BACIGÁLOVÁ)	92
ZPRÁVY	MISCELLANEA
Tři krátká ohlédnutí (Robert SKOPEK)	94
FIEC 2009 (Filip KARFÍK)	100
8 th Europaeum Classics Colloquium (Martina VANÍKOVÁ)	104
Letní škola klasických studií v roce 2009 (Hana BOUZKOVÁ – Alena SARKISSIAN)	105

Diplomové práce z klasické filologie, klasické archeologie, starověkých dějin, antické filosofie, latinské medievistiky, neolatinistiky a novorečtiny obhájené na českých a slovenských univerzitách v roce 2008/2009 (Jan SOUČEK a kol.)	107
---	-----

RECENZE

CENSURAE LIBRORVM

Antonín Bartoněk, <i>Řecko-latinská syntax v evropském kontextu</i> . Brno 2008 (Jan JANOUŠEK)	120
Daniela Urbanová – Václav Blažek, <i>Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písmo</i> . Brno 2008 (Lucie PULTROVÁ)	121
Rufius Festus, <i>Breviarium rerum gestarum populi Romani – Stručné dějiny Říma</i> . Prešov 2009 (Daniel ŠKOVIERA)	124
Michal Chabada – Marcela Andoková (eds.), <i>Antológia. Patristika a scholastika</i> . Trnava – Bratislava 2009 (Daniel ŠKOVIERA)	125
Beda Ctihodný, <i>Církevní dějiny národa Anglů</i> . Praha 2008 (Jan KALIVODA)	127
Dětmár z Merseburku, <i>Kronika</i> . Praha 2008 (Jan KALIVODA)	129
Dvě opuscula o středověkém Walesu (Gerald z Walesu, <i>Putování Walesem / Popis Walesu</i> . Praha 2008) (Jan KOPECKÝ)	131
Vzácná edice nejen pro filology (Fabian Summer, <i>O lázních císaře Karla IV.</i>). Karlovy Vary 2008 (Lubor KYSUČAN)	137
Užitečná příručka pro zájemce o klasický starověk (Igor Lisový, <i>Významné osobnosti antického starověku</i> . Ostrava 2007) (Lubor KYSUČAN)	139
Stanislav Doležal, <i>Interakce Gótů a římského impéria ve 3.-5. století n. l.</i> . Praha 2008 (Martin VÁŇA)	140
Nový pohled na staré dějiny (Jarmila Bednaříková, <i>Frankové a Evropa</i> . Praha 2009) (Lubor KYSUČAN)	141
Strhující příběh česko-byzantských vztahů (Petr Balcárek, <i>České země a Byzanc</i> . Olomouc 2009) (Lubor KYSUČAN)	143
František Šimon, <i>Historia medicinae antiquae. Příspěvky k dějinám antické medicíny</i> . Košice 2009 (Aleš BERAN)	145
Elena Marečková-Štolcová et al., <i>Latinitas medica. Lexikon nejen lékařských sentencí, citátů a rčení</i> . Brno 2009 (Marie OKÁČOVÁ)	149
Géraldine Puccini-Delbey, <i>Sexuální život v Římě</i> . Praha 2009 (Jiří ŠUBRT)	151
Markéta Kulhánková – Kateřina Loudová (eds.), <i>ΕΠΕΑ ΠΤΕΡΟΕΝΤΑ. Růženě Dostálové k narozeninám</i> . Brno 2009 (Pavla ŠÍPOVÁ)	154
Julie Nováková, <i>Paměti aneb autobiografie</i> . Olomouc 2008 (Robert SKOPEK)	159

SPOLKOVÉ ZPRÁVY DE VITA SOCIETATVM JKF ET SJKF

Zpráva o činnosti Jednoty klasických filologů v roce 2009 (Martin BAŽIL)	161
Zpráva o činnosti brněnské pobočky JKF v roce 2009 (Daniela URBANOVÁ)	162
Zpráva o hospodaření JKF v roce 2009 (Martina VANÍKOVÁ)	162
Správa o činnosti Slovenskej jednoty klasických filológov v roku 2009 (Daniela ROŠKOVÁ)	164

VARIA

Výtisky zaslané redakci	166
-------------------------	-----

Pokyny přispěvatelům

AVRIGA
(ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ)
LII (2010)

Z pověření výborů JKF a SJKF vydává redakční rada ve složení:

Lucie Pultrová (editorka),

Dagmar Muchnová a Jan Souček (výkonní redaktoři),

Lenka Jiroušková, Jan Kalivoda, Jana Kepartová, Ivana Koucká,

Ladislav Stančo, Daniel Škoviera a Jiří Šubrt (členové).

Adresa redakce: AVRIGA – ZJKF,

Ústav řeckých a latinských studií FF UK,

Celetná 20, CZ-116 42 Praha 1, e-mail: jednotakf@ff.cuni.cz

Vydalo nakladatelství

KLP – Koniasch Latin Press

(Na Hubálce 7, CZ-169 00 Praha 6, e-mail: koniasch@gmail.com)

pro JKF v Praze roku 2010.

Vydání první. Náklad 300 výtisků. 172 stran.

ISSN 1211-3379
ISBN 978-80-86791-79-1

AVRIGA
(ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ)
LII (2010)

Z pověření výborů JKf a SJKF vydává redakční rada ve složení:

Lucie Pultrová (editorka),

Dagmar Muchnová a Jan Souček (výkonní redaktori),

Lenka Jiroušková, Jan Kalivoda, Jana Kepartová, Ivana Koucká,

Ladislav Stančo, Daniel Škoviera a Jiří Šubrt (členové).

Adresa redakce: AVRIGA – ZJKF,

Ústav řeckých a latinských studií FF UK,

Celetná 20, CZ-116 42 Praha 1, e-mail: jednotakf@ff.cuni.cz

Vydalo nakladatelství

KLP – Koniasch Latin Press

(Na Hubálce 7, CZ-169 00 Praha 6, e-mail: koniasch@gmail.com)

pro JKf v Praze roku 2010.

Vydání první. Náklad 300 výtisků. 172 stran.

ISSN 1211-3379
ISBN 978-80-86791-79-1